

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, NYESŐ IMRE

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: A régi lövér

Szabó Jenő: A régi lövér

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: A régi lövér / I. rész

I. rész

Negyvennégy évvel ezelőtt írt könyvemben⁽¹⁾ megkíséreltem felidézni gyermekkorom Lövérét.

Most újból megpróbálkozom vele azért is, mert elégedetlen vagyok régi írásommal. Talán az a hibája, hogy túlságosan erős hangsúlyt kaptak benne az érzelmi vonatkozások, ezen okulva most ezért elsősorban tényeket igyekeztem felsorakoztatni.

Régi írásokban, krónikákban, könyvekben kutatva mindig örültem, ha egy-egy Lövérre vonatkozó adatra bukkantam. Az évek során elég sok összegyűlt belőlük. Egy csomót belefoglaltam ebbe az írásomba abban a reményben, hogy – ha csupán apró mozaikdarabkákként is – érzékeltetnek valamit abból, mi volt, mit jelentett a soproni ember számára a Lövér.

Abban a régi könyvben így határoztam meg a lövért: „Darabka föld, pár öreg fa és egy még öregebb házikó, de rögein milliónyi fűszál, virág, pillangó. Története pedig sok-sok emlék.”

E költőinek szánt leírás alapján ugyancsak nehezen lehetne rátalálni a Lövérre, hiszen ráillik a földkerekség bármelyik „darabka földjére”. Szolgáljon mentségemül, hogy a többi leírás sem pontosabb. Egy újságcikk szerint⁽²⁾ a lövérek olyan kertek, ahol a „kultúra és művészet még nem nyomta el a természetet”. Egy 1885. évi leírás úgy tudja, hogy a lövér „körülbelül egy óra járásnyi haszonterületet és 330

gyümölcsöskertet magában foglaló dülő”³⁽³⁾ A költő Lőrinczi György szerint⁴⁽⁴⁾ „... az egész remek lövértelep Magyarország legszebb kertvárosa”. Talán még a régi útikalauz a legpontosabb, amikor azt mondja: „A lövérek abban a várostól délre elterülő széles ívben találhatóak, amelyet az Egeredi domb, a Váris, a Károlymagaslat, Vas-hegy határol.” Az Illustrierter Führer durch Oedenburg und Umgebung (1891) rátapint a lövérek lényegére is, amikor azt írja: „Es sind das Obst- und Ziergarten, welche neben einander und auch inmitten des Waldes liegen”, az erdő közepén, egymás mellett fekvő gyümölcsös és díszkertek.

A lövérek része a város történelmének. Már az 1225. évi határjárás említést tesz róla, mint a „nyilazók földjéről”⁵⁽⁵⁾. Lövér falu neve először egy 1265. évi ²oklevélben tűnik fel, majd 1277-ben,⁶⁽⁶⁾ amikor IV. László a *villa Luer*, azaz Lüér falu lakóit a megfogyatkozott városi lakosság pótlására a városba telepítette. Azóta oklevelek, telekkönyvek, számadások, végrendeletek állandóan említik.

Régi könyvemben arról is írtam, hogy akkoriban egy gyufásskatulyában darazsat rejtettem a lövérház gerendái közé. Ez abban az időben dívó romantikus (ma nosztalgiasnak mondjuk) dolog volt, mint táncrendeket, csipkés női zsebkendőket, szalagokat fiókok mélyére rakni – emlékül. Azt képzelem, ha majd egyszer felnyitom a skatulyát, feléled ismét a különös hangulat, amelynek emlékeztetőjéül halálra ítéltam a darazsat. A skatulya előkerült ugyan, de az akkori hangulatnak semmi nyoma. Elszállt, mintha sohasem létezett volna. Pedig volt: bizonyítja a darázs.

Ha mostanában eszembe jut a lövér, ismét emlékező hangulat fog el. Csakhogy ez most vigasztalanul szomorú, mert a lövér halódik, talán még tehetetlenebbül, mint a skatulyába zárt darázs valamikor.

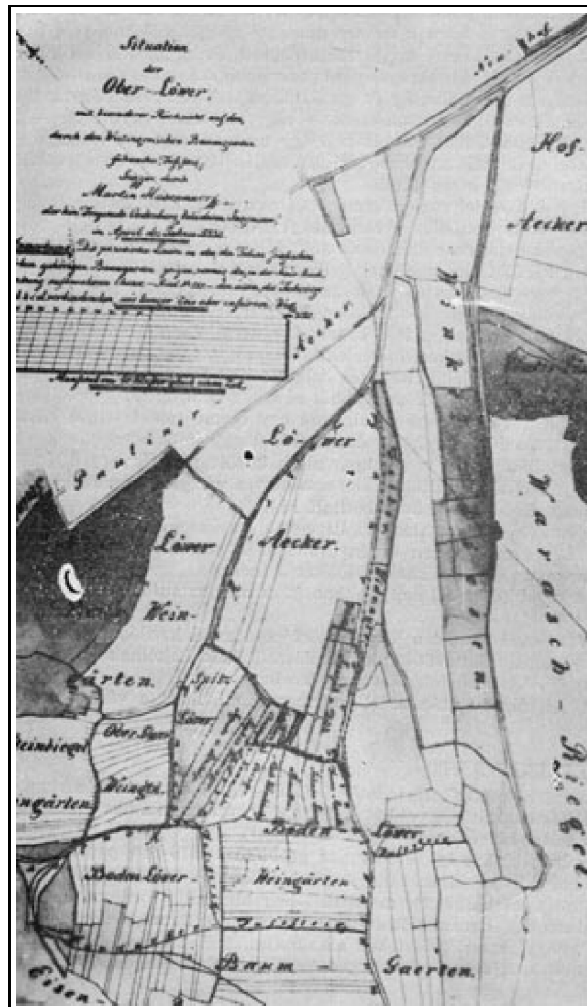
Évszázados fái helyébe négy-öt-tízemeletes háztömbök ékelődnek, meghitt zöld sövénykerítéseit vas- és cementkorlátok váltják fel. Romantikus rozoga kertajtajai nagy, kétszárnyú kapuknak kénytelenek helyet adni, mert megjelent az, autó is a lövérekben, maga után húzva az aszfalt-bitumenes utak szürke szalagjait, felettük a benzinbűz ólmos fátylával. Megépül az autó olja is, ez a vigasztalanul ocsmány hodály, ahová gazdája beköti. A disznót és ólját ki lehetett tiltani a lövérből. A technikának ez az otromba háziállata erősebb. Ez megöli a lövért.

Mert a lövér nem csupán fű, fa, virág, madár, öreg ház, születli és emlék, hanem több annál: kissé a soproni ember életformája is. Az a kellemes kétlakóság, amellyel kihasználja a természet változásait, a szép évszakokat a lövérben, a zord és kellemetleneket bent a városban tölti. De hasznos húz abból is, hogy Sopronban két tájegység találkozik. Nyár elején ezért jön a füledtté lett városi „Laitaicum”-ból a hűvösebb lövéri „Praenoricum”-ba s ősszel ezért vált vissza ismét a lövéri tájból a városba.

Főző Géza írja egyik tanulmányában,⁷⁽⁷⁾ hogy a soproni ember szinte beopta magát az erdőbe, nyaranta valóságosan együtt él vele, lövér és erdő határa elmosódik. Éppen ez a páratlanul szép benne és ezért olyan vigasztalanul szomorú, hogy a lövér jellegzetességei a szemünk láttára pusztulnak napról-napra. Házai egyre szaporodnak, kertjei folyton tőpörödnek, napjainkra a lövérek benépesülése veszedelmesen meggyorsult.

Egy 1869. évi utcajegyzék szerint a vasúton túli városrészben csak két kőből épült ház állott, 1894-ben már százötven van. Amíg 1913-ban csupán harminckilenc család lakott állandóan (télen is) a Lövérekben,⁸⁽⁸⁾ napjainkra olyan állandó lakóhellyé lett, akár a Templom utca vagy az Orsolya tér. Századunk hatvanas-hetvenes éveiben háromezerre volt tehető a lövérlakók száma, s jellemző, hogy ma a Cseresznye sor egy-egy háztömbjében többen szoronganak, mint az egész Fegyvertár utcában.

A technika ma könnyűvé tette az állandó lakást a lövérekben. A központi fűtés, kiépített utak, autó és autóbusz megszüntetik a kényelmetlenséget és távolságot.

31. Hasenauer Márton városi főmérnök 1832. évi térképe a Felső Lövérekről

4Közben azonban pótolhatatlan értékek vesznek el, mint az erdők nyugalját idéző csend, a fák és bokrok szemet simogató zöldje, a Schneeberg havasi tisztaságát és hűvösségét őrző levegő. Régi meghitt, évszázados lövéri kilátások elébe hivalkodó házak állnak, gyönyörű panorámákat falaz el a közösség elől a hozzá nem értés, nemtörődomség és gondatlanság. A részvétlenség most készül a lövért belegyömöszölni az emlékezés – vagy ami ezzel együtt jár – a feledés gyufáskatulyájába. Talán nem is kell egy nemzedéknyi idő hozzá s a lövérek egykori létét már csak az Alsólövért utca elején lévő tábla és a levéltárban egy csomó oklevél fogja bizonyítani.

Néhány évtizeddel ezelőtt gondos városvezetők a Mika-féle lövért (Deákkuti út 14.) és a Zettl-féle lövérkerteket (Hársfa sor 7.) mint jellegzetes lövéri tájat országos védelem alá helyeztették. Mit ért a jószándékuk? Éppen a táj szűnik meg körülöttük, amelynek jellegzetességei voltak.⁹⁽⁹⁾

Oka a lövérek pusztulásának az is, hogy senki sem tesz ellene semmit. Akiknek tenniük kellene,

közömbösen vonogatják vállukat: „Ez a fejlődés útja, az emberek szaporodnak, a földek, telkek – nem!” Ezen a címen osztódnak még tovább a már amúgy is konyhakertekké zsugorodott telkek, az általános elvként kitűzött harmincszázalékos beépítés helyett ezért foglalják el az új lövéri épületek többnyire a parcellák nagyobbik részét. (Az újtípusú „parcellázás” elrettentő példája a Vadas Jenő utcai, ahol egy csomó telket szinte használhatatlanul kicsi parcellákra nyírtak szét. Például egy hatszázhatvan öles telket öt részre szabdaltak fel és a telekparcellák között nem is egy 8×52 méteres „nadrágszűj”, noha a Kisalföld cikke szerint¹⁰⁽¹⁰⁾ „a városi tanács az üdülőövezetben 350–500 négyszögöles telkeket alakított ki.)

Az ellenkező hangoztatásával itt egy elv szűnt meg, amely majd egy évszázadon át következetesen érvényesült: az a szilárd törekvés, hogy a lövér mindig megmaradjon lövérnek, üdülőterületnek.

Ezt az elvet adták fel napjainkban és ez még az autonál is hamarabb végez a lövérrel.

Hétszáz évvel ezelőtt a lövérek története azzal kezdődött, hogy a falut, a *villa Luer*-t, amelyről nevét kapta, kihálásra ítélték. Lakóinak első felét IV. Béla, a másikat IV. László betelepítette a városba.

Most, hétszáz év után azért fog megszűnni, mert a várost telepítik ki a lövérbe.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: A régi lövér / A „LÖVERBIZOTTSÁG”

A „LÖVERBIZOTTSÁG”

A „Löverbizottság” történetéről (1886–1914) nagy vonásokban írtam a „Soproni Városszépítő Egyesület története” című munkámban.¹¹⁽¹¹⁾ Ezt szeretném néhány adattal kiegészíteni,

52. Villa a Felsőlővérekben (régi sövény, új kapu)

A lövérek biztonsága évszázados probléma. 1676-ban panaszkodnak a tanácsnál, hogy a jezsuiták tanulói garázdálkodnak a lövérekben.¹²⁽¹²⁾ Ez eléggé gyakran megismétlődhetett, mert 1697-ben kimondja a város közgyűlése (13. pont), „dass bey denen Löwer-Weingarten und Baumgarten vier ordinären Hürten”, négy rendes csószot kell alkalmazni. Ennek ellenére 1858. június 7-én felháborodással írja az Oedenburger Anzeige und Intelligenz Blatt, hogy „évek 6 óta szemtelenül feltörik a lövéri szőlősházakat”. Nem csodálható ezért, ha a Löverbizottsággá” tömörült lövérbirtokosok első közös akciója is a közbiztonsággal kapcsolatos. (Ez a tömörülés még nem hivatalos egyesület. A Bach-korszakban vagyunk, amely nem engedélyez semmiféle egyesületet.) Ez az adhoc bizottság 1862-ben javaslatot tesz két csósz beállítására a lövérekben garázdálkodó, úgynevezett „Industrieritterek”¹³⁽¹³⁾ megfékezésére. A tanács május 26-i ülésén úgy dönt, hogy a csószokat hajlandó hatósági védelme alá venni, ha a lövérbirtokosok azok bérének fizetését vállalják. Ezt a „Löverbizottság” elfogadja¹⁴⁽¹⁴⁾ és most már évente találhatók elszámolások a mezei örpénz kivetéséről és behajtásáról. Elég sok lehet a panasz, mert a kezdeti egységes tarifát, azaz „jedes Pfund zwey ung. Hutgeld”, minden font (64 négyszögöl) szőlő két magyar pénz őrzési díjat fizet,¹⁵⁽¹⁵⁾ megváltoztatják s a lövéreket nagyságuk szerint öt csoportba, classisba sorolják a négyszögölek száma szerint változó díjtétellel.

Az 1862-es besorolás szerint az első osztályba hetvenkilenc 1–500 négyszögöl nagyságú kert tartozik és 1 forint 25 krajcárt fizet, a másodikba kilencvenkét 501–1000 négyszögöles lövér, 1 forint 75 krajcár díjtétellel, a harmadikba ötvennyolc 1001–2000 négyszögöles lövér 2 forint 25 krajcáros díjtétellel, a negyedikbe tizenhárom 2001–3000 négyszögöles kert 3 forintos, az ötödik osztályba nyolc 3001 négyszögölnél nagyobb lövér 4 forintos díjtétellel. Ekkor tehát összesen kétszázötven lövértulajdonos fizeti a csöszöket.¹⁶⁽¹⁶⁾ 1873-ban új klasszifikációt készítenek. Az első csoportot ketté bontják, 200 ölig 1 forint, 340 ölig 1.40 forint, 500 ölig 1.60, 1000 ölig 2.25, 2000-ig 3, 3000-ig 3.80, azon felül 5 forint a díjtétel.¹⁷⁽¹⁷⁾ A klasszifikáció első látásra szociálisnak tűnik, hiszen a kisebb lövéreknek kisebb a díjtételük, valójában a nagyobb kertek tulajdonosai nem fizetnek annyiszor nagyobb díjat, ahányszor nagyobb a kertjük, talán ez is oka annak, hogy a panaszok nem szűnnek meg, a lövértulajdonosok változatlanul súlyos tehernek érzik az őrzési pénzeket.¹⁸⁽¹⁸⁾

Kevesebb vitát vált ki a lövéri őrszabályzat, amelyet a bizottság kidolgoz és amely huszonkét pontban sorolja fel a csöszök kötelességeit, felelőssé téve őket minden, hanyagságuk következtében beállott kárért, szigorúan megtiltva nekik, hogy őrzőterületükön bárhol gyümölcsöt szedjenek, még az utószüret (lécskázás, *Nachlese*, *Laubkreisen*) is tilos.¹⁹⁽¹⁹⁾ A lövértulajdonosoknak pedig szigorúan megtiltja, hogy a csöszöket magán (ma: maszkek) munkákra felhasználják. Megéppülnek a lövéri őrházak is, 1863-ban adómentességet kapnak.

A „Löverbizottság” másik nagyobb akcióját 1868-ban indítja el és szintén a közös védelmet szolgálja, „a pusztító rovarok és férgek irtását”, mert csak széles együttműködéssel lehet elérni eredményt.²⁰⁽²⁰⁾ Úgy látszik azonban, hogy nemcsak eredményt, de együttműködést sem lehetett elérni, mert a felhívást többször, így 1888-ban is megismétlik.²¹⁽²¹⁾

A „Löverbizottság” határozott szervezeti formára való törekvése először az 1884. november 7-i ülésen kap hangot, amikor Kugler Henrik a „Löwer 7 Commissio” feladatait fejtegeti. Szerinte a „Löverbizottság” kötelessége a Városszépítő Egyesülettel karöltve a lövéreket kényelmes sétautakkal ellátni és gondoskodni arról, hogy a lövértulajdonosok számára is szépek legyenek. „Warum in der Ferne schweifen sieh das Gute liegt so nah”, mondja Kugler patétikusan arra célozva, hogy számos soproni idegenbe megy nyaralni, noha ugyanolyan kényelmesen megtehetné idehaza is.²²⁽²²⁾

A „Löverbizottság” szervezetét hivatalosan az 1886. december 15-i tanácsülés hagyta jóvá.²³⁽²³⁾ Ez a szervezeti szabályzat kimondta azt, amit már Kugler is a bizottság feladataként jelölt meg: a lövéri utak állandó figyelemmel kísérését, hogy azok mindig jókarban legyenek, a város azokat mindig megfelelően kavicsoztassa. Feladata a bizottságnak odahatni, hogy a lövérbirtokosok lövéreiket és azok sövényeit rendben tartsák. Segítenie kell a bizottságnak a csöszöket, szorgalmaznia kell a növényi kártevők pusztítását.

A „Löverbizottság” egyesület módjára működik, van elnöke, titkára, pénztárosa és huszonhárom választott tagja. Mindezeket a közgyűlés választja meg, az állapítja meg az őrzőpénz kulcsát, az évi költségvetést, alkalmazza a csöszöket és határozza meg fizetésüket. Nyilvántartja a lövérbirtokosokat és végül gondoskodik a lövérek ápolásáról, fejlesztéséről és – megtartásáról. Jellemző, hogy már ekkor gondjuk van a lövérek megtartására!

Ugyanez a tanácsülés hagyta jóvá a lövérbirtokosok szabályzatát is. Ez megtiltja a lövértulajdonosnak, hogy szemetet, gázt, szennyvizet az útra kihordjon vagy öntsön. Előírja neki, hogy sövénye útfelőli részét évente legalább egyszer, június hónapban megnyesse. Megtiltja, hogy lövéreben macskát, kecskebakot és az

év bizonyos részében disznót tartson.

A „Löverbizottság” működése eléggé ellentmondásos. Az önzetlen áldozatkészség jelei mellett felbukkannak a közösségellenes klikk-magatartásai is. Van úgy, hogy a lövérbirtokosok maguk követelik egy gyűlés összehívását, máskor pedig nem lehet megtartani a közgyűlést a határozatképességhez szükséges létszám hiánya miatt.

Számtalan esetben adtak le a lövértulajdonosok közcélra, ellenszolgáltatás nélkül területet, nem egyszer önmaguk kezdeményezték. 1890-ben például dr. Manninger Vilmos összekötő út létesítésére (amelynek megvalósulása neki nem érdeke) ad le ingyen területet.²⁴⁽²⁴⁾ 1891-ben Nelky József, a „Löverbizottság” elnöke csak azért veszi meg a Rupprecht-féle kertet, hogy abból az úthoz szükséges területet leadja és az út megnyitását lehetővé tegye.²⁵⁽²⁵⁾ Az agyagbányához vezető, nehéz szekerek által tönkretett út helyett az újat csak akkor tudják megnyitni, amikor 1885-ben dr. Cavallár Vilmos a területet ingyen bocsátja rendelkezésre.²⁶⁽²⁶⁾

Gyűjt a „Löverbizottság” út létesítésére,²⁷⁽²⁷⁾ szélesítésére,²⁸⁽²⁸⁾ meghosszabbítására.²⁹⁽²⁹⁾ Az erősen megrongálódott Mély út (ma: Hársfa sor) rendbehozatalát is a „Löverbizottság” teszi lehetővé azzal, hogy a költségek felét összegyűjti³⁰⁽³⁰⁾ – nem is egyszer. Jellemző a közösségi magatartásra, hogy 1890-ben dr. Töpler Kálmán azért járul hozzá egy út kikövezéséhez, „mert főleg ő használja”.³¹⁽³¹⁾

Több kezdeményezésével nincs szerencséje a „Löverbizottságnak”. Hiába javasolja már 1899-ben,³²⁽³²⁾ hogy „a két vasuti átjárónál építsenek legalább a gyalogosok számára egy felüljárót”, hasztalanul sürgeti 1900-ban,³³⁽³³⁾ majd 1913-ban,³⁴⁽³⁴⁾ mégis majd több mint egy fél évszázadot kell várni a megvalósulásra. Éppen így jár a bizottság az 1895-ben benyújtott ama indítványával, hogy a „lövérek között állítsanak fel fürdőházat”.³⁵⁽³⁵⁾ Nem sikerül a villamos vasútnak a lövérekbe való kiépítése sem, 1904. február 28-án a közgyűlés végleg elveti. A lövérek világítását részben ugyan megoldotta a „Löverbizottság”,³⁶⁽³⁶⁾ de már a világítás korszerűsítését, a villamosítást hiába javasolta már 1912-ben,³⁷⁽³⁷⁾ az majd csak 1924-ben valósul meg, amikor a „Löverbizottság” már régen beleolvadt a Városszépítő Egyesületbe. Eredménytelen a Lövér Szálló megvalósítására irányuló javaslat is.³⁸⁽³⁸⁾ Majd csak két évtized múlva építik meg. Nem sikerül a lövérek közlekedésének autóbusszal való megoldása sem, noha az autóbuszjáratok létesítésére alakult társaság már 1902-ben tervez lövéri járatot.³⁹⁽³⁹⁾

A lövérek útlabirintusában idegen nyaraló számára valósággal kilátástalan az eligazodás, ezért a „Löverbizottság” több ízben is kéri a tanácstól a lövéri utak elnevezését és a házak számozását. Mivel a tanács nem intézkedik, a „Löverbizottság” saját költségére végezteti el és gondja van arra is, hogy az olyan elnevezéseket, amelyeket a „nép teljesen ajkára vett” megtartsa.⁴⁰⁽⁴⁰⁾

A kudarcok ellenére a város közvéleménye pozitívan értékelte a „Löverbizottság” működését. A Soproni Hírlap 1895. április 17-én ezt írja: „A bizottságnak nagy része van abban, hogy városunk a lövérekben egy maga nemében páratlan szépséget és specialitást bír, amelyre minden fejlett város büszke lehet.”

A „Löverbizottság” utolsó nagyobb szabású tevékenysége az új lövérszabályzat tervezetének elkészítése volt, amelyet a város elfogadott és 1913. május 5-ével életbe is léptetett.⁴¹⁽⁴¹⁾

A „Löverbizottság” 1914. május 24-i közgyűlésén mondta ki megszűnését, illetve a Soproni Városszépítő Egyesületbe való beolvadását.⁴²⁽⁴²⁾ A feloszlatási kimondó közgyűlés felszólalói ugyan dicsérték a bizottság munkáját, de rámutattak arra is, hogy az egyesület azért nem tudott kellő eredményt elérni, mert a lövértulajdonosok magára hagyták. Heimler Károly, a Városszépítő Egyesület elnöke, az egyesületi

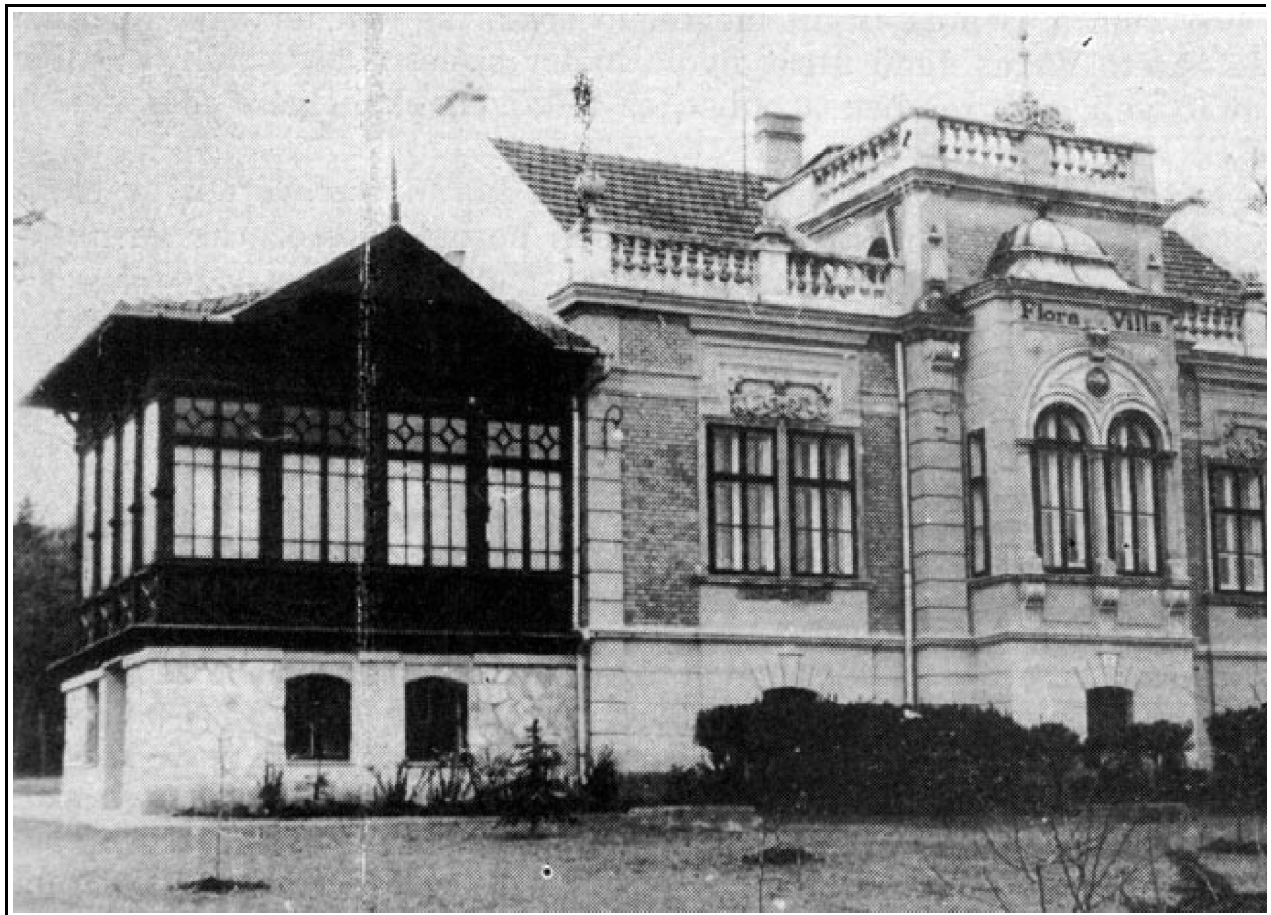
közgyűlési záróbeszédében ígérte, hogy az egyesület az eddigieknél még fokozottabban fogja a lövéri nyaralás kellemetességeit növelni”.[43\(43\)](#)

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: A régi lövér / SÖVÉNYEK

SÖVÉNYEK

A lövéri utak állandóan vékonyodnak, mert a kerítés a régi lövérben majd mindig élősövény, amely nő, bokrosodik, elfoglal minden elfoglalhatót. Így aztán megesik, hogy valamelyik út szőrén-szálán eltűnik.[44\(44\)](#)

Ennek megakadályozására mondta ki a lövéri szabályrendelet, hogy az élőnövényeket minden évben nyírni kell. Persze a lövéri utak ennek ellenére tovább soványodtak. A kerítésnyírásnak ugyanis megvan a ravaszsága. Ha a sövényt az út felőli oldalán úgy metszik meg, hogy ágai kifelé nőjenek, ezzel a bokrokat valóságban az út felé terelik és haszontalan a nagy ollócsettegetés, az út tovább vékonyodik.

3. A századforduló körül épült villa a Villasoron

Amikor a járókelők panaszai már igen elszaporodnak, a város szigorú felhívást ad ki a nyírásra, amit ha

„záros határidőn belül a tulajdonosok nem vennék meg, a nyezetés közkölségen fog eszközöltetni”.⁴⁵⁽⁴⁵⁾ Megjelenik a városi mérnök is, újból kiméri és cövekkel kijelöli az út vonalát. A kerítés persze áldozatul esik a mérnöki ügyködésnek, „városi közterületen van”, – ki kell vágni.

A lövértulajdonos vérző szívvel tesz eleget a rendelkezésnek. A lövérszabályrendelet paragrafusának megfelelően húsz centiméterrel beljebb felállítja a léckerítést, aztán vár. A városi mérnök ellenőrzésképpen arra jár s megnyugodva állapítja meg, hogy a tulajdonjogi viszonyok ismét helyreálltak.

10A következő tavasszal a lövértulajdonos óvatosan néhány pálcát dug le a földbe léckerítése előtt (rendszerint Maclura Auranticát, mert az „az igazi, átjárhatatlan élősövény” – írja a Soproni Napló 1911. január 8-án). Szorgalmasan öntözi és amikor mindegyiken kibomlottak a rügyek, elégedetten megdörzsöli a kezét. Néhány év múltával a pálcikák sűrű élönövényre fejlődtek, az út ismét vékony, a járókélok tuskés pofonokat kapnak, a tulajdonos pedig örül: néhány láb földet „visszaszerzett” a várostól.

Így folyik ez évszázadok óta. Közgyűlések,⁴⁶⁽⁴⁶⁾ „Löverbizottság”,⁴⁷⁽⁴⁷⁾ újságok egyre panaszolták, a városi hatóságok fenyegetöztek, büntettek, de nem tudtak gátat vetni a lövéri utak soványodásának. A problémát a fejlődés oldotta meg azzal, hogy ma a lövérek útjait megfelelő „rátartás”-sal tervezik, (például a nemrég létesített Vadas Jenő utcát nyolc méter szélesre tervezték, szemben a régiék két ölével), nagyrészen azonban az élönövények helyére álló vas- és betonkerítések létesítésével.

A régi, gondos városatyák azonban már igen korán észrevették az élősövény fontosságát a lövérekben. Ezt egy 1891-ben hozott határozatuk is mutatja.⁴⁸⁽⁴⁸⁾ Több lövértulajdonos ingyen leadott kisebb-nagyobb területrészeket a városnak út létesítésére s a város ellenszolgáltatásképpen léckerítést csináltatott nekik, de előírta, hogy mögéje a tulajdonos élönövényt köteles ültetni. Helyesen állapította meg a művészettörténész Mihályi Ernő dr., hogy a „villaszerű építkezés és az élősövény védheti meg csupán a lövérek jellegét”.⁴⁹⁽⁴⁹⁾

No de a halódó Lövérenek minek élő sövény?

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: A régi lövér / KÖZBIZTONSÁG

KÖZBIZTONSÁG

Úgy vélem, a lövérek közbiztonságával régebben, mint teszem a középkorban, mintha kevesebb baj és gond lett volna. Mert ugyan igaz, hogy 1528-ban a lövéri gesztenyékertekben (*Kesstenbaumgarten*) egy Pöschl Márk nevű szorgalmas tolvaj „bey tag vnd nacht” két mérőnyi, mintegy ötnegyed mázsa gesztenyét lopkod össze,⁵⁰⁽⁵⁰⁾ de nincs semmi probléma. Kínpadra vonják, ott mindent töredelmesen bevall, a többi pedig már egyszerű. A hóhér attól függően, milyen a városbíró kedve, – lecsapja az egyik vagy mindkét kezét s ezzel a delikvesnek egyszer s mindenkorra elmegy a kedve a gesztenyeszedéstől. (Pöschl Márkot egyébként felakasztották, lévén egyéb is a rovásán.)

A középkor büntető intézményei főképpen azért voltak hatásosak, mert az az elv nyilvánult meg bennük, amely „humánus kímélettel” nem az egész embert, hanem csupán annak bűnöző testrészét sújtotta: istenkáromlónak a nyelvét, a tolvajnak a kezét vágva le. Sajnálatos, hogy az elvet nem alkalmazták eléggé következetesen. A házasságtörőnek ugyanis a – fejét csapták le.

114. A századforduló körül épült villa a Villasoron

12A középkor eme jól bevált intézményét az újkoriak megközelítően sem tudták pótolni, sem a csőszök, sem a rendőrök. A csőszintézmény legnagyobb hibája, hogy hiányzott belőle a leglényegesebb, az elrettentés lehetősége. Ugyan volt a csősznek „tsákán”-a, később pisztolya (1900-ban egy másodikat is kapott – seregélyriasztásra, vadászfegyvert azonban nem viselhetett, lévén a lövérekben tilos a vadászat),⁵¹⁽⁵¹⁾ de fegyvereit csak védekezésre használhatta, a tettenért tolvajt is csak akkor foghatta el, ha nem ismerte, ismerőst legfeljebb megzabolgathatott.⁵²⁽⁵²⁾ Nem is lehet csodálni, hogy már 1897-ben arról panaszkodnak a városi közgyűlésen, hogy a lövéri szőlők őrzésére négy sem elég a csőszökből.⁵³⁽⁵³⁾

Az 1860-as évek táján még abban reménykednek a városatyák, hogy majd attól megjavul a közbiztonság a lövérekben, ha a csőszök nem „csapongőrök” lesznek, akik a városból járnak ki naponta az őrzőterületükre,

hanem ott is laknak helyben. Szó sincs róla! Az egyik „helybenlakó” új csöszt már kinevezése másnapján négy „korosabb tanuló” fütykösökkel alaposan „helybenhagyja” azon való felháborodásában, hogy az őket a cseresznyelopásban meg akarja akadályozni.⁵⁴⁽⁵⁴⁾ Egy másik csösznek három ujját lövik el a megzavart betörők.⁵⁵⁽⁵⁵⁾

A helyi lap ezért szarkasztikus cikkében lövéri sétákra óvatosságot és „páncélinggel bélelt lövés- és szurásbiztos lódenkabátot, mindkét zsebbe tizenkétlövetű revolvvert és mindkét oldalról egy-egy sauegardot”, testőrt ajánl.⁵⁶⁽⁵⁶⁾ Egy másik cikk arról humorizál, hogy a lövéri madaraknak mostanában az a legfőbb gondjuk, miképpen meneküljenek el a céltáblákat konokul kerülgető pisztolygolyók elől, mert az utóbbi időben a lövérekben nemcsak a tolvajok, hanem a város aranyifjúsága is igen rászokott a lövöldözésre.⁵⁷⁽⁵⁷⁾ Lám, ide jutott a közbiztonság, mert a kínpadot, kínzószerszámokat olyan meggondolatlan sietséggel tették a lomtárba, illetve a várostorony kupolájába.⁵⁸⁽⁵⁸⁾

Persze a lövéri közbiztonság romlását nem lehet kizárólag a csöszök nyakába varrni. Oka annak az is, hogy a lövérekben megnövekedett a bűnözési lehetőség. A XVIII. század végétől kezdve a kerttulajdonosok egyre-másra építtették a kerti lakokat (*Lusthaus*), a „mulatóházakat”, a betörők pedig, hogy ne maradjanak ki valami jóból, a mulatóházak feltörésével kezdték „mulatni magukat”. Ez a „mulatozás” majd egy évszázadon át folyt. Már 1848. májusában feljelentést tesz Hampel Eduárd katonai szabómester, mert lövérházát feltörték.⁵⁹⁽⁵⁹⁾

Tudunk lövérről, amelyet egyetlen évben sem kerültek el a betörők. Ilyen közkedvelt „tethely” volt a Roth-féle villa, a Villason.⁶⁰⁽⁶⁰⁾ Ha működtek betörők a lövérekben, a Roth-villába bizonyosan „belátogattak”. Ebben annyira meg lehetett bízni, hogy a rendőrség is akkor ért el eredményt, amikor kihasználta a betörőknek ezt a gyengéjét. 1925-ben a lövéreket végigfosztogató „halálfejesek” bandáját úgy fogták el, hogy a rendőrök lesben álltak a Roth-lövéren, ¹³ahol a banda a hagyományos menetrend szerint meg is jelent.⁶¹⁽⁶¹⁾ Hasonlóan közkedvelt volt a soproni alvilágban Fuhrer Antal őrnagy villája, ott a betörők annyira „házhoz szoktak”, hogy időnként pikniket is rendeztek, így 1885. május 15-én, amikor megitták az őrnagy egész borkészletét.⁶²⁽⁶²⁾ Ha viszont kuglizni támadt kedvük, akkor Frischmann Dávid Neuhof (ma: Erzsébet-kert) melletti kertjébe látogattak el a soproni „nehéz fiúk”.⁶³⁽⁶³⁾

5. Szelídgesztenyés a Lövérekben

Időközben szép lassan kimúlik a csőzség intézménye a lövérekben. Helyét a városi rendőrség veszi át, de hiába avanszál a csőzslak rendőrőrszobává, ahová még a „telephon”-t is bevezetik, a közbiztonság attól sem javul meg. A közgyűléseken egyre türelmetlenebbül sürgetik a városatyák, – akik szinte mind lövértulajdonosok – hogy tegyen már valamit a rendőrség,⁶⁴⁽⁶⁴⁾ mert a lövérekben „nagyon rossz lábon áll a közbiztonság”.⁶⁵⁽⁶⁵⁾ Viszont azzal, amit tesz, nincsenek megelégedve. Az 1884. június 30-i közgyűlésen ugyanis Gloser József városi rendőrfőkapitány javaslatot terjeszt elő, hogy a „lővértulajdonosokba, pavillonokba történő betörések kézrekerítőinek” ötven, a nyomravezetőknél huszonöt forint jutalmat tűzzön ki a város. Több városatyá felháborodik, kritizálja a városi rendőrséget és gondatlansággal, tehetetlenséggel vádolja. ¹⁴Nem helyeslik, hogy a város egész lakosságát „ilyen heccvadászatra” akarják rávenni. „A városkapitány nyomozzon jobban!” – követelik.⁶⁶⁽⁶⁶⁾ Az indítványt ugyan megszavazzák, de eredménye nincs. 1892. április 22-ének éjszakáján egyszerre öt lövértulajdonosba törnek be, a Sopron című lap „harminc évvel ezelőtti állapotokat” emleget, a „Lövértulajdonosok” ülésén Demy Sándor a rendőröket „bakterek”-nek titulálja.

Annak ellenére, hogy a rendőrségnek néha szerencséje is van és elfog egy-egy fiatal, kezdő vagy balkezes lövéri betörőt, a lövérházak feltörése vidáman folyik tovább. Vidáman, mert sok esetben egyenesen azért törnek be egy-egy villába, hogy ott dáridót rendezzenek. A Fuhrer őrnagy lövérházában tartott „házibuli” nem kivételes eset. A „Löverbizottság” elnökének, dr. Hajnal Endre ügyvédnek házában hasonló „összejövetelt” rendeznek, noha a villa a város közelében, az Alsólövérc utcában (3. sz.) áll.⁶⁷⁽⁶⁷⁾ 1895-ben egyetlen héten három betörést is követtek el, a Stiegler-, Zábrák- és Gebhardt-féle lövérházakba hatoltak be. Válogatók, gurmand betörők lehettek, mert csak a gyümölcsöt kóstolgatták és a pálinkákat itták meg.⁶⁸⁽⁶⁸⁾ Sopron „alvilági” élete szinte zavartalan kedélyességgel folyt a lakatlan lövérházakban.

A betöréseknek ez a mai tévékrimi-sorozatokra emlékeztető folyamata elgondolkoztatja az illetékeseket, főleg a Gloser Józsefet követő új városi rendőrfőkapitányt, Nessel Károlyt. Feltűnő, hogy a lövéri betörések majdnem mindig olyankor szaporodnak el, amikor Bécsben nagy razziák vannak és onnan a kétes elemeket kitoloncolják. Ezek aztán bekvártélyozzák magukat az üres lövérházakba. „A rendőrség vegye szigorúan a dolgát, ne legyünk Bécs szeméttelpe és főleg ne a lövérek”, követeli a helyi lap.⁶⁹⁽⁶⁹⁾ Mit tehet a rendőrség? Az újsütetű rendőrkapitány példát vesz a bécsi kollégákról és hasonlóképpen végigrazziazza a lakatlan lövérházakat. Mutatkozik is némi eredmény, sikerül is begyűjteni néhány vendégszereplő vagányt,⁷⁰⁽⁷⁰⁾ de azért még marad belőlük annyi szabadon, hogy folytathassa a „tisztos helyi ipart”, a lövérházak feltörését. Keserűen jegyzi meg a Soproni Napló 1908. február 20-i számában: „egyik-másik lövérc üresen álló villáját szállónak tekintik a betörők és ott éjszakáznak. A rendőrség hasztalanul nyomozza kilétüket, mert persze a vendégeknyvbe nem írják be magukat ...”.

A helyzet az első világháború alatt némiképpen javul, lévén a férfilakosság nagy része a harctereken elfoglalva. De már 1918–19-ben ismét felújulnak a bajok. A leszerelt katonák ellepik a lövércet, mázsaszámra viszik a kertekből a gyümölcsöt, a tiltakozó tulajdonost bekergetik házába, néha még le is ütik.⁷¹⁽⁷¹⁾ Mindezt még a híres rendőrségi kutya, a Votán sem tudja megakadályozni, pedig a lapok szerint (Soproni Napló 1918. május 16.) ugyancsak „kitesz magáért”.

A két háború közötti időszakban sem javul lényegesen a közbiztonság a lövércetben, nem segít az sem, hogy 1925-ben megalakult a „Kolumbusz” magán-detektíviroda, amely a helyi lapokban fennen hirdette, hogy „teljes biztosítást vállal a lövércet épségéért”.⁷²⁽⁷²⁾ A betörők a garanciával mit sem törődve törögették ¹⁵fel továbbra is a lövércet zárait, lakatjait. Ebben élenjárt Ravadics Ferenc, aki „hét lövércet tette tiszteletét és vitte el onnét mindazt, ami elmozdítható, a butorokat a hátán cipelve el a lövércetből”.⁷³⁽⁷³⁾

A közbiztonság csak a felszabadulás után javult meg. Akkor ugyanis a bombázások okozta lakáshiány miatt a télen lakatlan lövércet is benépesültek és ez elvette a betörők vállalkozó kedvét.

Nem tartozik szorosan a lövércet bűnügyi krónikájához, de meg kell emlékezni egy különös lövércet szarkáról. Ez a – ne nevezzük tolvajnak – „gyűjtő” felsőlövércet lakásában valóságos múzeumot létesített nyilvános helyekről ellopott táblákból, feliratokból.

A házkutatást foganatosító detektívet már az ajtóban az egyik helybeli moziból elemelt, „Idegenek tilos a bemenet” szövegű tábla fogadta. A detektívet persze ennek ellenére bementek, sőt annak ellenére is, hogy egy további tábla „Női szakasz”-t jelzett. Az ablakon is kihajoltak, noha az ott lévő „Opasnoje van se nagnuti” szövegű tábla ezt szigorúan tiltotta. Ismerősként látták viszont a detektívet az „Itt tilos szivarvégeket eldobni” feliratú táblát, ezt ugyanis a rendőrkapitányság előszobájából csórták el.

A lakásban összegyűjtött rengeteg tábla között volt egy teljes tucat, házfalról leszedett házszám-tábla, aztán

ott díszelgett a „Duna- Száva- Adria- Vasúttársaság”-é, egy szokatlanul nagy alakú, „Erdei forrásfürdő” felírással, valamint a „Milimári” tejivó cégtáblája. A „gyűjtő” akrobatikus ügyességéről tett bizonyoságot Benke fogorvos három méter magasból le- és elemelt táblája. A szorgalmas gyűjtő 1944-ben még a német megszállókat is meglopta egy „Beutesammelstelle” feliratú tábla erejéig.

Büntető eljárás azért nem indult, mert a lakásban tartózkodó D. Dezső főiskolai hallgató kijelentette, hogy nem ő a „gyűjtő”, hanem a lakás eredeti bérlője, P. B. Bonori, aki a táblákat régi selmeci hagyomány alapján kamaradíszül gyűjtötte és aki – amint ez már ilyenkor szokásos – „elutazott ismeretlen helyre”.⁷⁴⁽⁷⁴⁾

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: A régi lővér / SZÁMÚZÓTT ÁLLATOK

SZÁMÚZÓTT ÁLLATOK

A lővérnek vannak számúzótt állatai. Disznót évtizedeken át csak ősszel és télen, októbertől áprilisig lehetett tartani, a nyaralási időnyre el kellett tűnnie a lővérből.⁷⁵⁽⁷⁵⁾ Az első világháború idején hasztalanul kérték a lővértulajdonosok a zsír- és élelemhiányra való tekintettel az állandó disznótartás engedélyezését, a város nem adta meg.⁷⁶⁽⁷⁶⁾ A disznó csak a felszabadulást követő néhány évben nyaralhatott a lővérekben, de mihelyt javultak az életviszonyok s megindult az idegenforgalom, megint csak elkergették. Ennek ellenére mostanában a nyugati széljárás valahonnan a város széléről disznócsordák bűzét hozza a lővérekbe. Mintha ez a sertések bosszúja volna: a szaguk miatt tiltották ki őket a lővérből, de az nélkülük is visszatér oda.

Az 1862. évi szabályzat és az 1886-ban alkotott lővéri szabályrendelet az éneklőmadarak védelmében kitiltotta a macskákat a lővérekből. A szabályrendeletnek ezt a passzusát (6. §.) szegték meg talán a legtöbbször. 1889-ben ¹⁶Nessel Károly rendőrkapitány adott ki szigorú, de eredménytelen rendelkezést a lővéri macskák ellen.⁷⁷⁽⁷⁷⁾ 1917-ben még szigorúbb a rendőrség: 100 korona bírságot, illetve ötnapi elzárást ígér a makacs macskatartóknak.⁷⁸⁽⁷⁸⁾ A macskák ennek ellenére, minthogy a büntetés közvetlenül nem érintette őket, továbbra is zavartalanul randevúztak a lővérházak pincéiben és padlásain, ennek folyamán pedig szaporán szaporodtak is. A rendőrség 1924-ben aztán nem csupán ígéri, hanem négy tettenért illegális macskatartón be is hajtja az ötvenezer inflációs koronás pénzbüntetést. A lővértulajdonosok felzúdulnak. Küldöttségek mennek polgármesterhez, főispánhoz, folyamodnak a közgyűléshez és tiltakoznak a krudélis „Bachkorszakbeli szabályrendelet” ellen. Vádolják a rendőrséget, hogy szigorúsága nem az énekesmadarakat, hanem az egereket védi. Bizonygatják, hogy a macska nem is tudja megfogni az énekesmadarakat, hiába mászik utána a fára és rejtőzik a lombok közé, a madarak jelzést kapnak és elkerülik az ilyen fát. Ez persze nem helytálló, a macska veszélyes a madárra, főleg a fiókákra, de azért is, mert a sötétben is lát és éjszaka is megtalálja zsákmányát.⁷⁹⁽⁷⁹⁾

A verebek voltaképpen nincsenek kitiltva a Lővérekből, de erről ők maguk is csak mostanában szereztek tudomást, amikor a kiépülő várossal együtt ők is megjelentek a lővérben s mivel ott senki sem tiltakozott jelenlétük ellen, ott is maradtak. De nem szívesen látott vendégek, ezt leginkább az mutatja, hogy télen mostanában már sok helyen függesztik fel zsinagra a madáreleséget, mert onnan a veréb nem tudja leenni.

Azért elszomorító, ahogyan az ember a verébbel bánik. Hiába szeretné szegény, az ember nem fogadja be háziállatának. A tigris rokonát, a macskát, a farkas leszármazottját, a kutyát beengedi házába, szobájába, a verebet ablaka párkányáról is elkergeti, mert bosszantja, hogy az élelmes állat a kiszórt eleségből többet

kaparint meg, mint vetélytársai.

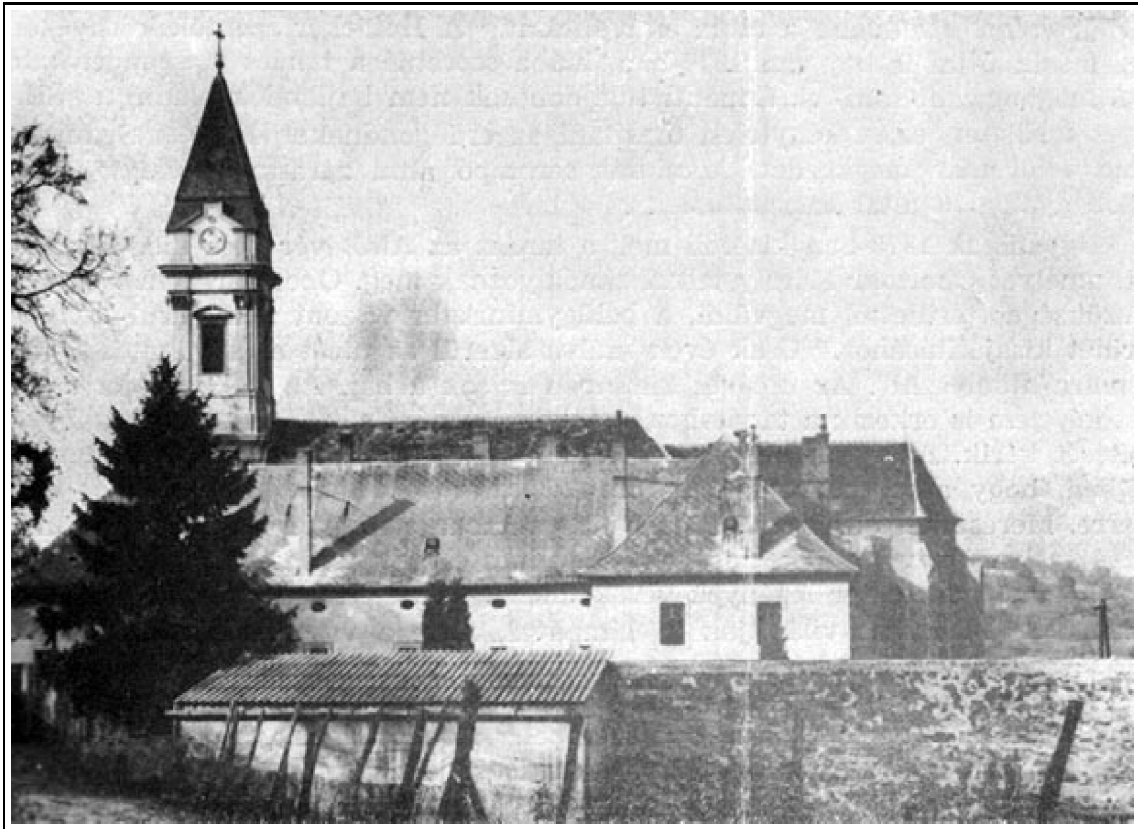
Egyedül a tudomány tárgyilagosa a veréb iránt: elismeri az ember háziállatának, „Passer domesticus”-nak, házi verébnek nevezvén. De hát ez csak üres titulus ...

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: A régi lövér / UTAK

UTAK

Hogyan születik az út? Valaki járni kezd egy barázdát, határmesgyét, fűszalagot, az gyalogösvénnyé kopik-keményedik, aztán egy másik valaki ráhajt kocsival. A földtulajdonos rendszerint ilyenkor döbben rá, hogy tulajdona kezd közterületté válni és vagy ütközőfákat ver le, vagy panaszra megy a tanácshoz.

Keller Sámuel ügyvéd 1693. október 3-án egyiket sem tette, hanem ráripakodott Parthion Györgynére, aki kisfiával, cselédjével és szolgáljával a gesztenyetermését vitte haza az ügyvéd lövéri gesztenyésén átvezető „rendes úton” (*ordinari Weeg*). „Te vén kurva, erre nem vezet út!” – Parthionné intett a társainak, hogy csak folytassák útjukat, ő maga megállt az ügyvéd előtt, aki mégjobban méregbe jött: „Ha nem mész le az útról, te kurva, akkor belöklek az árokba, hogy minden csontodat összetöröd!” Parthionné nyugodtan felelt: „Az utat nem én kezdtem és nem is fogok letérni róla. Az már megvolt énelöttem s meglesz énutánam is!” Keller ügyvéd erre megütötte az asszonyt, akinek a fejéről leesett a gesztenyéskosár és a gesztenye szétszóródott. „Miért ütött meg engem az úr? – kérdezte az asszony. – Én nem követtem el semmit!” – „Menj a pokolba” – kiabálta az ügyvéd, mire az asszony azt válaszolta, hogy ő nem lopta a gesztenyét és addig nem megy tovább, amíg megint össze nem szedte. A pofont pedig jól megjegyezte magának és az üggynek lesz folytatása. Lett is. Az asszony panasszal fordult a városi tanácshoz, elégtételt és az ügyvéd megbüntetését kérte, amiért az a régi szolgálmon alapuló út használatában meg akarta akadályozni. Sajnos a tanácsjegyzőkönyvben nincs további feljegyzés az üggyről.

6. Pálos, majd karmelita kolostor és templom Bánfalván (ma: Sopron-Kertváros)

Ötven évvel később, 1745-ben Poszvék János rögtön a városi tanácshoz fordult és kérte, hogy tegyen igazságot közte és Schreiner Samu között.⁸⁰⁽⁸⁰⁾ Néhai Prisoman Egyed Lajos polgármester és városbíró szántójáról és szőlőjéről volt szó. Örökösei a szőlőt Poszvék Jánosnak, a szántót Schreiner Samunak adták el. A szőlőt azonban csak a szántón át lehetett megközelíteni, tehát nem vitás, hogy Schreiner Samunak túrnie kell az átjárást a szántóján. „Az átjárást igen – replikázott Schreiner – az áthajtást azonban nem!” De ha nem hajthat rá a szántóra, érvelt Poszvék, akkor hogyan szállítson szőlőjébe trágyát, karót és hogyan hozza el a termést? Schreinernek meg kell engednie az áthajtást is!

A tanács döntés előtt tizenhárom tanút hallgatott ki, köztük a néhai polgármester özvegyét. Anna Mária asszonyt, aztán főleg olyan idős kapásokat, ¹⁸akik a kérdéses földön dolgoztak. A tanúk egyöntetűen bizonyították, hogy a szántón csak gyalogösvény volt, a vallomások legfeljebb a gyalogút szélességére vonatkozóan tértek el egymástól. Az egyik szerint ott „két ember elfért egymás mellett”, a másik szerint csak az „eke két kereke”. Ezek alapján a tanács megállapította, hogy a szántón csak négy láb széles gyalogösvény volt használatban, Poszvék János sem hajthat rá kocsival.

1853-ban a városból a Hofäckerek (ma: Udvarnoki utca és környéke) felé vezető út menti tulajdonosok (Toperczer Tamás, Hafner András, a domonkos rend) úgy akartak egy fennálló útszolgalmától megszabadulni, hogy kitétek egy táblát „Önként engedélyezett átjárás” felirattal. A városi tanács azonban éber volt, mielőtt a ravasz tulajdonosok az „önkéntes engedély”-t visszavonhatták volna, elrendelte a tábla eltávolítását.⁸¹⁽⁸¹⁾ A Hofäcker szántók környékén egy másik úttal is baj van 1878-ban, hiába szeretné a

tanács a Spangewald felé meghosszabbítani, az útmenti tulajdonosok nem hajlandók eladni a szükséges területet, ezért kénytelen utasítani az erdőgondnokot, hogy a Spangewald felől már megkezdett kocsiutat sorompó által zárassa le, hogy az út „csak gyaloglók által használtassék”.⁸²⁽⁸²⁾

Ugyancsak 1878-ban kísérel meg a tanács az Alsólövért utca kiegyenesítését, amelyet Oberlohr Károly telkei akadályoznak meg. Oberlohr nem halandó a szükséges területtől megválni, a belügyminiszter viszont nem járul hozzá a terület kisajátításához.⁸³⁽⁸³⁾ Csak évek múlva sikerül az utcát a „kívánatosá vált vonalra áthelyezni”. Az utcával különben is sok a baj. Az 1893. év folyamán hat kérelem is érkezik a tanácshoz, amelyben a gáz-, víz- és szennyvízcsatorna építését kérik. Az egyik kérvényező, Schneider Márton odáig megy a merészségben, hogy azt kérelmezi, a három közművet létesítsék egyidőben és egyszerre. Merész kérés, hiszen ezt még napjainkban sem sikerült megvalósítani.⁸⁴⁽⁸⁴⁾ Az utca lakói panaszkodják, hogy az utca nincs eléggé kivilágítva s hogy a „sötét utcában poncichter legények verekednek”. Tüntetésképpen a háztulajdonosok saját ablakaikat világitják ki lámpával, mire a város is felszereltet hat lámpát.⁸⁵⁽⁸⁵⁾ Baj van a számozással és elnevezéssel is. Az utcában két ötös és két hetes számú ház van s a lakók nem tudják, utcában vagy úton laknak-e, mert a táblákon az *utca* és *út* felváltva szerepel.⁸⁶⁽⁸⁶⁾ Azt is állítják, hogy fulladoznak a porban, mert az utcát (vagy utat?) nem locsolják.

Baj van a mai Ady Endre útnak, illetve elődjének, a Nándor fasornak megnyitásával is. Ehrlich Alajos 1884. április 9-én bejelentette a városnak, hogy dr. Keszler Károly és Vághy Mihály kertje között fekvő lövérét a szomszédok útnak használják. A helyzet tarthatatlan, mert nem kevesebb mint tizennégy kerttulajdonos jár át a lövérén. Kérte a tanácsot, hogy az érdekeltekkel együtt jelöljön ki utat, mert így az egész kertjét letapossák, noha neki jogában állna a kertjét sövényvel elkeríteni és az átjárásokat megtiltani, hiszen szolgalmi kötelezettsége tudomása szerint nincsen.

A város Printz Ferenc dr. városi tanácsost (akiről egy pihenőt neveztek el) bízta meg a kényes és bonyolult ügy elintézésével. Printz Ferenc ügyes ¹⁹diplomáciával talált is módot valamennyi érdekeltet kielégítő út létesítésére, akadály csupán az, hogy ketten a tulajdonosok közül nem hajlandók ingyen leadni az útnyitáshoz szükséges telekrészt. Printz Ferencnek sikerült rávenni a többi érdekeltet, hogy adják össze a két telekrész megvételéhez szükséges összeget, „hiszen az út létrejötte közös érdek”. Ilymódon az út meg is nyílik és a város megkönnyebülten mondja ki határozatában: „A mezei szolgalmat ezennel megszüntetjük és megengedjük folyamodónak, hogy a lövérkertjét akár sövényvel vagy más módon az új út felé bekeríthesse” s utasítja egyszerre mind a városi mérnököt. tüntesse fel az út megnyitását a II. József korabeli hivatalos térképen, a Josephinum Mappában.⁸⁷⁽⁸⁷⁾

A város megkönnyebbülése korai. A tizennégy tulajdonos között akadt több jogász is és ezek – noha érdemileg egyetértettek a határozattal –, elvi okokból megfellebbezték, mert szerintük a mezei szolgalmat megszüntetésére a város tanácsa nem jogosult, ez a magánjog keretébe tartozik, az érdekeltek egymás közti megegyezésének tárgya. A város ismét Printz Ferenc diplomáciájára bízta magát és annak sikerült is ügyesen elsimítani a tizennégyek berzenkedését.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: A régi lövér / A LÖVÉRI FÁKRÓL

A LÖVÉRI FÁKRÓL

„Serimus arbores, Quae prosint posteris.” Fákat ültetünk, amelyek a következő nemzedéknek teremnek. A

gyümölcsöt mindig az utód szedi, azért nem szabad megfélekedni arról, hogy ő maga előd is.

Évszázados bölcsesség, amelyet 1557. január 5-én Wohlmuth János zeneszerző diákkönyvébe írt bele Meisner János wittenbergai professzor.[88\(88\)](#)

A múlt században pedig újságban és versben írták meg:

*Fának kertedben
Helye mindig legyen.
Tőke az, s a kamatot
Gyümölcsével megkapod.*"[89\(89\)](#)

A lövér és a gesztenye szorosan kapcsolódott egymáshoz. Erről cikkek sora[90\(90\)](#) és számtalan régi dokumentum tanúskodik. 1535-ben Ölbeck Vid szabómester elmóringol feleségének, Margit asszonynak a Murr János földje és egy közút (*ain freie strass*) között fekvő gesztenyést (*aines khesstenwalldts im Leberperg*).[91\(91\)](#) Kolbenhofer Máté 1540-ben és Raidl Mihály 1541-ben írt végrendeletében olyan lövérkertekről hagyatkozik, amelyekben gesztenye és más fák állanak: „paumgartl in Leberperg, darin Khessten vnd annder paum stehen”.[92\(92\)](#)

Az 1774–5. évi vagyonösszeírásban összesen százharminckét „Löwerpaumgartl” szerepel s a városi jegyző gondosan azt is feltüntette, hogy közülük ötvenkettő gesztenyés kert (*Khesstenpaumgartl*). Sárközi András 1787-ből való térképe az egész alsó és felső lövért még gesztenyésnek tünteti fel,[93\(93\)](#) Oderszki [20](#)János mérnök 1837. évi jelentése szerint a Klein Spangenbergben, azaz a lövérekkel szomszédos Kis Szálfaerdőben harminchat hold, a városi erdőben tizenegy és fél hold *castanetum*, gesztenyés van.[94\(94\)](#)

Az 1848–49-es vagyonösszeírásban már csupán tíz gesztenyés kert szerepel, ezekből is hat Braunmüller Károlyé. Tőle a város vette meg és a termést évente nyilvános árverésen adta el.[95\(95\)](#)

Ma a gesztenye, mint a lövér maga is, pusztulófélben van. Nemcsak erdőtüzek, gondatlanság, kíméletlenség, hanem még az olyan ártatlannak látszó madár is pusztítja, mint a rigó. Ráhurcolja a fagyöngyöt és az megfojtja.

A soproni ember mindig aggódott gesztenyéséért, lövééréért. Fájó szívvel vette tudomásul, hogy 1706-ban a Bánfalván táborozó kurucok milyen sok dió- és gesztenyefát vágtak ki s az sem vigasztalta, hogy a kivágott fákat a császári zsoldosok fedezete mellett sikerült bementeni a városba.[96\(96\)](#)

1717-ben, amikor már ismét béke van, szigorúan megtiltja a közgyűlés a gesztenyefák pusztítását (*Violierung*, kgy. jkv. 13. pontja). 1737-ben újabb határozatot hoz a hárs- és gesztenyefák védelmére.[97\(97\)](#) Az 1768. évi Senats Protocoll (272. lap) pedig annak a tulajdonosnak, aki gesztenyésében állatot legeltet, 32 forint bírságot helyez kilátásba, ha szolgál teszi, huszonöt botot kap.

Egy-egy gesztenyefa kivágása a kertjét szerető soproni ember számára szomorú esemény. Petz Dániel még krónikájába is beleírja, hogy 1799. november 15-én és 16-án két kiöregedett gesztenyefát vágatott ki, tíz napszámot fizetett egyenként 15 krajcárral és négy fuvar fát kapott.[98\(98\)](#)

Az aggódás napjainkra sem csökkent, ezt bizonyítják a Városszépítő Egyesület közgyűlésein évtizedek során át elhangzó felszólalások, amelyek szenvedélyesen követelik a gesztenyefák és lövérkertek fokozott védelmét.[99\(99\)](#)

A fa és az erdős táj védelme ma nem csupán romantika vagy nosztalgia, hanem öfenntartás is. Néhány elgondolkoztató számadat: egy Amerikából Európába repülő Jumbo jet óriásgép annyi oxigént fogyaszt, amennyit egy hektár erdő egy év alatt termel. Egy hold erdő 68 tonna port szűr ki évente a levegőből, egy öreg fa 900–1300 liter vizet szív fel a talajból és párologtat el, ily módon szabályozva a talaj vízszintjét. Egy ötvenméteres erdősáv 3.5 Celsius fokkal enyhíti a nyári forróságot. Háromszintes növényfal (fű, cserje, falomb) 25–30 decibellel csökkenti a zajszintet.

Sopronban a környezetvédelmi törekvéseknek már az 1916. évben vannak nyomai, amikor a nyaralótelep levegőjének tisztasága érdekében a város nem engedte meg Jacobi Adolf szivarkahüvely-gyárosnak újabb gépek beállítását, mert a gépek „bűzükkel megfertőzik a villanegyedet”. A városi közgyűlésen több felszólaló kifogásolta a város eljárását, amellyel Jacobinak egyáltalán engedélyt adott, hogy a Nándor fasor (ma: Ady Endre út) elején gyárat létesítsen és ezzel a villanegyed „természetes szépségét megzavarja”.[100\(100\)](#)

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: A régi lövér / SZŐLŐK

21 SZŐLŐK

Kiveszőfélben van a lövéri szőlő is. Igaz, sohasem volt sok belőle. Az 1753–4. évi vagyonösszeírás szerint a *Löwer* dülő szőlői összesen hétszázhetvenkét fontot, azaz librát, mintegy harminc holdat tettek ki. Ez a terület az 1798. évi összeírás szerint négyszázharmincöt librára, tizenhét holdra csökkent. A csökkenés főoka az lehetett, hogy a soproni polgárok ekkor kezdtek a lövérekben kerteket létesíteni és ezek nagyrésze a kivágott vagy kipusztult szőlők helyén keletkezett. A szőlők pusztulását még csak nem is a filokszéra okozta. Vetter Pál szőlészeti felügyelő (filokszéra-biztos) jelentése szerint 1896-ban a város szőlői közül 2101 volt fertőzött s fertőzöttekből egy sem esett lövérterületre.[101\(101\)](#)

7. Régi lövérek

Bredeczky Sámuel „Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungarn” című, 1803-ban kiadott művében írja: „A lövérekben szőlők vannak, azok folytatásában gesztenyerdők. A szőlőkben ültetett fák jó gyümölcsöt hoznak, a bor azonban silány” (ha még a filokszérának sem kell ...).

Lövéri szőlőjét a soproni polgár többnyire biztosításképpen tartotta. Arra számított, hogy a jég ritkán veri egyszerre az egész határt s akinek két egymástól [22](#)távoleső határrészben van szőlője, az remélhette, hogy legalább az egyik megmenekül.[102\(102\)](#)

1866-ban a város huszonegy csőzskörzete közül az egyik az *Oberlöwer*, amelyhez az *Unterlower* is tartozik. Ma nem szőlőcsősz, hanem parkőr járja – ha járja – a lövéri utakat, mert őriznie neki sincs mit.

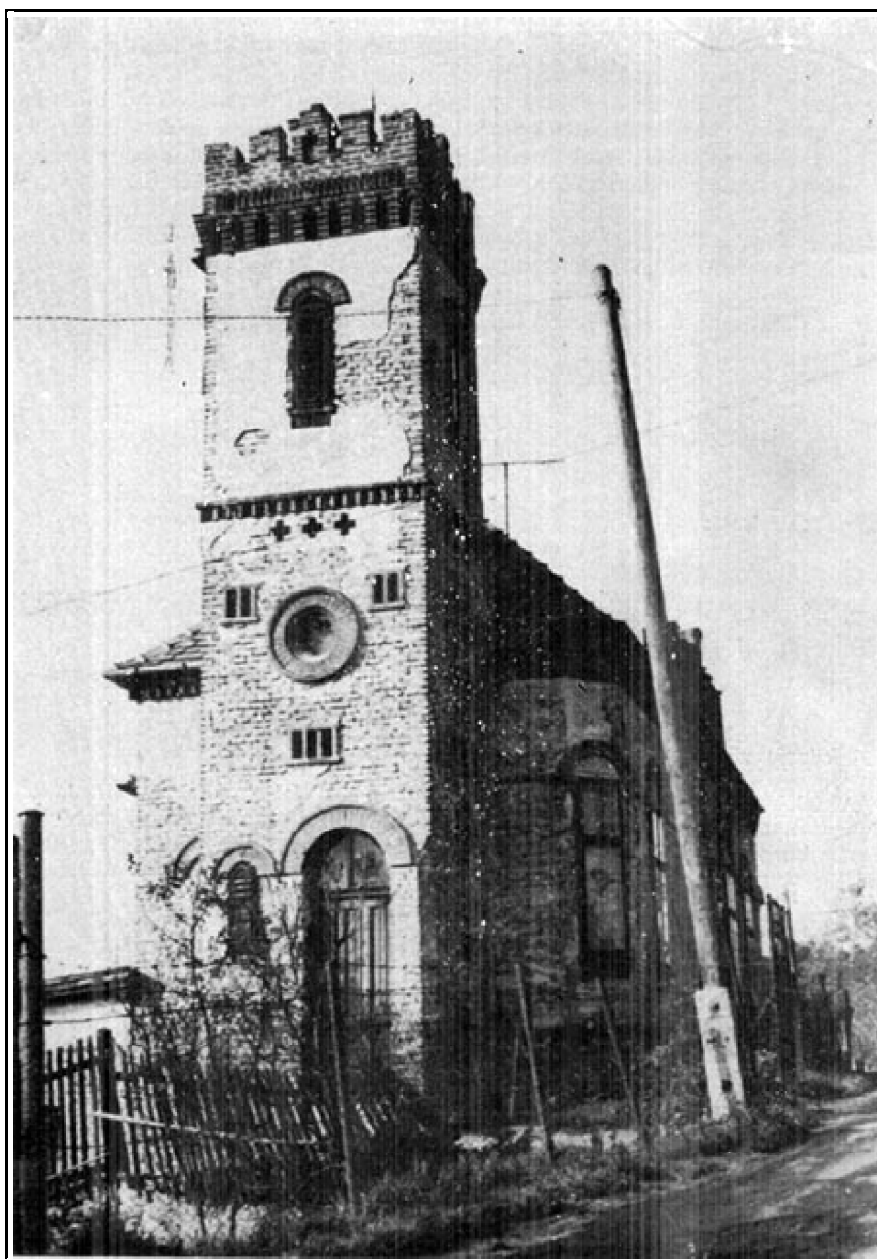
1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: A régi lövér / ADALÉK A LÖVÉREK TÖRTÉNETÉHEZ

ADALÉK A LÖVÉREK TÖRTÉNETÉHEZ

Lackner Kristóf a XVII. század elején majorjában, a mai Lackner Kristóf utca környékén díszkertet létesített, állítólag ebben állott az első soproni „kéjlak” (*Lusthaus*), amelyet az Itáliát is megjárt humanista polgármester valószínűen ott láthatott – véli Csatkai Endre. Példáját 1700 körül több polgár követte. Főképpen az Ógabonatér és Újteleki utca közötti területen létesítettek díszkerteteket s bennük „Lusthaus”-okat. Csányi János írja krónikájában (131. l.), hogy Ádám Kristóf soproni polgár Újteleki utcai majorjában is állt egy „Lusthaus”, amelybe 1687. évben belecsapott a villám.

Amíg a mulatóházak és kertek a külvárosi városfalakon belül voltak, a város vezetősége nem emelt kifogást ellenük. A kurucjárást követő békésebb időkben azonban a külvárosi városfalon kívül is kezdtek szaporodni, ez ellen már felemelték szavukat a városatyák. Az 1724. évi közgyűlésen szóvá teszik, hogy a külvárosi városfalakon kívül létesített kertekkel, amelyeket a város által eredetileg falrakásra adott területeken létesítettek, visszaélnék. Nem csupán elidegenítik ezeket a közterületeket, hanem házakat, lakásokat építenek rajtuk, oda jobbágyokat, kapásokat telepítenek. A város képvisellete azért is kifogásolja ezt, mert a kertekben létesített épületek révén adózatlanul lehet fát, bort, sört, pálinkát csempészni a városba és még sok másféle „excessus”-ra, kihágásra kínálkozik mód. 1740. év körül a mai Kossuth utca tájékán már egy csomó Lusthaus létezett.¹⁰³⁽¹⁰³⁾ Ezért 1753-ban a város közgyűlése határozatot hoz: a külvárosi városfalakon kívül házakat építeni nem szabad: „Damit keine neue Extramoential-Gebäude angefangen werden möchten”.

Valószínűen ennek a rendelkezésnek következménye a lövérek benépesülése; a soproni polgár rákényszerült arra, hogy a várostól távolabb, a *Leberbergen* létesítsen kertet, építsen házat. Ezt nem tiltotta a város. Az 1753. évi Vermögens-Beschreibung, vagyonszűzeírás szerint a Leberbergen csak szőlők, szántók és rétek vannak. Az 1767. évi összeírásban már százharmincnégy kert szerepel, 1848-ban százhetvenöt, 1885-ben háromszázharminc.¹⁰⁴⁽¹⁰⁴⁾

238. Szilvász Márton egykori villája. A felvételeket Finta Béla készítette

24 Fentiekből kitűnik, hogy a lövérek fejlődése a XVIII. század derekán indult meg. Arról, hogy a lövérkertekben házakat is kezdtek építeni, először Petz Dániel krónikája ad hírt. 1798. május 12-én írja: „ist ein Lusthaus in den Löwer verfertigt worden”. Gondosan feljegyzi az árát is: ist auf 72 fl. gekommen, vors anstreichen 3 fl”.[105\(105\)](#) Viszont 1828-ban fiának már újjá kell építtetnie a „Lusthaus”-t 43 forint 3 krajcárért.[106\(106\)](#)

Bredeczky Sámuel „Beyträge zur Topographie Ungarns” című 1803-ban kiadott munkájában hasonlóan ír: „A legutóbbi évtizedben néhány lövértulajdonos gyümölcsöst kezdett telepíteni.” A kertekben a tulajdonos

kunyhót épített, később a kunyhó helyén villát. – A múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben a soproniak átlagban hét-nyolc kőépületet emeltek évente a lövérekben. Az építést elősegítette egy 1865-ben kelt rendelkezés,¹⁰⁷⁽¹⁰⁷⁾ amely szerint a „Löwerhütten lakások” adómentesek. 1891-ben pedig nem éppen helyénvaló büszkeséggel állapítja meg a Sopron című lap július 26-i számában, hogy: „elmultak már az idők, amikor a löwerek félig gesztenyések, félig kaszálók voltak néhány szilva vagy körtefával.”

1894-ben a lövérekben már százötven kőépület áll.¹⁰⁸⁽¹⁰⁸⁾

(Folytatjuk)

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész

Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 1. A közzétevő előszava

1. A közzétevő előszava

A fehér terror történetéből ismert Prónay Pál feljegyzéseinek III. kötetében „Nyugat-magyarországi felkelés 1921” címszó alatt foglalkozik akkori szereplésével, ezért a burgenlandi kérdés szempontjából igen fontos forrásmunka, függetlenül a szerzője negatív történelmi értékelésétől.^{*(109)} A Prónay-memoárokból 1963-ban jelent meg egy válogatás a Kossuth Könyvkiadónál Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin szerkesztésében és bevezető tanulmányával. „A határban a Halál kaszál ...” c. válogatás – mint a címe is jelzi – elsősorban a fehér terror történetéhez szolgált tájékoztatásul, ezért az osztrák–magyar határpörrel kapcsolatos szövegből közölt részletek mindössze 38 oldalt tettek ki.

²⁵A Prónay-memoárok e fejezetének nyilvánosságra hozatalára éppen olyan szükség volt, mint például páter Zadravec István naplójának közzétételére. Azokat a részleteket, amelyeket kevésbé fontosnak tartottam, tartalmilag ismertetem. A korábbi válogatás szerkesztői is hozzájárultak, hogy az általuk már közzétett részleteket – megfelelő hivatkozással – újra közölhetem.

Prónay Pálról annyit sikerült kiderítenem, hogy Budapesten a Szentkirályi utca 25/a. alatt lakott, 1944 karácsonyán a körülvárt fővárosban önként visszamaradt és legutoljára az ostromlott budai várhegy területén, fegyverrel a kezében látták. 1945. február 12-e után teljesen nyoma veszett.¹⁽¹¹⁰⁾

Egy Sopron környéki felkelő alvezér, Maderspach Viktor százados emlékezései 1926-ban cikksorozat formájában megjelentek, ezeket 1982-ben a Soproni Szemlében újra közöltem.²⁽¹¹¹⁾ Az Ostenburg-zászlóalj 1921-es iratanyagának többsége elkallódott, az I. országos csendőrtartalék-zászlóalj (közismertebb nevén: a Prónay-zászlóalj) irattára viszont megmaradt, ez azonban a nyugat-magyarországi harcokra vonatkozólag alig tartalmaz egy-két aktát. Az Etelközi Szövetség levéltára elveszett, Gömbös Gyula irományai viszont

nem tartalmaznak semmi olyan adatot, amely az említett titkos társasággal összefüggne.³⁽¹¹²⁾

A nyugat-magyarországi akció szervezkedése sokáig két vágányon futott. Az események úgy hozták magukkal, hogy az osztrákok elleni mozgalom központja nem Sopron vagy Kismarton, hanem Felsőőr lett. Prónay magához ragadta a felkelők fővezerségét, Lajta-bánság megszűnte után pedig irattárát is magával vitte, amely a magyar főváros ostroma alatt elpusztult ugyan, negyvennégy iratnak a szövege azonban megmaradt, mert bemásolta őket az emlékirataiba.⁴⁽¹¹³⁾ Az ún. Prónay-napló III. kötete 423 oldalt tesz ki, ebből az első 222 oldal esik a nyugat-magyarországi eseményekre; ezek kapcsán sokat foglalkozik a második restaurációs kísérlettel is. A 384–421. oldalakon van a név- és tárgymutató, a 422–423. oldalon pedig a fényképek jegyzéke. A nyugat-magyarországi eseményekre a 223. oldal után is visszatér.

Azon fejezeteket, amelyeket az irodalom már részletesen feldolgozott, szögletes [] zárójelben csak tartalmilag ismertetjük, megfelelő hivatkozással. Ugyancsak van hivatkozás mindenütt, ahol a Szabó–Pamlényi válogatás szövegét vettük át. Erre az említett szerkesztők hozzájárulását megkaptuk. A kihagyásokat zárójelbe tett három ponttal jelöljük.

Egyúttal köszönetet mondok a budapesti Párttörténeti Intézetnek, amely a Prónay-memoárok kutatását engedélyezte és ennek kapcsán minden útbaigazítást és segítséget megadott.

Habár a Prónay-memoárok I. kötete nem került még elő, a szerző életrajzát és katonai pályafutását ismerjük: tótprónai és blatnicai Prónay Pál 1874. november 2-án Romhányban született jómódú birtokos családból. Ugyanott végezte a népiskolát is, majd a soproni Laehne-féle magángimnáziumba, innen pedig a budapesti Ferenc József katonai intézetbe került. 1893–1896 közt katonáskodott, majd négy évig gazdálkodott szülei birtokán. 1900-ban a 11. cs. és kir. tüzérezrednél folytatta katonai szolgálatát, innen került a Ferdinánd-huszárezredhez, amellyel 1914 augusztus elején a szerb frontra ment. Sabácnál megsebesült, 1915-ben tüdőlövést kapott, felgyógyulása után az orosz frontra került, ahol résztvett a beszarábiai frontáttörésnél ²⁶1917 nyarán saját kérelmére áthelyezték a 64. szászvárosi, nagyrészt románajkú legénységéből állt közös gyalogezredhez. Ezzel egy évig volt az olasz fronton, ahol résztvett az első és második piavei offenzívában.⁵⁽¹¹⁴⁾ Őrnaggyá való kinevezése 1918. november 1-én lett volna esedékes, azonban báró Krobotin közös hadügyminiszter a bécsi forradalom hatására lemondott és az aktát már nem volt kivel aláíratni. Őrnagyi és alezredesi előléptetését tehát már a magyar ellenforradalom hadügyminisztere írta alá. Deme László cikksorozatának egyik cikke szerint (Esti Kurir 1924. augusztus 13.) Prónay több, mint 150 halálos áldozatért felelős, a tettesek az ő különítményének (akkor még csak századának) IV. szakaszából kerültek ki. Az összes önkényes kivégzések száma azonban ennek több, mint háromszorosa volt.⁶⁽¹¹⁵⁾

Prónay 1944 májusában fejezte be emlékezéseinek III. kötetét. Mivel csak 1921. szeptember 7-én, kapcsolódott be a felkelésbe, itt legalább tájékoztatásul kell közölni, hogy mi történt a felsőőri járásban az ő odaérkeztéig:

A proletárdiktatúra megszűnte után Lauringer István ismét átvette a felsőőri főszolgabírói (járási) hivatal vezetését, Siskó Sándor pedig a községi bírói hivatalt. Utóbbi bíró maradt nemcsak a felkelés ideje alatt, de megtartotta az állását az osztrák uralom alatt is, habár nem tudott jól németül. Csak 1938-ban, az Anschluss után menesztették.

Az a hír, hogy Nyugat-Magyarország Ausztriához csatolása rövidesen megtörténik, az Őrség magyar falvait lehangolta, a német községek többnyire örültek. A Felsőőrött megjelenő Oberwarter Zeitungot keresztényszocialisták szerkesztették magyarbarát szellemben.

1921. augusztus 28-án a VII. osztrák csendőrszlop Pinkafőnél átlépve a történelmi határt, egy felkelőcsapat heves ellenállásába ütközött és tűzharc után visszavonult Sinnersdorfba. A felkelők szintén eltűntek. Az osztrák csendőrök augusztus 29-én megismételték az előnyomulást és ezúttal zavarás nélkül bevonultak Felsőőrre. Az osztrák járási főnök antantisztek kíséretében bement a felsőőri főszolgabírói hivatalba, hogy azt az osztrák állam részére átvegye. Az átadást azonban Lauringer főszolgabíró megtagadta azzal az indokolással, hogy erre gróf Sigray Antal főkormánybiztostól kapott parancsot. Amíg ők egymással tárgyaltak, egy felkelőcsapat a pihenőállásban levő és minden biztosítást elhanyagoló osztrák csendőröket megtámadta. Ezek egy része pánikba esett, úgyhogy parancsnokaik csak revolverrel tudták őket megállásra kényszeríteni. Az osztrák csendőrök ezután harcolva vonultak vissza a vasútállomás, majd Pinkafő irányában. 20 órakor már nem volt Felsőőrött egyetlen osztrák sem.⁷⁽¹¹⁶⁾ Az a felkelőcsapat, amely Felsőőrt 200 osztrák csendőrtől visszafoglalta, állítólag csak 28 embert és egy géppuskát számlált: Taby Árpád főhadnagy, a Mária Terézia rend lovagja volt a vezetője, akit sikerült akciója elismeréséül Prónay az I. „felkelőhadserg” parancsnokának nevez majd ki.⁸⁽¹¹⁷⁾ Hogy azután csúnyán összekülönböztek egymással – Taby a Prónay–Ranzenberger pörben ²⁷is az előbbi ellen vallott,⁹⁽¹¹⁸⁾ – annak az lett a következménye, hogy miután a Horthy-rendszer Prónayt félretette, a Szálasi-kormány alatt sem kapott fontos szerepet.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.)

2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.)

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Bevezetés.

Bevezetés.¹⁰⁽¹¹⁹⁾

Megemlékeztem naplójegyzeteimben báró Lehár Antal ezredes, szombathelyi körletparancsnokkal 1921. tavaszán Budapesten történt azon találkozásomról, amikor neki szemrehányást tettem, amiért nem függetleníti a népek önrendelkezési jogán már előre is az egész Burgenlandot Sopronnal és Szombathellyel együtt és miért nem soroztatja és miért nem szervezi meg az átadandó területeken a szükséges katonaságot, miután annak elszakítása az anyaországtól Ausztria javára jelenleg úgyis küszöbön áll.

Lehár azonban mindezekre kitérően válaszolt és elbizakodva hangoztatta Burgenlandnak az anyaországhoz való hűségét, amely propagandaszervei által annyira meg van dolgozva, hogy sohasem lesz osztrák.¹¹⁽¹²⁰⁾ (...) De annál nagyobb volt meglepetésem, amikor ugyanezen év nyarán a fiatal Töpler Iván, valamint több soproni polgár, Thurner polgármesterrel az élén, felkerestek Budapesten, a Nádor laktanyában, mint utolsó mentsvárukat.

– Uram segítsen! Nyugat-Magyarországot át kell adni – ez már befejezett tény – csináljon valamit, legalább Sopront mentjük meg stb. (...)

A föntiek hallatára azonnal megtettem úgy magában a zászlóaljban, valamint a vele összeköttetésben álló irredenta szerveknél a szükséges intézkedéseket. A Duna-Tiszaközben érintkezésbe léptem Förster Lajos

kunszentmiklósi főszolgabíróval, Majthényi Miklós kecskeméti polgármesterrel, valamint Héjjasékkal. Hír György nemzetgyűlési képviselő Szendey László titkárával a Dunántúlon összetoborzott Adonyi különítménnyel egykettőre készen állott. Budaházy Miklós és Szabó József századosok páter Bónissal a Tiszántúlról szedték össze óvatosan és feltűnés nélkül a megfelelő irredenta csoportokat, amelyek aztán a Nádor-laktanya pincéiben és padlásain elrejtett fegyverekkel lettek felszerelve és a zászlóalj tisztjei által vezetve megindultak nyugat felé. Ezen gyors egymásután elindított csoportoknak parancsuk volt azonnal betörni azokra a területekre, amelyeket a magyar kormány kiürít és amelyekből a bevonult osztrákokat nekik ki kell venni.

A már említett „nemnemsoházó” társaság nemigen mozdult meg,¹²⁽¹²¹⁾ kivéve Urmánczy Nándort, aki azonnal felajánlott körülbelül háromszáz embert. Ezek voltak az elsők, akiket Huszka Imre főhadnagy vezetésével útnak indítottam és akik Felsőpulyánál és Lánzsérnél a bevonuló osztrák csapatokkal megütközve, azokat a határon túlra visszaverték.

Ezen csetepatékat megelőzően kb. augusztus közepe táján lettek nyugatra vezényelve a Prónay- és az Ostenburg féle zászlóaljok, amelyek a trianoni diktátum ²⁸miatt csendőrökké vedlettek át és kakastollas kalapokkal lettek ellátva. Ezen alakulatoknak karhatalmilag kellett ellenőrizni azon zónákat, amelyeket az antant által meghatározott időpontokban kellett a magyar kormány szerveinek kiüríteni. Meg kellett akadályozni a bevonuló osztrák katonaság hirtelen előretörését a közigazgatásilag már kiürített területekre (...).¹³⁽¹²²⁾ Az Ostenburg és Prónay zászlóaljoknak tehát ezen területek szabályszerű kiürítését kellett ellenőrizni. Ezen célból az én zászlóaljam Felsőörrre, Ostenburgé pedig Sopron és közvetlen környékére lettek irányítva.

Az említett zászlóaljok kijövele után érkezett nyugatra Huszka Jenő főhadnagy,¹⁴⁽¹²³⁾ Hír György, Bónis páter – Ostenburgék részéről pedig Maderspach Viktor és Gebhardt Pál tartalékos századosok. A többiek pedig bizonyos időközökben követték az elsőket. Héjjas Iván, akivel és néhány emberével Bicskéig együtt utaztam, igen kért és meg kellett ígérnem, hogy ügyes-bajos dolgom befejezése után mielőbb nyugatra ki fogok érkezni (...).¹⁵⁽¹²⁴⁾

Mialatt ezen csatározások megindultak, megjelent Sopronban Bécsből jövet több magasabb antant tiszt, akik erélyes demarsokat intéztek a magyar kormányhoz és követelték Burgenlandnak simán és békésen történő átadását.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Gömbös Gyula MOVE elnök megjelenése Sopronban

Gömbös Gyula MOVE elnök megjelenése Sopronban

Mint már említettem naplóimban, Gömbös mindenütt megjelent, ahol gondolta, hogy szerephez juthat. Ezúttal Bethlen küldötte ki a felkelés színterére, hogy szerelje le a felkelőket, miután neki már sok volt a jóból és nem akarta a szabadcsapatok túlméretezését, amelyeknek működését később nem fogja tudni megakadályozni. Gömbös el is járt és Héjjas Ivánt, akinek emberei szabadon garázdálkodtak és akiket nem tudott fékentartani, hazaárulónak nevezte, ha ott nem hagyja embereivel Nyugat-Magyarországot. Mert mint mondotta, nem lehet az irredentát lealacsonyítani, ha a felkelők rabolnak és fosztogatnak.¹⁶⁽¹²⁵⁾ Tehát becsületszavát vette, hogy vele jön Budapestre a további dolgok megbeszélésére s tényleg magával is vitte.

Csak évekkel később tudtam meg, hogy Héjjas Ivánnal akkoriban valóban bajok is voltak. Tudniillik az ő

körülbelül ötven emberével, akik szorosán véve az ő csoportjához tartoztak. (...) Sopronba érkezve szabadjára hagyta őket. Ő maga pedig, miként azt Maderspach Viktor megírta egy cikkében, mely a „Magyarság” napilapban jelent meg, az ágfalvi ütközet alatt Sopronban a Pannónia szállodában feküdt az ágyban, melynek mindkét oldalán egy serbli állott, tele cigarettavégekkel. Amikor pedig Urmánczy Nándor és Inselt István ezredes őt garázdálkodó emberei miatt keresték és végre a szállodában megtalálták – felelősségre vonva nevetve a következő feleletet adta: „Az én embereim úgyis tudják, mit kell csinálni, felesleges az én jelenlétem.”¹⁷⁽¹²⁶⁾ Ennek ²⁹a nembánomságnak az lett a vége, hogy a Héjjas-féle felkelőket, akik Sopron és környékén szerteszéjjel garázdálkodtak, Ostenburg csendőreivel összefogdostatta, és akik idejében el nem menekültek, azok a gyalogsági laktanyában fettek internálva, majd vagonokba rakva leplombázott ajtókkal mögöttes országba küldte. Ezen emberek azonban útközben ismét ellógtak és Francia Kiss Mihállyal dél felé menekültek, részben Felsőpulyán Budaházy, Felsőőrön pedig Hír György felkelő csoportjába. (...)

Ugyancsak megbízta Bethlen Giczey György századost, aki (...) nemrég tért vissza müncheni kiküldetéséből, hogy menjen Nyugat-Magyarországra és tegyen neki jelentést az ottani viszonyokról, valamint a felkelésről is. Először Giczey, utána pedig Héjjas útjukat hazafelé Bicskének véve engem mindenről tájékoztattak. Az előbbi igen hű képet adott a különféle felkelőcsoportokról, amelyeknek vezetői féltékenységből egymást marják és ócsárolják. Rantzenberger Győző századossal a zászlóaljnál azt teszik, amit akarnak. Ő maga is létségbe van esve és mielőbb várja megérkezésemet. A felkelők jó része pedig csak rabolni akar, nincsen egységes kézben a szabadcsapatok vezetése. (...) Az utóbbi pedig beszámolt nekem Gömbös és az EKSz gáncsoskodásairól, amellyel a felkelést el akarják nyomni, azután elkeseredetten panaszkodott Ostenburgnak a felkelőkkel szemben tanúsított ellenséges magatartásáról, aki embereit internáltatta stb.

Mindketten arra kértek, hogy menjek haladék nélkül nyugatra és vegyem kézbe a felkelést addig, amíg nem késő, mivel ember és fegyver van elég, tehát lehetne eredményesen működni.¹⁸⁽¹²⁷⁾

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Az EKSz nekem tett ajánlata

Az EKSz nekem tett ajánlata

Ezen említett látogatások után egy-két nap múlva sürgős írásbeli üzenetet küldött Gömbös, hogy keressem fel őt másnap délelőtt 11 órakor a MOVE épületében – Podmaniczky u. 20. sz. alatt, a szabadkőművesek volt palotájában. Meghívásának okát ugyan nem közölte, azonban gyanítottam, hogy a felkeléssel kapcsolatban kéretnek Budapestre.

A megjelölt időben elmentem a MOVE-be, ahol ott találtam Gömböst, báró Feilitzsch Berholdot, az Etelközi Szövetség (EKSz) vezetőjét, azután Görgey Györgyöt, Solymossy Jánost és még másokat térképek fölé hajolva és írógépek előtt ülve. Gömbös nagy hévvel magyarázva mutogatott egy, a falon függő, Nyugat-Magyarországot ábrázoló térképre, amelyen különféle piros, kék és zöld színű zászlók, betűk és számok voltak láthatók. – „Jó napot kívánok! Mi történik itten, irredenta, vagy földosztás?” – szólaltam meg hátulról az elmerült társasághoz. – „Á, itt van Pali! Jó, hogy eljöttél!” – szólalt meg Gömbös elsőnek. A továbbiakban azután kifejtette szándékait, amennyiben felsőbb parancsot emlegetve vette át a nyugat-magyarországi felkelés vezetését és irányítását. Miután, mint jelezte, együtt is van a szűkebb

vezérkara, a következőkről volna szó:

A felkelők, akik most elárasztották a kiürített területek egy részét, összevissza csoportokban nyugtalanítják a nyugati vidékeket és senkinek sem pariroznak. ³⁰Elgondolása szerint tehát három csoportban kellene összegyűjteni őket, úgymint Magyaróvár, Szombathely és Körmend környékén. Minekutána túlnyomó részben az én embereim és nekem szót is fogadnának, nem venném-e át a középső csoport, vagyis hadsereg vezetését, amelyet Szombathely és Nagygyécs között kellene koncentrálnom, míg a többi csoportok összegyűjtését részben Görgey György százados, azután Inselt István ezredes vállalná a már megjelölt városok környékén.

Gömbös az említetteken felül előadásának és magyarázatainak még külön nagy stratégiai mázt adva, elmondotta, hogy milyen fontos volna mostan a felkelőket a „B” zónán kívül koncentrálni, és csak azután, egy adott parancsra vonulnának be Burgenlandba, ahonnét az osztrákokat majd ki fogják verni stb. Miután ezen stratégiai mókák között a felkelésnek a kormány által szándékolt végleges leszerelését sejtettem, föltettem az egybegyűlt társaságnak néhány kérdést, mely őket zavarba hozta: Hogyan lehetséges az, miszerint Gömbös jelenleg felsőbb parancsra akarja a felkelőket megszervezni, valamint átcsoportosítani, holott nincsen egy hete sem, amikor Sopronban járt és Héjjas Ivánt hazaárulónak nevezte, nemkülönben becsületszavát vette Nyugat-Magyarország elhagyására? Tehát ki az a felsőbbség, aki most megbízta őt a felkelés vezetésével, amikor őt Bethlen nem is régen a felkelők leszerelése végett küldte ki Sopronba?¹⁹⁽¹²⁸⁾

Báró Feilitzsch erre a kormányt, valamint a titkos társaságot jelölte meg azon felsőbb fórumnak, amely az említettekre Gömbösnek parancsot adott, mivel az EKSz irredentával is akar foglalkozni. Feilitzsch közbevetése után még tisztábban láttam a helyzetet: az EKSz engedelmes szerve a kormánynak, vagyis a zsidókkal paktáló Bethlennek. (...)

T. i. Gömbös, aki szokása szerint mindég szereplésre vágyott és minden mások által megkezdett dolognak a hegyébe akart ülni, ezért mint ambiciózus vezérkari kieroszakolta magának az EKSz Vezérek Tanácsának a felhatalmazását a felkelés irányítására, amire viszont Bethlen szívesen adta beleegyezését a titkos társaság útján. Így azután az egész felkelés méreteire és kifejlődésére befolyást gyakorolva, ha netalán az antant elkezd kellemetlenkedni a kormánynak. Gömbös által, aki csak szerepelni akart, akkor szünteti meg és fojtja el a fellángoló irredentát, amikor akarja. Gömbös pedig szívesen ragadta meg ezt az alkalmat, amelynél blöfföléssel vezérkari zsenialitását csillogtatva és fitogtatva, a felkelést Bethlen óhaja szerint irányítva, azt passzivitásba is helyezi.

De még nagyobb zavarba jött a nevezett főhadiszállás, amikor rámutattam arra az abszurdumra, amellyel ők az irredentát tervezik, mert az antant azonnal demarsot fog a magyar kormányhoz intézni. Hiszen ők az anyaország területén akarják a felkelőket megszervezni és onnét szándékoznak a Burgenlandba való betörést véghezvinni, holott egy spontán megnyilvánuló felkelés a kérdéses terület elszakítása ellen csakis magában az illető országrészben keletkezhet, és pedig a népek önrendelkezési jogán, mely ellen az antant sem tehetne semmit, miután ezen tételt Wilson kreálta.

³¹Kezdetől fogva komolytalannak tartottam az egész tervet, mivel kilátszott a lóláb, amennyiben a titkos társaság és maga Bethlen állanak mögötte. Ennek folytán nem is vállalkoztam a Gömbösök által nekem felkínált szerepre, annál is inkább, mert úgy Ostenburgéktól, mint a többi felkelőparancsnokoktól ismételtelen kaptam üzeneteket, amelyekben nyugatra való érkezésemet sürgették. Elbúcsúzva a társaságtól, amely lehangolva nézett utánam, visszamentem Bicskére. Ezek után már szabad kezem volt, mert túl voltam a hadbírói tárgyalásokon, amelyek (1921) szeptember 3-án játszódtak le a Margit-körúti katonai

törvényszéken.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Megérkezésem Nyugat-Magyarországra

Megérkezésem Nyugat-Magyarországra²⁰⁽¹²⁹⁾

Bicskére érve azonnal összehajtottam Feri legényemmel a szükséges holmikat. Takácsy századosnak megparancsoltam, hogy a lovasszázadot rakja be vagonokba és vasúton irányítsa Szombathelyen keresztül Felsőőrre. Egyúttal vigye a századdal lovaimat, legényeimet és kutyáimat is ... Én magam pedig feleségemmel együtt, aki nem akart elhagyni és visszamaradni, előrementem a legközelebbi vonattal Komáromon, Győrön, Kapuváron, Nagycenken keresztül a Győr-Ebenfurt-i vonalon Sopronba, ahová este érkeztem.

Azért siettem Sopronba előre, mert tájékozódni szándékoztam az ottani uralkodó általános helyzetről, nehogy Gömbösnek idő előtt alkalmuk nyíljon az irredentát széjjelbomlasztani és beszüntetni. És ha valóban tehetek valamit Burgenland érdekében, akkor megkísérlem a kezembe venni a felkelés vezetését. Ezen utóbbira nézve azonban gróf Sigray Antal, Nyugat-Magyarország kormánybiztosával, valamint Ostenburggal, de Friedrich Istvánval is, azután egyéb mértékadó körökkel kellett előzőleg tárgyalásokat folytatnom a bekövetkezendő megállapodásokra nézve. T. i. engemet már akkor Ausztria meglévő fehér alakulataival egy békés megegyezésnek a gondolata foglalkoztatott, melyet a csehek ellen közös alapon akartam kihasználni. Dehát ezek csak tervek voltak, és mint látni fogjuk, végrehajtásuk nem várt akadályokba ütközött.

Feleségemmel 1921. szeptember 6-án este érkeztem Sopronba. S miután Ostenburgot jövetelemről sürgősen értesítettem, ő Esterházyékkal automobillal várt a győri (értsd: GYSEV) pályaudvaron, ahonnan a Pannonia szállodába hajtottunk, miután szoba részünkre ott volt biztosítva. A szállodában laktak Esterházyakon, Ostenburgon és néhány tisztén kívül gróf Sigray Antal kormánybiztos is.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Megegyezés gróf Sigrayval és Ostenburggal

Megegyezés gróf Sigrayval és Ostenburggal

[Tartalom: Prónay át kívánta venni a felkelők főparancsnokságát és megszállni a szabadcsapatokkal Burgenland területét. Amikor erről Sigrayval és Ostenburggal tárgyalt, kérte, hogy kapcsolják ki a királykérdést, mert ez az országban széthúzást idézne elő. Sopronban látta Rakovszky Istvánt, Friedrichet, Lingauert, Beniczkyt, Szmrecsányit, akiknek a távoltartását kérte a nyugat-magyarországi ügyektől, mivel a nemzetgyűlésen is támadták a különítményét. Ezt Sigray és Ostenburg annak a fejében ígérték meg, hogy Prónay viszont hozzájárul Gömbösnek a felkelés ³²irányításából való kiküszöböléséhez. Ostenburg még azt is kikötötte, hogy Prónay egyelőre ne küldje felkelőit Nagymarton és Kismarton környékére, mert azt az ő saját szabadcsapatai szállják meg.]²¹⁽¹³⁰⁾

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI

FELKELÉS (1921.) / Átveszem a nyugat-magyarországi felkelők felett a parancsnokságot

Átveszem a nyugat-magyarországi felkelők felett a parancsnokságot

[Tartalom: Sigray szeptember 7-én a Prónay-házaspárt saját autóján Sopronból Szombathelyre és innen Nagyszentmihályra vitte, ahol a felkeléssel kapcsolatban további megbeszélést tartott Prónayval, Rantzenberger Viktorral, Hír Györggyel és páter Bónis Arkangyallal. (Hír és Bónis Toronyban csatlakozott Sigrayhoz és Prónayhoz.) Sigray ez alkalommal megígérte, hogy a felkelést titokban anyagilag támogatni fogja, utána pedig Ivánra távozott, Prónay pedig Nagyszentmihályon egy kereskedő házában vett szállást. Itt bocsátott ki szeptember 8-án napiparancsot, amelyben közhírré tette, hogy átveszi a felkelők főparancsnokságát. Rövidesen (talán szeptember 14-én) Felsőőrre tette át székhelyét. Hogy az antant hírszerző szolgálatra ne figyeljen föl arra, hogy a volt Prónay-féle (most Rantzenberger) zászlóalj tisztjei részt vesznek a felkelésben, valamennyien álneveket használtak. Prónay mint Doborján Pál, Taby Árpád Rott főhadnagy, sőt Gömbös maga is Jákfay néven szerepelt. Prónay titkos éjjeli gyűlésekre hívta őket össze, többnyire a gyepűfüzesi gróf Erdődy féle kastélyba. Héjjas Ivánról írja, hogy szerette volna magát már kezdetben Sopronban felkelőfővezérnek megválasztatni, a szabadcsapatok vezetői azonban állást foglaltak ellene. Ezután lement Duna-Tisza-közbe propagandát csinálni a felkelésnek Prónay leszerelt katonái közt. Ezek lopva szöktek Felsőőrre, ezek közül útközben a magyar kormány közegei sokakat letartóztattak és visszaküldtek.

Prónay a Felsőőrtől északra álló csapatokkal csak lovasstaféták útján tarthatott fenn összeköttetést, amíg a tábori telefonszolgálatot és vezetéket fel tudta állítani.

Ismerteti a felkelők hadrendjét, amely a megjelent irodalomból ismeretes. Itt csak azt emeljük ki, hogy a III. „felkelőhadserég” (Freikorps) magja Förster Lajos gyanafalvai csoportjából került ki. Prónay sajnálja, hogy Förster időközben megbetegedvén hazautazott, mert intelligencia és jellem tekintetében jobban megfelelt volna, mint Molnár Endre. (Akivel Prónay utóbb összekülönbözött.)²²⁽¹³¹⁾

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Statáriális kivégzések

Statáriális kivégzések

(...)²³⁽¹³²⁾

A Burgenlandban felbukkanó felelőtlen elemek meg lettek rendszabályozva a felkelő csendőrség és rendőrség által is, amelyek felállításával gróf Erdődy Tamás tartalékos huszárszázadost²⁴⁽¹³³⁾ és vörösvári földbirtokost bízta meg. Ezen alakulatokkal úgy a községekben, valamint az egész felkelőterületen a rendet és vagyonbiztonságot fenn tudtam tartani.

³³Bárdoss Béla tartalékos huszárszázados, Szeged város főjegyzőjével, aki adminisztratív kérdésekben igen határozott és jó koponyának bizonyult, azután dr. Lévy Ferenc szegedi ügyvéddel, aki nemrég szabadult orosz fogságból – kiváló jogi tehetség –, Hír György főleg gyakorlati tudásával, Szendey László dr., valamint Cikatricis Miklós főhadnagy odaadó és fáradhatatlan buzgalmával, nemkülönben az irodákban működő egyéb felkelő erőkkel a legjobb egyetértésben fogtam hozzá Burgenland katonai és közigazgatási megszervezéséhez, amelynél a lakosság is támogatott.

Rövid idő alatt a nyugatra zarándokló felkelők, azután a saját területen sorozott emberek által²⁵⁽¹³⁴⁾ e

fegyveresek számát megtízszerezve, nemcsak a határt, hanem a belterületeket is erősen meg tudtam szállni. Feleségem, aki időközben Iváncon és Gyepűfüzesen tartózkodott rokonainál, szintén megjött Felsőőrre, ahol Hír Györgynek sikerült egy papírkereskedőnek és nyomdásznak, Reisz Frigyesnek a villájában egy igen tiszta és szép lakást kapni. Mivel alkalmas kocsmá nemigen kínálkozott, ezért az élelmes Hír György a postamesternét vette igénybe aki igen jól főzött és erre a célra egy szobát is bocsátott rendelkezésemre az ő privát lakásából, amelyben Hír Györggyel, Taby Árpáddal, Szendey Lászlóval együtt étkeztünk és amelyet átengedtem Hír Györgyéknek lakhelyül is, miután alkalmas lakásokat a városban nemigen lehetett kapni.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Gömbös első látogatása Felsőőrön

Gömbös első látogatása Felsőőrön

Szeptember közepe lehetett, amikor a felsőőrsi főhadiszálláson váratlanul megjelent Gömbös Gyula MOVE elnök, nemzetgyűlési képviselő. Újból hangoztatta azon felsőbb tényezők által történt kirendelésének fontosságát. Amennyiben őt, mint nekem előadta, a felkelés utánpótlásának, vagyis a szükséges holmiknak beszerzésére és az anyaországban való felhajtására szemelték ki. Ámbár sejtettem jövetelének tulajdonképpeni célját és azt is, hogy miben sántikál, de nem éreztettem vele, nehogy elijedjen. Nagy örömmel fogadták az általa előadottakra való készségét, de előrelátók is voltunk Hír Györggyel, amennyiben polgári ruhákat kértünk tőlre, mivel felkelőink ezeket nélkülözték, de kértünk fegyvert és pénzt is. Ebbeli támogatását és segítségét, mint mondtam, szívesen vettük, azonban nem óhajtottuk az ő vezetését, tehát ügyesen kellett vele bánni.

Egyebek közt észrevettem rajta azon nagy érdeklődést is a felkelés szervezését, valamint céljait illetően, mert sóvár szemekkel és megjegyzésekkel gyönyörködött az én szereplésemben. (...)

Amikor minden kertetés nélkül kijelentettem, hogy ezen országrészt, mely átadásra van kárhozthatva, önállósítani és függetleníteni fogom, mint „Lajtabánságot”, élénk kíváncsisággal tudakozódott a bán személye iránt, akit én neki egyelőre megnevezni nem tudtam. De tervemet ez irányban annyira mégis elárultam, mert mint neki kijelentettem: egy független, gazdag és ponderábilisebb²⁶⁽¹³⁵⁾ burgenlandi közéleti funkcionáriussal szándékoztam ezen állást betölteni. Ezen szavaimat ezután mély hallgatás követte, melyet Gömbös a következőkkel szakított meg: „Te Pali! Hiszen én is itt születtem.” – „Ugyan hol?” ³⁴–kérdeztem. – „Nem messze innét Jákfán, mivel mi innét származunk.” – „Úgy? Nem is tudtam” – szólaltam erre egy meglehetősen szánalmas pillantást feléje vetve, amellyel ezen kérdést le is zártam, mert zavarba jött és miután megértett, a beszélgetést azonnal másra terelte.

Avis aux lecteurs formában ravaszul, de félre nem ismerhetőleg tudtomra adta törtető egyéniségének egy újabb álmát. Szerette volna, ha a báni méltóságot neki ajánlom fel. Ezen eset után véleményem róla még kedvezőtlenebbé alakult, mint idáig.²⁷⁽¹³⁶⁾

(...)

Néhány héttel azelőtt Gömbös Bethlen intenciói szerint még hazaárulásnak deklarálta a felkelést, hiszen segítségemet fel akarta használni annak leszerelésére, mert úgy látszik, a kormánytól ezért jutalmat és előnyöket várt. A jelen esetben megváltoztatta a politikáját, szívesen csatlakozott volna a felkelés folytatásához, ha ő játszhatná az első hegedűt. (...)

Miként már hangoztattam, az előadottak dacára Gömbössel igen előzékenyen bántam, valamint az alparancsnokoknak szintén kiadtam erre vonatkozóan az utasításokat. Mindenképpen többet árthat odahaza nekünk, mint használni fog. A történetek után a báni állás elnyerése nemigen kecsegtethette, hacsak engem végleg ki nem túr. Szándékom volt őt csupán abban a képzeletben meghagyni, mintha valóban az ő befolyása érvényesülne a felkelőknél. Legalább is egyelőre addig, míg a kért fegyverzetet, pénzt és ruhát, amit vele megígértettünk, el nem küldi és kezünkben nincsen. Ostenburggal is közöltem Gömbössel folytatott tárgyalásaimat, nehogy azt gondolja, mintha én az említettel komolyan szövetkeztem volna.

Gömbösnek távozása után rövid idő múlva megérkezett a kívánt felszerelés, no meg a pénz is. Egyúttal azonban küldött tömegével hadiparancsokat a felkelőkre vonatkozólag, melyekben ő már mint felsőbb exponens a felkelőkkel tényleg diszponál. Gépelt utasításaiiban, amelyek kb. 10 ívre terjedtek, kombinatív fejtegetésekbe merülve, egyenruhaszabályzatokra, rang- és címbeosztásokra is kiterjeszkedett. Jól mulattunk Felsőőrött a felkelő főhadiszálláson Gömbösnek ezen gyerekes feltolakodásán, valamint belekontárkodásán a mi belső ügyeinkbe. Ő ezekkel a parancsokkal és direktívákkal egyrészt a magában felfedezett vezérkari képességeit akarta fitogtatni, másrészt pedig megtévesztve Bethlent és a titkos társaságot, dokumentálni igyekezett azon befolyást, amellyel ő felettünk már rendelkezik. Fogadd be a tótót házadba, kiver. Ez a közmondás jelen esetben nagyon is ráillett Gömbösre.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELES (1921.) / Gömböst leintem a további beavatkozásoktól

Gömböst leintem a további beavatkozásoktól

Megköszöntem Gömbösnek a küldött holmikát, de ami utána következett levelemben, azt hiszem, attól igen meg lehetett lepődve. Udvarias formában adtam tudtára, hogy nincsen semmi szükség a beavatkozására, miután ő küldött parancsai útján a felkelés belső ügyei felett diszponálni akar. Maradjon ő továbbra is, a fősúlyt erre fektette. Én, mint főparancsnok tisztában vagyok [35](#)teendőimmal stb. Ezen levelemben, utána pedig egy másikat futárral küldtem Budapestre. Egyiket Gömbösnek, a másikat a Feltámadás Legfelsőbb Vezetőségének. Ezen cím alá rejtőzött az Etelközi Szövetség Vezérek Tanácsa.[28\(137\)](#)

Sokba kerülne anyagiakban, különösen a mostani háborús korszakban mindazon leveleket, melyeket akkortájt illetékes és nem illetékes faktorokkal váltottam és amelyek eredetijének nagy részét megőrizve irattáramban lajstromozva tartok – fényképekben reprodukálva mint mellékleteket naplómhoz csatolni. Így talán jobban alátámasztanák az általam leírtaknak történelmi hűségét. Azonban tiszta képet fog kapni az olvasó vagy a történelmi igazságot kutató főleg Gömbös magatartását és intencióit illetőleg akkor is, ha azokat alább, mint felsorakoztatott és gépelt másolatokat fogja elolvasni.

Az I. számmal jelzett levelet Gömbösnek írtam, miként azt már fentebb jeleztem, azon alkalomból, amikor ő első látogatásával megtisztelt. Úgy ezt, mint a következő II. számút egy rossz gyorsírói feljegyzésből írta le segédtszem – ezért stilisztikailag is hibásak és hiányosak.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELES (1921.) / Gömböst leintem a további beavatkozásoktól / I.

I.

Kedves Gyula !

Ittléted alkalmával úgy váltunk el, hogy Te, mint utánpótló közeg gondoskodsz majd a nyugaton végbemenő hazafias akciónknak mindenben való ellátásáról. Vagyis mint jó hazafiaknak függetlenül megkezdett munkáját materiel (sic) támogatni fogod mindenben. Ezt vártuk is, de sajnos, idáig csak kötegszámra kaptam kritizáló direktívákat, valamint parancsokat, melyekre szükségem ugyan nincsen, azonban jó tanácsokat mindenkor és mindenkitől elfogadok. Mindenek előtt a Montecuccoli által felállított elvnek kell eleget tenni – ezt be fogod látni magad is.

Ha a szükséges dolgok megvannak, a többi magától jön, mert így lehet csak lépést tartani az organizációnak, a detail kérdéseknek stb. De ne vedd rossznéven, ha egyre figyelmeztetek: Te mint a magyar kormány megbízottja jártál itt, vagy legalább is, mint a Feltámadásnak egyik szerve. Éppen azért a mi akciónknak az országetől függetlennek kell lennie – tehát főleg a külföld előtt is. Ezen okból nem tűrhetek egy feltűnő hivatalos kompromittáló beavatkozást. Ezt csakis diszkrétan, materális segítséggel lehet megcselekedni, ha egyáltalán segíteni akartok. Már pedig a karlisták készek minden támogatásra, annál is inkább, mivel egyik számottevő vezérük zálogként jelenleg nálam van.

Tehát azt hiszem, megértettél. Sok szakácsra nincsen szükség, mert a levest megint elsózzátok és nem lesz az irredentából semmi – pedig mindenek felett ez a fő. Rajtunk nem múlik, hanem valószínűleg önös politikai ambíciókon.

Felsőőr, 1921. szeptember, hava.

Sokszor üdvözöl
Paulus

[36](#)P. s. Most kapok Hegedűstől Bethlen parancsára kiutasító rendeletet Nyugat-Magyarországról. Hát ezt megint ki tanácsolta neki?[29\(138\)](#)

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Gömböst leintem a további beavatkozásoktól / II.

II.

A Feltámadás Legfelsőbb Vezetőségének,
Budapest.

Nyugat-Magyarország önállósítása sürgősen szükségessé vált a következő okokból kifolyólag: miután a magyar kormány átadta és a csendőrséget onnan kivonta, ez a lakosságot nagyon elkeserítette. A Feltámadás Legfelsőbb Vezetősége alig küldött a megígért fegyverekből és ruházatból valamit. A jelzett végi vagonoknak hült helye, ide nem jöttek.[30\(139\)](#) A felkelők sem emberben, sem fegyverben nem kaptak pótlást, ennél fogva egy általános osztrák támadásra gyengék, ha azok birtokba akarják venni Nyugat-Magyarországot. Vagy ha Felsőőrön nem proklamáljuk annak függetlenségét – másnap délután kikiáltották volna különböző frakciók, úgy Sopronban, valamint Kismartonban is.[31\(140\)](#) Ennek folytán az irredenta erők megoszlottak volna és valószínű, (hogy) a felkelők egymás ellen mennek. Ezzel azután az önrendelkezési jogot is feladjuk.

A proklamáció maga szabályosan történt, minden egyes község hiteles okmányokkal csatlakozott ehhez,

tehát nem ukmukfukk, ahogy ezt Budapesten, vagy maga Hegedűs tábornok híreszteli, aki engem mindig leckéztet. A kikiáltás egyhangú, a hatalom nálam egy kézben van, ezt az antant is tudja. Tehát még a látszatnak is meg kell szünni arra nézve, mintha a Lajtabánság kikiáltása csak komédia (lenne), mely aztán rövid időn belül Magyarországhoz akar visszacsatlakozni. Hogy embert és fegyvert kapjunk ide Felsőőrre és nem máshová, ez a fődolog. Mert ha én tudok azokkal diszponálni, ezzel aztán egy osztrák fegyveres birtokbavételt sikeresen vissza tudok verni. Szerintem ez a legszükségesebb, – ezért jöjjön azonnal.

Ha az antant a román vagy a szerbet küldené a nyakunkra: a felkelők Ausztriára, Magyarország pedig a csehekre vesse magát teljes erővel és gázoljunk át rajtuk. Csakis így, nem pedig meddő tárgyalások menthetik meg azt, ami kb. úgy is, így is veszve van már régóta. Ha némelyek mégis azt a politikát követik, miért nem ő és miért én – az ügy már eleve veszve van.

A vonatok azért nem közlekednek Budapest–Bruck között Bécs fele, mert ezen vonalat maguk az osztrákok torlaszolták el. A felkelők részéről a közlekedés sehol akadályt nem szenved, csakis a kivitel lett megszorítva addig, míg [37](#)a szükséges behozatal Nyugat-Magyarországra nézve szabályozva nem lesz. (Liszt, petróleum, só, cukor, stb.)

Kivégzések miatt folyton átír a kormány Sopronon keresztül. Válaszom: a felkelőknél is létezik fegyelem, valamint törvények, melyeknek aláveti magát mindenki, aki beáll az irredentába.[32\(141\)](#) Rablást, vagy pártütést azt hiszem, odaát is így fogják büntetni. Ezeket kívántam a Feltámadás Legfelsőbb Vezetőségének tudomására hozni azzal a kéréssel, hogy úgy a szükséges fegyvereket, valamint embereket indítsák el minél előbb.

Felsőőr, 1921. október havában.

Prónay s.k.
P. H.
Nyugatmagyarországi Felkelők
Főparancsnokság[33\(142\)](#)

Az alant következő két levélből, melyek egyikét, a V. T. jelzésű báró Feilitzsch Bertold küldte, a másikat pedig Gömbös, kitűnik a következő: a Vezérek Tanácsa Nyugat-Magyarország elvesztésébe csak elvben nem nyugszik bele, azonban a szabaddóműves Bethlen kormány politikájával szemben nem mer kimondottan állást foglalni – tehát a kormánynak kimondottan egy szerve. A nemzeti intranzigenciát és a teljesen jobboldali állásfoglalást mímelő Gömbös levele elárulja ezen utóbbi valódi képét, vagyis Bethlen csatlósa, valamint kútmérgező a legitimisták és a felkelők között. Ezen fentemlített levelek hű másolatban a következőképpen hangzanak:

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Gömböst leintem a további beavatkozásoktól / III.

III.

XIX. számú Vezérparancs.

*Béke veletek testvérek, kik egybegyűltetek,
hogy a tábor javán munkálkodjatok!*

A V. T. beható megbeszélés tárgyává tette jelenlegi m. kir. kormánynak a Nyugat-Magyarország ügyében folytatott politikáját és az általános helyzet komoly mérlegelése alapján úgy látta, hogy az adott körülmények között másirányú hivatalos politika ezidőszerint igen komoly veszedelmeket vonhatna maga után.

A Testvéri Szövetség az ország területi épségének elve alapján áll és így Nyugat-Magyarországnak elvesztésébe semmi körülmények között bele nem nyugodhatik.

Ezért (...) [34\(143\)](#) arra az esetre, ha a jelenlegi kormány tervbevett politikája a kívánt eredménnyel nem járna, fönntartja magának a szabad kezet arra nézve, hogy Nyugat-Magyarország megmentését illetőleg a saját belátása szerint járjon el.

A V. T. ezért felhívja a testvéri szervezet minden tagját, hogy a kifelé való legnagyobb zárkózottság megőrzése mellett minden pillanatban kész legyen a vezérek hívó szavára.

[38](#)A szükséges szervezési munkával egy testvért (G. Gyulát) [35\(144\)](#) bízunk meg. Az ő tudta és beleegyezése nélkül senki se bocsátkozzék semminemű vállalkozásba. A jelentkezők a V. [36\(145\)](#) intézőségéhez forduljanak.

A már ez irányban kiadott körrendeletünket vegyék figyelembe!

Szigorú parancsom, hogy G. Gyulának Prónay Pál, Héjjas Iván, Hír György, Ostenburg Gyula, Budaházy Miklós, Förster Lajos stb. feltétlenül engedelmeskedjenek!

Isten áldása kísérje komoly fegyelmezett munkátokat!

V. T. [37\(146\)](#)

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Gömböst leintem a további beavatkozásoktól / IV.

IV.

Kedves Barátom!

Azt hiszem, tudod már, hogy a legfelsőbb vezetést az irreguláris csapatok felett felsőbb parancsra átvettem. Arra kérek, mint öreg katona hassál oda mindenkire, hogy barátaid illeszkedjenek be mihamarább abba a rendszerbe, amelyeket nagy vonásokban különböző utasításaimban kiadtam. Arra kérek, hogy Ostenburggal csak annyit érintkezzetek, amennyi szükséges. Mindenkinek megvan a maga hatásköre és szükséges, hogy az betartassék. Úgy hallom, hogy Ostenburg meg akarná tagadni az engedelmisséget a kormánnyal szemben, ha (az) elhatározná a kiürítést, sőt arról is szó volt, hogy Te csatlakozzál hozzá. A szabad alakulatoknál hassál a terület megtartására. Ezek úgy kapják a támogatást, úgyhogy ti (hivatalos formáció) nyugodtan teljesíthetitek a kiadott parancsot. Vigyázatok különben, nem-e használnak ki bennetek csak politikailag (sic). Az a szervezet, melyet én létesíték, úgy énjénél, mint Fölkészültségénél fogva elég erős arra, hogy célunkat elérjük. Egyelőre Ivánt bíztam meg a III. hadműveleti csoport vezetésével, aki amíg Pali bácsi, ki külön lesz a zászlóaljtotól, mint hadműveleti parancsnok nem veszi át a dolgot. [38\(147\)](#) Nélkülem semmiesetre sem cselekedjetekek érdembevágó dolgokat, mert éppen ma kell, hogy

minden elhatározás a nagy szituációnál összhangban történjen.

Igaz híved:
Gömbös Gyula.

Ha Giczey Gyurka nálad hagyta III. hadműveleti csoportnak adott parancsaimat, küldd azokat Felsőőrre.

Megjegyzés: Ezen levelet Gömbös még Bicskére küldte címemre, melyet azonban már csak Felsőőrön kaptam meg. Tehát szeptemberben van írva. A benne foglaltak összefüggésben vannak Gömbösnek azon vezérkari műveleteivel, [39](#) amelyeket velem szeptember elején a MOVE épületében közölt és melyekre való közreműködésemet meg akarta nyerni, én azonban ezekre nem vállalkoztam. [39\(148\)](#)

Az alábbi sürgönyt Lehar lefogása alkalmával kaptam: [40\(149\)](#)

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Gömböst leintem a további beavatkozásoktól / V.

V.

Hír Paulus Felsőőr Vasmegye.

Elfogott volt ezredest azzal, hogy becsületszavára megígéri, miszerint többé körzetbe nem jön, (A) zónába kísérni és bántalmazás nélkül szabadon bocsátani – Jákfai.

A következő ukázt pedig azon alkalommal küldte, mikor Hegedűs Pál altábornagy a Bethlen kormány utasítására engemet Nyugat-Magyarország területéről kitiltott.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Gömböst leintem a további beavatkozásoktól / VI.

VI.

Feltámadás – Legfelsőbb Vezetőség

66 hdm. szám 1921.

Hír Paulus

Állomáshely.

Paulus a Hegedűs által neki továbbított kiutasítási parancsot tekintse semmisnek és jelenlegi helyén feltétlenül maradjon meg – Jákfai.

A következő levél már arról tanúskodik, hogy Gömbös elemében van és nekem olyan intézkedéseket is ír elő, melyeket én már régen az ő tanácsa és utasításai nélkül is megtettem. Főleg az osztrákokkal történő békés megegyezésre vonatkozóan, első intézkedéseim közé tartoztak, miután az osztrák csapatok a határon túl lettek dobva, az ellenségeskedést beszüntettem. A később évek múlva felmerülő peremeiben a Gömbös által ellenem megszervezett hamis tanúk maffiája, köztük Taby Árpáddal az élén, ezen barátságos intencióimat oda igyekeztek magyarázni, mintha én az osztrákokkal összejátszva az októberi királypuccsot akartam ezzel is elősegíteni.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Gömböst leintem a további beavatkozásoktól / VII.

40 VII.

A Feltámadás – Legfelsőbb Vezetőség.

Kizárólag a főparancsnok tudomására.

58. szám

1921.

Az osztrák Frontkämpfvereinnal való megegyezés.

Déli hadsereg főparancsnokának,

Állomáshelyén.

1921. szeptember hó 19-én.

Tudomásulvétel és mihez tartás céljából az alábbiakat közlöm:

Nyugat-Magyarország megmentésének érdekében szükségesnek tartottam, hogy a hozzánk közeledő és támogatásunkat kereső osztrák Frontkämpfvereinnal az érintkezést felvegyem. Tárgyalásunk alapjául azon ajánlatuk szolgált, mely szerint, ha ők a mi segítségünkkel Ausztriában uralomra jutnának, úgy Nyugat-Magyarországról lemondanak. Hogy tehát a köztünk megindult tárgyalásoknak határozott formát adjunk, velük szemben a következő elvek alapján vagyok hajlandó a jóakarató szövetséges szerepét vállalni:

1. A Frontkämpfverein kötelezi magát, hogy a királykérdés személyi részét még az osztrák területen sem tolja előtérbe. Céljuk kizárólag monarchikus államforma helyreállítása egy kormányzó ideiglenes vezetése alatt.

2. A megalakítandó első kormányban a jobbról álló valamennyi osztrák frakciónak exponensei képviselve lesznek.

A mozgalom hasonlóan a szegedi ellenforradalmi mozgalomhoz lenne előkészítendő és épp azért most már egész Ausztriában megindítandó oly módon, hogy az akció megindításakor a hírlapok és vidéki szervezetek egyszerre és egyöntetűen annak támogatására siessenek.

Megkerestem a Frontkämpfverein vezetőségét, hogy az akció megindítására a következő intézkedéseket tegye meg: az egyesület harcos szerve Pinkafő–Riedersdorf⁴¹⁽¹⁵⁰⁾ környékén gyülekeztetendő, de legfeljebb 200 főnyi létszámban. Ezen csoport felett a felügyeletet mi vesszük át, úgyszintén gondoskodunk azoknak felszereléséről is.

Ezen csoport támogatására a mi IV. hadműveleti csoportunk (Taby) egy még később meghatározandó osztrák csendőrruhába öltöztetett osztagot fog rendelkezésre bocsátani.

Ezen alakulatok feladata lenne, hogy az ugyancsak innen megadandó időpontban Sinnersdorf, Friedberg, Pingau, Aspang, Neunkirchen, Glognitz irányában Ausztriába betör és lehetőleg vagy Aspang, vagy Menichkirchenben⁴²⁽¹⁵¹⁾ az osztrák ellenkormányt proklamálja és az általa megszállt területen az interviut

(sic! – helyesen: *intervenciót*) azonnal átveszi.

Az akció sikerének érdekében figyelmeztettem az osztrák vezetőket, hogy Semmering, Glognitz, Neunkirchen és a többi nyaralóhelyen minél több monarchisztikus(an) érző tisztet és politikust gyűjtsenek össze.

Ugyancsak hangsúlyozottan figyelmeztettem az osztrákokat arra is, hogy igyekezzenek a Nyugat-Magyarország ellen felvonult csapatoknál, de különösen a tiroli zászlóaljnál a monarchikus eszméknek minél több hívet szerezni oly módon, ⁴¹ hogy ezek az akciók megindulásakor az ellenkormány céljaira megnyerhetők legyenek. Ilyképpen elérhetőnek tartom azt, hogy az ellenkormány Aspang központtal az alább megjelölt területet rövidesen kezében tarthatja: Frohsdorf, Neunkirchen, Glognitz, Semmering, Mürzzuschlag, Birckfeld, Neudau.

Hogy ezen osztrák mozgalom és szabadcsapatok működése közötti összefüggés feltűnő ne legyen és így külpolitikai komplikációkat maga után ne vonjon, az akció tartalma alatt a szabadcsapatok helyeiken maradnak, csupán Hartbert, Rohrbach, Kirchschniggl és Schwarzenbachhal szemben demonstrálnak.

Általában hangsúlyoztam az osztrákokkal szemben, hogy a tőlünk nyújtott első támogatás után igyekezzenek minél hamarabb saját erejükből céljaikat megvalósítani. Ajánlottam, hogy a jelenlegi osztrák kormánnyal, amely amúgy is szívesen megválnék állásától, összeműködni igyekezzenek.

Ezen értesitésem csakis és kizárólag a főparancsnok személyének vagy helyettesének szól, azt bárkivel is közölni szigorúan megtiltom. A tárgyalások további fejleményéről időről időre értesítést küldök.

Jákfai.

*Megjegyzés:*⁴³⁽¹⁵²⁾ A fenti levélben foglalt elgondolások, valamint utasítások szintén naiv vezérkari elképzelések, melyeket valahol a MOVE épületnek falán függő térképen agyalt ki Gömbös. Emlékeztet a gyermekek porban játszására. Ő megemlíti és támaszkodni akar az osztrák monarchisztikus érzésű szervezetekre – illetve Frontkämpferekre is. Ostenburg csapatait nem is veszi számításba – csupán Tabyt emlegeti, aki ilyen szerepre alkalmas igazán nem volna. Az osztrák határt megszálló dinasztiahű formációkkal, amelyekben néhány régi bajtársam is szolgált, már régen felvettem az összeköttetést, azonban sem ők, sem Ostenburgék Gömböst, aki mindig mást cselekedett, főleg a királykérdésben, mint amit írt és mondott, megbízhatatlannak tartották, ezért övele közösen működni nem is akartak.

Ilyen arányú akciót, mint amilyent levelében kifejt, csakis Stájerországból lehetett volna megindítani. A gráci csendőrparancsnokkal, Peinlich ezredessel, aki több ezer megbízható csendőrrel rendelkezett, azután Rintelennel, valamint az ottani parasztpárt több vezető emberével ilyen irányú akcióra már régen össze voltam beszélve. Ezen célból az összeköttetést velük fenn is tartottam, valamint azon tisztekkel is, akik a zalaegerszegi osztrák emigráns tisztitáborban voltak összpontosítva. Gömbös későbbi magatartásával rá fog cáfolni azon intencióira, amelyeket ezen említett levelében hangoztat.

Az alábbi levelet Gömbös ugyanez év szeptember 21-én intézte hozzám, amely mutatja, hogy mennyire beleélte magát azon szerepbe, mintha valóban az egész felkelő tábor fölött ő a teljhatamú diktátor, pedig hát erre semmi alap nem volt, mert mint már előzőleg jeleztem, őt mindenki csak az orránál fogva vezette és mint olyanról, amilyen ő szeretett volna lenni – tudni sem akartak. A levele a következőképpen hangzik:

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi

nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Gömböst leintem a további beavatkozásoktól / VIII.

42 VIII.

Kedves Paulus!

Leveledet megkaptam. Azáltal, hogy közben Jankó⁴⁴⁽¹⁵³⁾ lent volt nálatok, levelednek egyik része, ami az anyagi kérdést illeti, tárgytalan. Örömmel értesítelek, hogy a mai nap folyamán nagy nehézségek leküzdése után sikerült vagy 1500 garnitúrát – elsősorban bakancsot és köpenyt szerezni, ezeket legkésőbb jövő hét elején már használhatjátok. Előre figyelmeztetek azonban, hogy természetesen nem egészen új dolgokról van szó, használt ruhanemű, békebeli használt civilruhák, de mindenesetre megfelelnek arra, hogy az idő viszontagságai ellen megvédjék a legénységet. Igyekezni fogok további kiegészítés mielőbbi megszerzésére.

Az északi hadsereg Nezsider vidékén feltűnés nélkül fog elhelyezkedni polgárőrség címén, s nem avatok be senkit, hogy itt ne kontrakarirozhassák. A középső hadsereg Soprontól keletre mint utolsó fog felvonulni.⁴⁵⁽¹⁵⁴⁾

Most folytatunk tárgyalásokat a volt soproni polgármesterrel, Töplerrel, kit kormányzónak szemeltünk ki. Esküt fogunk tőle venni, hogy csak nekünk, a Feltámadás Legfelsőbb Vezetőségének, illetve a honvédelmi bizottságnak, amelyben Feilitzsch szervezete erősen képviselve van, úgyszintén Wolff, engedelmeskedjen.

Itt javában folyik az intrika ellened, Hír ellen, Iván ellen és főképpen ellenem is, de kijelentem, hogy alul fognak maradni. Bethlennek távirata Hegedűshöz mindenesetre elhamarkodott volt, én kijelentettem, hogy csak általam érintkezzenek Veled, miután én vagyok a legfelsőbb vezetőség és mint ilyen, nem vagyok hajlandó hozzájárulni ahhoz, hogy Te onnan visszakerüljél. Áll ez Ivánra és Gyurkára is.⁴⁶⁽¹⁵⁵⁾ Dolgozatok nyugodtan és ne engedjétek zavarni magatokat ilyen hisztérikus incidensekkel.

A Lehár letartóztatása itt nagy port vert fel. Majdnem az összes karlisták nálam voltak interveniálni, amire én azt hangsúlyoztam, hogy ha Lehár elhagyja az „A” zónát és nem avatkozik be többé nyugat-magyarországi dolgokba, amire megbízatása nem is volt, akkor nem lesz baj.⁴⁷⁽¹⁵⁶⁾ Figyelmeztettem mindenkit, hogy oda engedélyem nélkül senki se tegye be a lábát.

Külpolitikailag Nyugat-Magyarország kérdése illetékes helyről nyert információk szerint jól áll. Úgy látszik, a játszmát meg fogjuk nyerni. Az osztrákok is, különösen a jobboldaliak, felénk konjunktúráznak. Salamontól, aki, mint tudod, kint van Bajorországban, előnyös értesítéseket kaptam, akarta, hogy azonnal jöjjenek én is ki az ottani körökkel való tárgyalás lefolytatására, helyettem megy G. Gyuri,⁴⁸⁽¹⁵⁷⁾ aki már volt kint, és elég politikus ahhoz, hogy elintézzék az ügyeket. Arról van szó, hogy Ausztria és Bajorország Ruprecht trónörökös alatt egyesüljön.

43Értesítelek, hogy svájci jelentés szerint Károly király a zűrzavaros helyzeteket fel akarja használni a hazautazásra, bizonytalan, hogy Nyugat-Magyarországba, vagy Ausztriába. Ausztriában különben nehéz talaja lesz, miután a legújabb jelentések szerint a munkások erélyes fellépésre készülnek.

Kedves Pali – ennyit a tárgyi részhez és az orientálásból. Most még egynéhány megjegyzést teszek leveledhez. Mi úgy váltunk el, hogy a legfelsőbb irányítását a mozgalomnak Feilitzschék utasításához mérten én tartom a kezemben, tehát nem vagyok egyszerű utánpótlási közeg, hanem legfelsőbb hatóság, amely természetesen minden tekintetben függetlenül a kormánytól diszkrétan intézkedik és cselekszik, de természetesen kötelelességszerűen az anyagi utánpótlásról is gondoskodik, amiről időközben meg is

győződhettél és még meggyőződni fogsz. Az én hatásköröm nemcsak déli hadsereg, hanem a középső és északi is, továbbá az éber figyelem minden momentumra, melyről Ti tudomást nem szerezhettek. Sok szakácsnak tehát én sem vagyok híve – ismered természetemet, de egy főszakácsnak kell lenni, ez én vagyok, minden más főszakácskodást úgy Pesten, mint odakint meg fogok akadályozni. Ha nem akarjátok magatokat nekem teljes bizalommal alárendelni, – mondjátok meg őszintén, tudni fogom kötelességemet.

Szeretném ugyanis, hogy az együttműködésünk szegedi szellemben játszódjék le, amely azt hiszem jó volt és eredményes, és amely ha érvényesült volna az utóbbi években, mindenesetre egész ország szempontjából előnyös lett volna. Jankó (Solymossy) sok szépet mesélt, teljes megnyugvással jött vissza töletek, aminek én is örülök. Mindnyájatokat üdvözöl testvéri szeretettel

Állomáshely, 1921, szeptember 21.

Elégetni.

Gyula s.k.

Egy másik, ugyancsak ugyanazon év szeptember 21-én keltezett levelében Gömbös az alábbiakban diszponált:

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Gömböst leintem a további beavatkozásoktól / IX.

IX.

Feltámadás – Legfelsőbb Vezetőség

67/hdm. szám

1921.

Déli Hadsereg Főparancsnokságának,

Állomáshely.

Álláshely, 1921. szeptember 21-én.

Beérkezett hírek szerint „O” (Ostenburg) Sopronban állítólag már több (*mint*) 2600 embert gyűjtött össze azon célból, hogy ott az impériumot átvegye.

Erre való tekintettel, továbbá azon célból, hogy az egész „A” zónát kezünkbe vegyük, elhatároztam a Déli Hadsereg jobbszárnyát (VI. és Budaházy-t) megerősíteni, ezért a következőket rendelem el:

1. A VI. csoport (Budaházy) Lackenbach és Nyéken⁴⁹⁽¹⁵⁸⁾ egy 150 főből álló tartalékot állít fel. Ezen tartalék feladata leendő, hogy a „B” zóna esetleges kiürítésekor Sopront megszállja.

2. Kabold vidékén egy ugyancsak 150 főből álló új harccsoport állítandó fel, melynek feladata északi irányban kiterjeszkedve Nagymarton környékén, mint önálló csoport működni.

⁴⁴A tartalék és a nagymartoni új csoport felállításához szükséges emberanyag-utánpótlásról successive gondoskodom.

Egyúttal értesítem a parancsnokságot, hogy a középső hadsereg felvonulási körzetében (Fertőszentmiklós)

a felvonuláshoz szükséges előkészületek megtétettek. Az északi hadsereg Nezsider vidékén gyökeret vert.

Jákfay s.k.

Megjegyzés: A fentiekben Gömbös görcsösen ragaszkodva azon elképzeléséhez, mintha valóban ő irányítana a felkelőknél mindent, utólagosan rendelkezik olyan dolgokra vonatkozólag, amelyeket a fővezérség már elrendelt és melyeket létesített is, pl. az északi hadsereg felállítását Héjjas parancsnoksága alatt Nezsiderben. Már maga az egyes hadseregek csoportjait is az ő elgondolása szerint nevezi el, holott azokat a fővezérség másként jelölte meg.

Ugyancsak 1921. szeptember 28-án keltezett levelében az alábbiakat írja:

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Első rész / 2. Prónay Pál: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1921.) / Gömböst leintem a további beavatkozásoktól / X.

X.

Feltámadás – Legfelsőbb Vezetősége.

75. szám.

Déli Hadsereg Főparancsnokságnak.

Makay Imre szeptember 25-én a következő jelentést tette: (R-nek, nem nekem).[50\(159\)](#)

Prónay a következőket jelenti:

1. Prónay és Sigray teljesen megértették egymást és abszolút egyetértésben dolgoznak: Sigray Prónaynak becsületszavát adta, hogy semmiféle karlista puccsot nem szándékol. Prónay aziránt teljes garanciát vállal, hogy ott semmiféle ily irányú dolog nem történhet.
2. A Prónay és Ostenburg zászlóalj közt semmiféle súrlódás nincsen. Egy kölcsönös kibeszélés keretében az összes felmerült kérdéseket teljesen tisztázták. Garantálnak arról, hogy a két zászlóalj közt semmiféle súrlódás nem lesz.
3. Prónay kérdezteti, hogy esetleg aktuális lehet-e még Nyugat-Magyarország önállóságának nyilvánítása? Ez esetben ő egyedül Sigray tartja alkalmas politikai vezetőnek és kéri, hogy Sigray bízzon meg egy ilyen esetleges politikai akció végrehajtásával. Lehár ott okvetlenül valami szerephez akar jutni. További ottani fellépése csak kavardást és felfordulást okozhat.
4. Jelenti, hogy Lehár letartóztatása alkalmával neki a karlisták (Lingauer) egy nagyobb pénzüsszeget ajánlottak fel, quasi váltságdíj fejében. Természetesen visszautasította.
5. Ha a viszonyok esetleg megkívnának, hogy Ausztriában valami felfordulás idéztessék elő, úgy Prónay óva int az osztrák ellenforradalmi szervekkel való együttműködéstől, akik egyáltalán semmiféle komoly dologra nem használhatók. Ha erre szükség volna, úgy ez csakis a nyugat-magyarországi szabadcsapatok segélyével valósítható meg. Azon esetben, (ha) kellő pénztámogatás, esetleg némi tüzérség bocsájtatna rendelkezésre, akkor egy ilyen akció szerinte okvetlenül sikerrel is járna.
6. Titkos instrukciót kérnek Sigray útján azon esetben, ha Ausztriával tárgyalások kezdődnének a kormány részéről, a szabadcsapatok magatartására [45](#) vonatkozóan. (Mikor kell teljesen nyugodtan maradni, mikor

célszerű esetleg az osztrákokra bizonyos nyomást gyakorolni a határmentén előidézendő zavarok által stb.).

7. A szabadcsapatok részére sürgősen kér 200 000 darab Manlicher-töltényt és 6000 darab kézi gránátot. (Küldés a zászlóalj [50/a\(160\)](#) visszamaradó különítménye útján.)

ad 1. Sigrayval mindaddig míg velem egyezséget nem köt, és általában azokkal a szervekkel, amelyek nekünk megbízást adtak, semmiféle paktum nem köthető, dacára annak, hogy becsületszavát adta, hogy semmiféle karlista puccsot nem pártol. Húsvét előtt is becsületszavak adtak anélkül, hogy azok be lettek volna tartva.

ad 2. Hogy a Prónay és Ostenburg zászlóalj között semmiféle súrlódás nem lesz, annak örülök én is. Figyelmeztetem azonban Pali, hogy ne higgyen mindenki szavának.

ad 3. Ha aktuális lenne Nyugat-Magyarország önállóságának nyilvánítása, akkor Sigray nem jöhet tekintetbe, miután magyar kormánybiztos és túlságosan átlátszó szerepe és miután bizalmatlanok vagyunk vele szemben. Elvül kimondatott, hogy semmiféle exponált politikus nyilvános szerepet nem vállalhat. Általunk Töppler Kálmán dr. volt soproni polgármester lett kiszemelve Nyugat-Magyarország esetleges kormányzójául. Vele teljesen megegyeztünk, ő letette a fogadalmat, úgyszólván sem Sigray, sem Lehár beavatkozására nekünk szükségünk nincsen. Lehárnak ottani eltávolításán most fáradozom.

ad 4. Lingauer szerepe Lehár letartóztatása alkalmával leginkább vet fényt a karlisták gondolkodására. Ők látják, hogy bennünket a nyeregből kiemelni nem lehet, kedveskedésekkel, kétszínű játékkal akarják zászlóinkat megbontani. Nagyon helyesnek tartom, tehát, hogy Lingauer ajánlatát Pali visszautasította. 25-öt kellett volna verni Lingauerre ezen ajánlatért.

ad 5. Erre vonatkozó terveimet ismeri Pali, mert tudni akarom, hogy mi a céljuk és nagyon jól tudom, hogy ezek a pipogya osztrákok a mi támogatásunk nélkül azt nem fogják megvalósítani.

ad 6. Instrucciót a szabadcsapatok csak általam kaphatnak, nem Sigray útján, még egyszer hangsúlyozom: én vagyok a megbízott, a legfelsőbb vezető, mert minden karlistával szemben bizalmatlansággal vagyok – okkal.

ad 7. A töltények már közeledekben vannak, legközelebb ki fogom azokat utalni.

Nem értem Makay itteni magatartását, nálam volt anélkül, hogy ezen pontokat velem tudatta volna. Megkerüléssel elment olyan hatósághoz, amely az én tudtom nélkül úgysem intézkedhetik és ha intézkedne, bizonyára chaost okozna. Az egységes irányítás érdekében ki kell jelentenem, hogy a szabadcsapatok főparancsnoka csak velem érintkezhetik, úgy politikai, mint katonai tekintetben.

Ki kell jelentenem, hogy midőn átvettem a vezetést, meghívtam minden karlistát egy becsületes együttműködés céljából. Ezek sunyi módon belementek a tárgyalásokba, azonban csak azért, hogy megtudják terveimet és azokat kontrakarirozzák. Közben újságba tették a szereplésem, hogy kompromittáljanak, elmentek deputációba a kormányzóhoz ugyanazok, akik veletek is látszólag jóba vannak. Proponálták Pali (Prónay), Gyuri (Hír), Iván (Héjjas) azonnali eltávolítását csak azért, hogy Ischlben kifejtett terveik alapján megvalósíthassák [46](#) monarchista puccsukat. A labanckodásnak én és összes barátaim, az összes szervezeteknek, titkosnak és nem titkosnak, véget akarunk vetni, annál is inkább, mert úgy érezzük és tudjuk, hogy az igazán keresztény, harcias Magyarország a mi oldalunkon van.

Gyurival különben mindent megbeszéltünk, ahhoz légy szíves magadat tartani, hogy végre lássák, hogy a mi frontunkat áttörni semmiféle intrikával nem lehet.

Budapest, 1921. szeptember 28.

Gyula s.k.

Megjegyzés: Gömbösnek ezen fent leközölt soraiból a következőkre következtethetünk: ami a karlista intrikákat illeti: „A bagoly mondja a verébnek: – nagyfejű”. Vagy pedig németben: „Wie der Schelm ist, so denkt er”. A karlisták olyan érzelmekkel viseltettek ő irányában, mint amilyenekkel ő velük szemben. Makayra neheztelt, akit én bizalmas kiküldetésben küldöttem máshová, nem pedig hozzá. Gömbösnek ezen levelében foglalt több pontja fiktív. Például sohasem volt szándékomban Sigray kormánybiztosból Lajtabánt csinálni. Említett fejezetekben inkább a nyulat akarja a bokorból kiugratni. A képzelt és vélt pozícióját félti, amelyben még bent sem ült. Titkos társaságok megsemmisítéséről beszél, holott ő maga egy titkos társaságnak a kiküldöttje. A felkelő-főhadiszálláson Gömbösnek ezen levelét, mint komolytalant, ad acta tették.[51\(161\)](#)

(Folytatjuk)

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETIRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETIRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETIRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Krassói Kornélia–Kövesi Sándorné: Egy képeslap margójára (A 80 éves Vermes Miklós)

Krassói Kornélia–Kövesi Sándorné: Egy képeslap margójára (A 80 éves Vermes Miklós)

Augusztus közepén szép alpesi képeslapot hozott a posta. A hátlapon ismerős, szálkás betűkkel a következő szöveg:

„3312 m magasan (a megjelölt csúcson), megfeledkeztem az órarend készítéséről. Sajnos onnan le kellett jönnöm. Sok üdvözlettel Vermes Miklós

Bielerhöhe, 1985. VII. 26.”

Olvasása után első gondolatunk – mint ismeretségünk óta oly sokszor – nahát ez a Muki bácsi! Ámulatba ejt, felderít a humorával és tanít, tanít!

Ámulatba ejt, most éppen azért, mert tavasszal ünnepeltük 80. születésnapját és lám tessék, 3312 m magasra mászott fel. Azt tudtuk, hogy a sportszerű természetjárás éppúgy hozzátartozott életéhez, mint a

technika, a tudomány és művészetek szeretete.

A hegyek szeretetét szülővárosából, Sopronból hozta. (1905. ápr. 3-án született.) Soproni gyermek lévén, Ausztria hegyeit, az igazi magashegyi túrákat ismerte meg 47. elölször, itt kezdett síelni is. Sokat járta a tiroli Alpokat, a Stájer Alpokat, Svájc gyönyörű hegycsúcsait, később a Kárpátokat. Középiskolás tanár korában számos magyarországi, tátrai, erdélyi túrát vezetett tanítványaival. A kerékpártúrák sem maradtak el ezektől, tóval, folyóval, stranddal, tehát úszással, no meg a helyszínen elvégzett fizikai kísérletekkel egybekötve, mind nagy élmény és emlék maradt. Ezeken a kirándulásokon tanítványai megtanulták egymást becsülni, segíteni és egy sereg olyan dolgot, amit az iskolapadban nem lehet elsajátítani. A háború alatt és az utána következő években ezeknek a kirándulásoknak a költsége többeknek anyagi problémát jelentett. Mindig talált arra megoldást, hogy az arra rászorulóknak anyagi támogatást kapjanak. A kirándulások hangulata közvetlen volt, lehetett viccelődni, élcelődni. Tanári nagysága többek között abban volt, hogy ez az oldott hangulat nem zavarta az órák fegyelmét.

Önéletrajza 23 soros. Középfokú tanulmányait a soproni líceumban végezte. Ez igen kiváló, régi tradíciókkal rendelkező iskola volt.

1923-ban beiratkozott a budapesti tudományegyetemre és egyidejűleg bejutott a híres Eötvös-Kollégiumba. A kollégium célja tudós tanárok képzése volt. Az egyetemi hallgatók legjelesebbjei kerültek be ide, akiknek egyetemi éveik alatt a kollégiumban kiváló szakemberek álltak rendelkezésükre tanácsaikkal, hogy egy-egy szakterületen elmélyülhessenek.

Vermes Miklós 1928-ban szerzett tanári diplomát matematikából, fizikából, majd kémiából. Vizsgáit mindig kitűnően tette le.

1928 és 1935 között tanársegéd volt a II. sz. Kémiai Intézetben, a kémiai laboratórium volt a főhadiszállása. Ragyogó, különlegesen ügyes kísérletező volt.

Az egyetemen töltött 7 év alatt többször helyettesített a fasori evangélikus gimnáziumban, mígnem megpályázott ott egy tanári állást. Számos jelentkező közül őrá esett az igazgatói tanács választása, és így került 1935-ben a nagyhírű fasori gimnáziumba tanárnak.

Az iskola akkori igazgatójának, az ugyancsak fizika szakos, híres Mikola Sándornak tanácsai is formálták sajátos tanári egyéniségét. Azóta is őrá hivatkozva így fogalmazza meg tanárjelöltjeinek – ugyanis 1952 óta a csepeli Jedlik Ányos Gimnázium fizika vezetőtanára – a jó tanár kritériumait: értse, szeresse a tantárgyát és legyen normális idegzete, ébresszen tiszteletet a természet dolgai, az emberiség nagy teljesítményei iránt, minden egyéb tisztelettel, azután lesz, ami lesz.

Diákjaihoz szigorú és következetes volt. Minden segítséget megadott mindenkinek, de a követelményrendszeréből nem engedett. A fizika és a kémia szertár mindenki részére nyitva volt, ahol lehetett kísérletezni, a tanultakat kipróbálni. A jobbakkal külön is foglalkozott, részükre mindig külön feladatokat írt ki. Jól felkészült pedagógus, aki állandóan képezte magát és ma is képi.

Vermes Miklós egyébként kitűnő előadó fiatal korától kezdve. Zseniálisan egyezteteti az elméletet a gyakorlattal. Minden tételét kísérlet, szemléltetés vezet be, tökéletes táblavázlat (mely szinte azonnal kinyomtatásra lenne alkalmas) kíséri és zárja le.

Számos cikke jelent meg a fizika tanításának módszertani kérdéseiről is, az alsófokú, illetve középfokú oktatásban. Felsőfokú szinten pedig oktatta, hiszen középiskolai tanári munkája mellett a felszabadulás

után évekig adott elő az ELTE-n fizikatörténetet és a fizikatanítás módszertanát.

1939-től számtalan sok és sokféle előadást tartott és tart ma is, többek között Sopronban, a megyei fizikatársulat meghívott vendégeként.

Ha pedig a könyvei között nézünk szét, éppoly nehéz a vázaltszerű bemutatás, mint cikkeinél, hiszen egy kisebb könyvtárnyi könyve jelent már meg. Könyveiről beszélve, nemcsak a magas szakmai színvonalat, a közérthetőséget, szemléletességet kell megemlíteni, hanem az aktualitást is. Mindig a legelső között volt és van, akik a tudomány gyakorlati horderejű felismeréseire és felfedezéseire reagálnak. A tanulóifjúság elsősorban példatárait forgatja nagy haszonnal. A Vermes-könyvek színvonalát jelzi, hogy 1954-ben Kossuth-díjat kapott tankönyvírói, kiváló tanári és 48ismeretterjesztő munkásságáért. És természetesen most is ír; készen van, nyomtatásra vár legújabb, csodálatosan áttekinthető kézírata, sajátkezű, remek tusrajzaival: a négy középiskolai fizika tankönyv, melyet a Művelődésügyi Minisztérium választható tankönyvként ad majd az ország fizikatanárainak kezébe.

Vermes Miklós tanár úr kollegájának lenni élmény, mert úgy dolgozik, olyan légkört képes maga körül teremteni, hogy megjavul tőle az ember. Nem szól rá senkire, csak teszi a dolgát és valahogy mindenki igyekszik körülötte még többet kihozni magából. Megtanulhatjuk tőle a munka, a tudás, a tudomány művelőinek megbecsülését, a tanítás mesterségét. Emberi magatartásával hat ránk. Ő a példakép, az elérhetetlen. Nem lehet utánozni, csak követni. Közvetlen munkatársain kívül szerte az országban sokan az általa kipróbált és nagyszerűen bevált utat járják, akik kitörő örömmel fogadták mind a hírt, hogy 1985 májusában a Vigadóban tartott Pedagógus Napon a művelődésügyi miniszter egyetlen pedagógusként dr. Vermes Miklósnak iskolateremtő munkájáért átnyújtotta a Magyar Népköztársaság Zászlórendjét.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETIRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Macher Frigyes: „75 éves a Soproni Vasöntöde” (Kiállítás a Központi Bányászati Múzeumban)

Macher Frigyes: „75 éves a Soproni Vasöntöde” (Kiállítás a Központi Bányászati Múzeumban)

1985. április 25-én, 18 órakor nyitotta meg a múzeum udvarán Molnár László, okl. bányamérnök, múzeumigazgató az öntöde nyugdíjas és jelenlegi dolgozóinak, valamint a város szépszámú közönsége előtt az emlékkiállítást. Az az üzem, amelyik megemlékezik múltjáról, önmagát, egykori és jelenlegi dolgozóit becsüli meg, mondotta egyebek között rövid üdvözlő beszédében.

Sasgáti János, okl. kohómérnök, a Soproni Vasöntöde főmérnöke szól az évfordulóról.

A jogelőd, a Vasárugyár Részvénytársaság (Sopron–Graz) Sopronban 1901. július 24-én alakult ajtó- és ablakfelszerelési cikkek gyártására („Zárgyár”, ma ELZETT). Minthogy a vállalat szolid, életképes volt, 1907-ben öntöde létesítésére gondolt. Az Ágfalvi úton felépült öntödében 1910. január 1-én, kb. 200 emberrel megkezdődött a termelés.

Az engedélyezett „lággyvas és acél öntödében” kezdetben szürke-, lággyvas- és rézöntéssel foglalkoztak. A tervekben szereplő, az acélgyártáshoz szükséges Martin-kemence azonban sohasem épült meg.

Induláskor záralkatrészeket és kulcsokat öntöttek, az első világháború alatt láncokat, zablákat, patkókat, a

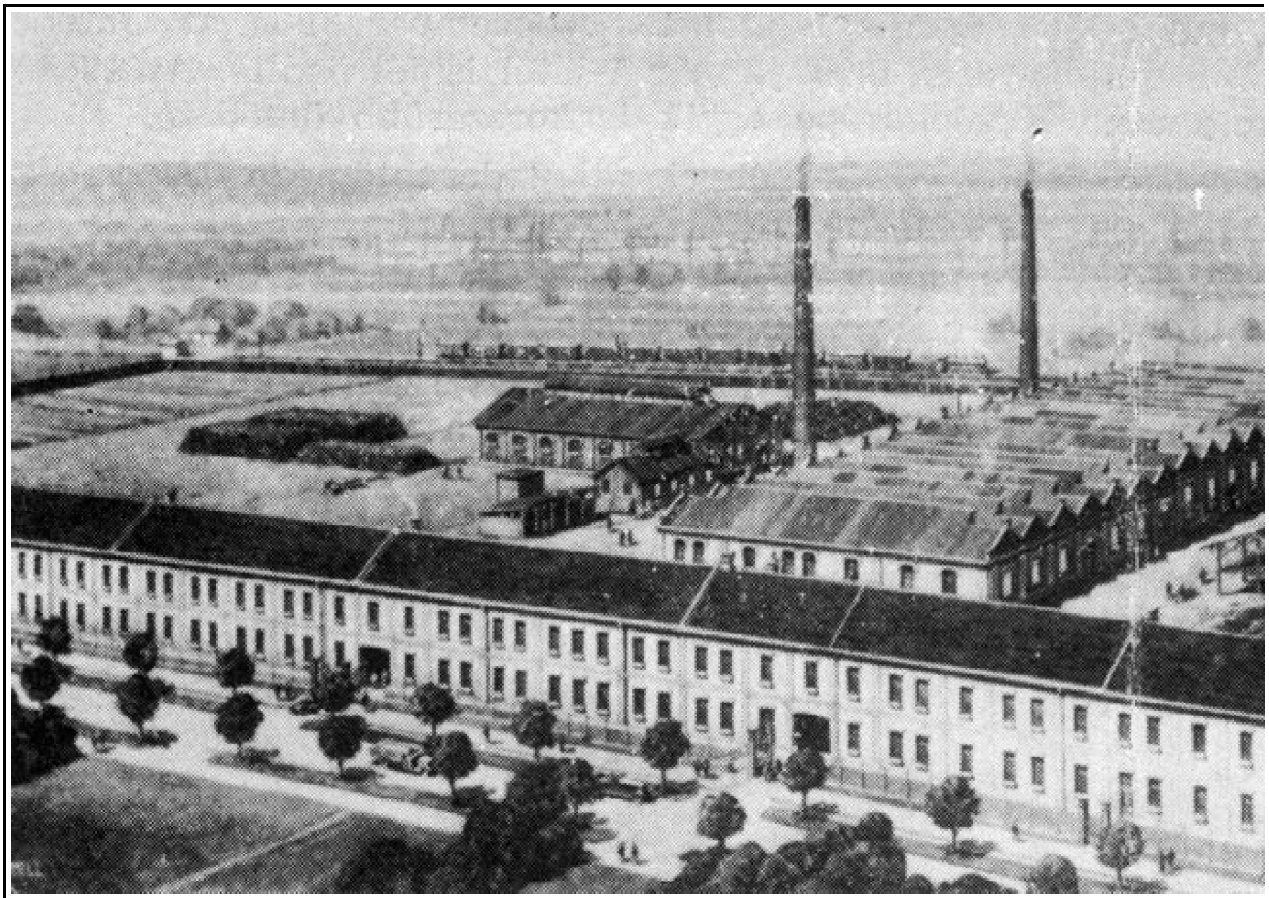
30-as évek elejétől tűzhelyöntvényeket, húsdarálókat, cipővasakat, a közepétől pedig dugattyúgyűrűket és csőidomkapcsolókat (fettingeket), amelyeket 1941-től már meg is munkálnak.

Az öntöde különleges öntvénye a temperöntvény. Igazi hagyományai ebben a gyárban alakultak ki. Az 50-es években ezért is honosodott meg éppen itt az ún. amerikai vagy fekete töretű temperöntvény-gyártás.

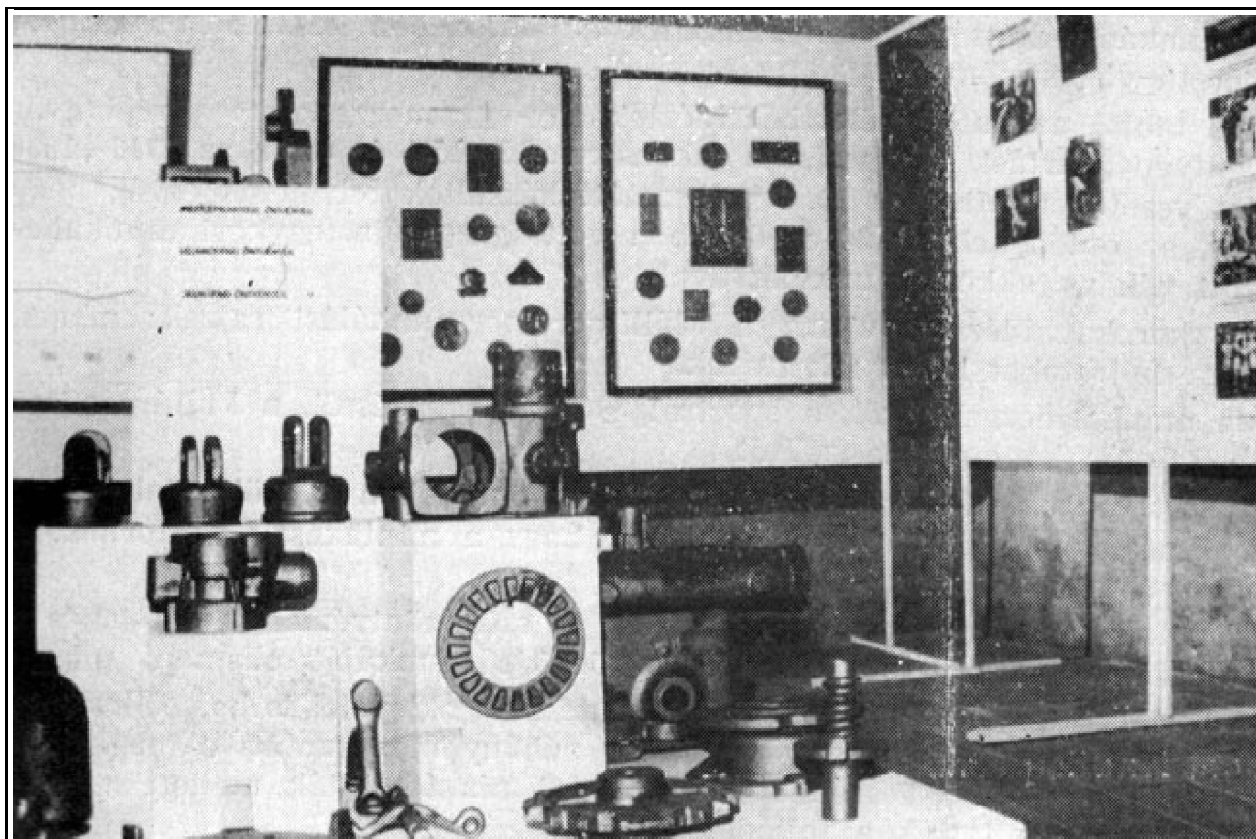
Ahogy nőtt a begyakorlottság, javult a gépesítettség, egyre inkább kialakult a béröntöde-jelleg, amely napjainkig megmaradt.

A béröntöde-jelleg növekedése bővítette a gyártmányiskálát is. Egyre több alkatrész készült temperöntvényből, így a mezőgazdaság és a járműipar is az öntöde vevője lett.

Különösen a fekete töretű temperöntvény kifejlesztése, gyártásának meghonosítása ösztönözte a szerkesztőket a kovácsolt acélalkatrészek jóminőségű, fekete töretű temperöntvénnyel való helyettesítésére.

491. Az Öntöde látképe az 1920-as években

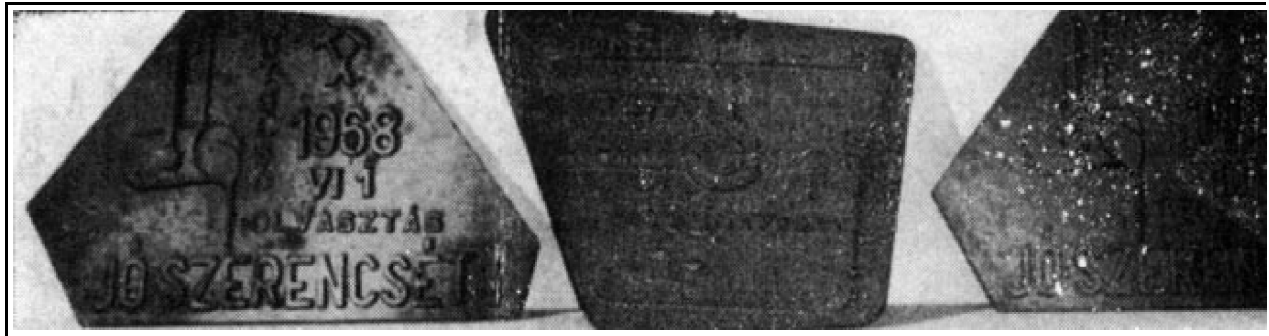
2. Az előtérben alakos temperöntvények, a háttérben művészi plakettek, jobbra képek az Öntöde életéből

50 Alapításától 1946-ig a vállalat részvénytársaság. A részvények 86,6%-a osztrák tulajdon, ezért a második világháború után 1946. január 10-ével jóvátételként szovjet tulajdon. 1952. október 31-én visszakapja a magyar állam, tulajdonképpen ekkor államosítják. 1953-tól 1959-ig önálló Soproni Vasöntöde néven. Átszervezéssel az Elzett-hez kerül, majd 1963. április 1-jétől 1984. december 31-ig az Öntödei Vállalat egyik gyáregysége, majd gyára. 1935. január 1-jétől ismét önálló. Az 1965–1969 közötti rekonstrukció után Középeurópa egyik legkorszerűbb öntödéje.

Évi termelése ma kb. 8000 tonna, az öntvények átlag darabtömege 0,20 kg; ez 40–50 milliós darabszámmal egyenértékű.

A bemutatott képeken öröm, boldogság, siker és verejték látszott: Olyan embereket ábrázoltak, akik mindig hittek abban, amit csinálnak.

Néhány képpel felvillantottuk a kezdetet, nagyobb részt szenteltünk eszközökkel és képekkel a közelmúltnak, a kiállított öntvények pedig a jelent adták.

3. Az olvasztómű három fontos eseményét megőrkítő öntöttvas-emléktáblák

A belépőket az Öntöde rövid történetét ismertető táblája mellett Soproni Horváth József, Munkácsy-díjas festőművésziünknek az öntödében készült „Formázók” című, nagyméretű vízfestménye fogadta.

A kiállítás tablói az öntöde életéből idéztek egy-egy mozzanatot: a régi gyár látképét, az öntvénygyártást, -termelést a rekonstrukció előtt és után, az 1946–1950 közötti szovjet vezetőkét. Mintegy 10 évvel ezelőtt készültek felvételek arról, hogy K. V. Jevtejev, az öntödének az 50-es években volt igazgatója, egykori munkahelyén találkozott néhány akkori munkatársával.

Különböző korokat idéznek vissza a kiállított megmunkálási rajzok: német, orosz és magyar feliratokat láthatunk rajtuk.

Az öntöde munkásmozgalmáról, a sportról, a továbbképzésről, a kultúrrendezvényekről stb. szintén kaphattunk ízelítőt.

A ma gyártott öntvények mellett ugyancsak az öntödében készült plaketteket is láthattunk, amelyek egyértelműen bizonyítják, hogy a mintakészítés, -formázás, -öntés is művészet.

Az össztermelést ezen belül a temperöntvény és szürkeöntvény termelését és a létszám alakulását diagramm szemléltette. Az öntöde munkáját elismerő magas állami (Vörös Vándorzászló 1957) és vállalati kitüntetések oklevelei is helyet kaptak.

Négy nagy színes dioráma az öntvénygyártás néhány mozzanatát: a magkészítést, a hőkezelést, az olvasztást szemléltette. A régi réz főminták mellett a műanyagból készültek jól mutatták a fejlődést.

Az öntöde utóbbi életének három fontos eseményét örökítették meg nagyméretű emléktáblák: 1968. március 19: ekkor csapolták az első folyékony fémeket az új kupolókemencékből; 1968. június 1-jén csapoltak utoljára a régi kupolókból; 1977. július 18-án folyt ki az első megolvasztott vas az 1977. július 1-je és 17-e között megnagyobbított és átépített kupolókemencék csapolónyílásából.

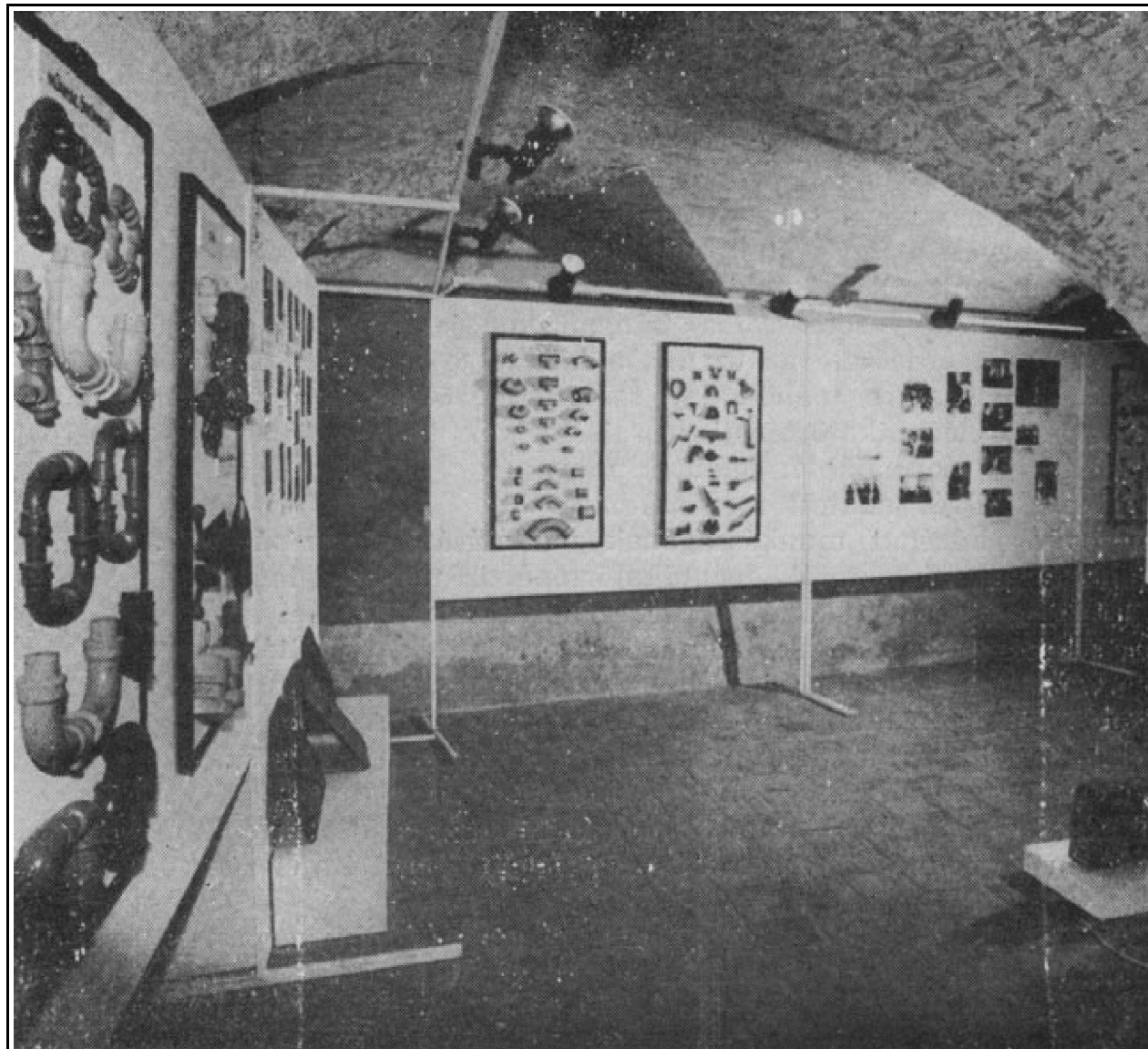
Láthattuk az öntő- és mintakészítés régi és ma használatos szerszámain is.

A belső pincehelyiségben kaptak helyet az öntöde alapításához benyújtott rajzok, az engedélyezési kérelem, továbbá néhány fontos okmány mellett az a levél, [51](#) amelyben a Vasárugyár Részvénytársaság (Sopron–Graz), Sopronban közli a soproni Városi Tanáccsal, hogy 1910. január 1-jén megkezdődött a rendszeres termelés.

A régebbi rendelésnyilvántartás mellett régebbi és újabb katalógusokat, árjegyzékeket láthattunk, továbbá

megismerkedhettünk az öntödében végzett tudományos munkával és az öntödére támaszkodó OMBKE Öntödei Szakosztály helyi csoportjának tevékenységével.

E helyen is köszönetet mondunk Dr. Horváth Zoltánnak, a soproni levéltár vezetőjének és munkatársainak az okmányok kölcsönzéséért.

4. Részlet a kiállításból

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Molnár László: Faller Jenő és Sopron

Molnár László: Faller Jenő és Sopron[1\(162\)](#)

Faller Jenő bányamérnöki tanulmányait 1913-ban Selmecen kezdte, de mint annyi kortársa – az első világháborús megszakítás miatt – Sopronban fejezte be, ahol 1921 márciusában kapta meg oklevelét, 27 éves korában.

A soproni Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Főiskola, majd 1934-től az Egyetem nagyobb rendezvényein megtaláljuk a nevét a megjelentek között.

Életének jelentős fordulata, amikor a dunántúli bányakerület vezérigazgatói beosztásából 1950 februárjában Sopronba érkezik, ahol a Műszaki Egyetemi Karok Bányaműveléstana Tanszékének docense lesz. Ekkor 56 éves. Harmincéves, igen gazdag műszaki, szervezési tapasztalatokat nyújtó bányamérnöki üzemi, vezérigazgatói, kormánybiztosi múlt áll mögötte.

Faller Jenőt bárhová vezette sorsa, bányaiüzeme jelenének és jövőjének szóló munka mellett mindig érdekelte az üzeme, a lakóhelye múltja, a legkisebb bányatelepen is talált feljegyzésre méltót. Így születtek 1950-ig is helytörténeti tanulmányai, monográfiái, technikatörténeti írásai, melyek kerekén 150 hosszabb-rövidebb tanulmány, cikk formájában jelentek meg.

Sopronban még 16 év adatott meg számára.

Tudományos és közéleti munkásságának méltatását, elemzését célszerű négy részre bontani: egyetemi oktatói, technikatörténeti, múzeumlapítói és közéleti tevékenységekre. Ez a négy működési terület nála nem különült el egymástól, ellenkezőleg, szoros kapcsolatban álltak, kölcsönösen erősítették, táplálták egymást.

Sopronban az egyetemen 1959-ig bányagazdaságtant, bányarendészeti ismereteket, bányaműveléstani enciklopédiát és bányászattörténetet adott elő. 1950–1952 között hét, 150–180 oldalas jegyzete jelent meg a szaktárgyaiból, megkönnyítve a hallgatóságnak e tantárgyak új, szocialista szemléletű elsajátítását.

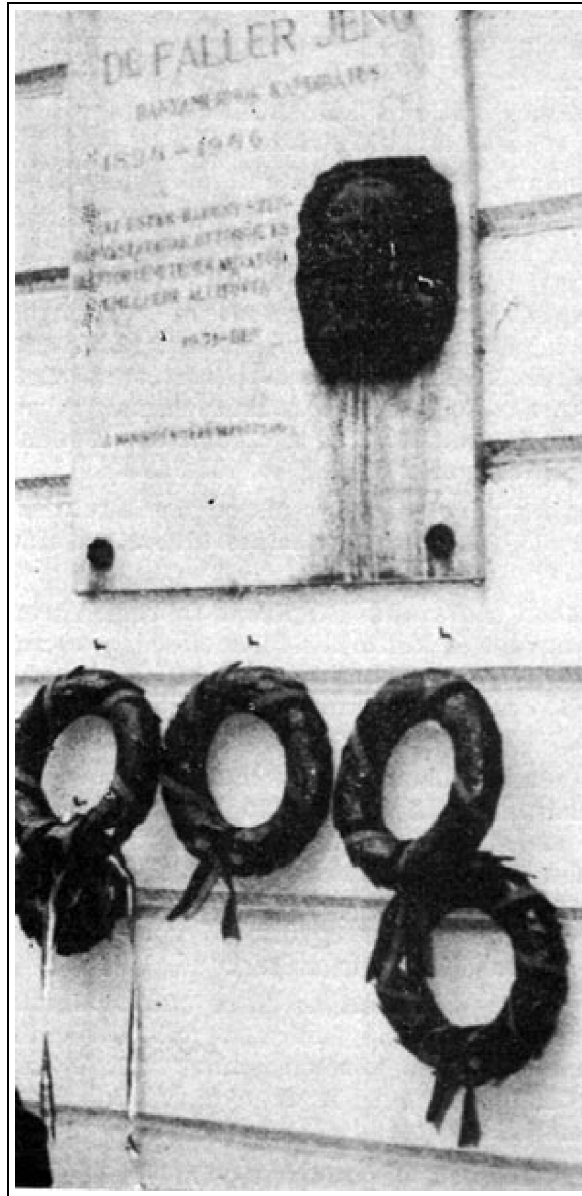
Irodalmi munkásságát is ajánlatos csoportokba osztva áttekinteni, mert a felsorolt jegyzeteken kívül még összesen 239 írása jelent meg, fémjelezve soproni éveinek munkáját.[2\(163\)](#)

Két könyve közül az 1953-ban megjelent „A magyar bányagépesítés úttörői a XVIII. században” című kötetét kandidátusi fokozattal ismerték el, a másik: „Jó szerencsét! Események, képek a bányászat múltjából” már csak posztumusz kötetként jelenhetett meg 1975-ben, a Műszaki Könyvkiadónál. Ma már mindkét könyv ritkaságszámba megy, újabb kiadásait várják az olvasók.

A „soproni” korszakban írt technikatörténeti cikkek száma 71, melyek csaknem mind a Bányászati

Lapokban jelentek meg.

53A hazai technikatörténeti források sokszor idézik: „Sürgős tennivalóink az elhanyagolt bányászattörténeti kutató munka terén” című, 1952-ben megjelent írása gondolatait. Ez a cikk a hagyományok ápolásának nem éppen kedvező időszakban jelent meg, mégis valósággal újraélesztette a bányászattörténeti kutatások iránti igényeket és programot is adott e munkák elvégzésére.

Bányászattörténeti cikkeket írt a bányabeli fúrásról, robbantásról, szállításról, világításról, a bányagépekről, úgyszólván a bányászat valamennyi munkafázisáról. Visszaidézte a selmeci akadémiát a diákszokások, daloskönyvek, helytörténeti sajtósságok (klopacska) bemutatásával. Ez írások nélkül a

Kárpát-medence bányászatának története elhomályosult volna a ma élő nemzedékek tudatában.

A bányászat nagy személyiségeivel 17 írása foglalkozott, többek között Agricola, a Hell-testvérek, Köleséry Sámuel, Mikoviny Sámuel, Debreczeni Márton, Szentkirályi Zsigmond, Péch Antal és Faller Gusztáv életútját ismertette.

54Az 1951 után elhunyt Walek Károly, Solt Béla, Tettamanti Jenő, Kövessi Antal, Boleman Géza és Esztó Péter professzorokról írt alapos és részletes nekrológjaiban méltón áldozott a bányász műszaki nemzedékek nagy nevelői emlékének.

A soproni levéltárban végzett alapos kutatás után Brennebergbánya múltját tárta fel a Soproni Szemlében megjelent 15 cikkel. Hazánk első szénbányája történetének oknyomozó elemzésével, Sopron és a brennebergi üzemek kapcsolatának felderítésével múlhatatlan érdemeket szerzett.

Ebben az időszakban 52 könyvismertetést is írt. Német, osztrák, cseh, szovjet és természetesen magyar szerzők bányászattal kapcsolatos könyveit nagy szakértelemmel ismertette, számos külföldi könyvről, kiadványról kizárólag az ő írásai révén jutott el híradás a hazai érdeklődőkhöz.

A bányászati felsőoktatás történetét 6 tanulmányban elemezte.

Élete fő művének tekintette a Központi Bányászati Múzeum létrehozását, mely több évi előkészítés után, 1957. október 13-án nyitotta meg kapuit 12 teremből álló 420 m²-es területen. Nagy vonalakban bemutatta a bányászat műszaki történetét, az ősember kovakő bányászatától kezdve az 1960-as években használt gépekig, eszközökig, modelleken és képeken. A múzeum értékes, különleges tárgyairól érdekes cikkekben számolt be és évenként rendszeresen hírt adott a gyarapodásokról, eseményekről, összesen 37 írása foglalkozott a múzeummal. A soproni Központi Bányászati Múzeumból adta az irányítást és a támogatást a rudabányai, ajkai és salgótarjáni múzeumok létesítéséhez.

A technikatörténeti írásművekkel kapcsolatos forráskutatás és a múzeumalapítással, igazgatással járó időlekkötés mellett szinte hihetetlen számunkra a széleskörű közéleti tevékenysége.

Életének utolsó éveiben a Hazafias Népfront soproni Városi Bizottsága elnökeként sokat tett a város anyagi és kulturális felemeléséért, országos hírnevének öregbítéséért. Okos koncepciói, lényegre tapintó, részletekbe menő tanácsai révén alakultak, formálódtak évi rendszeres ünnepség-sorozattá az Ünnepi Hetek évente visszatérő rendezvényei.

Végigtekintve az eredményekben gazdag munkás életén, a visszaemlékezőkben az a benyomás támadhat, hogy ilyen sokrétű tevékenység mellett nem juthatott idő a magánemberi, a társas életi megnyilvánulásokra. Akik ismerték – Sopronban és ebben a teremben is ma még sokan vagyunk – tudjuk, hogy az önmagától sokat követelő, sok tisztséget viselő elfoglalt ember mindig víg kedélyű, segítőkész, mindenki más gondjával, fájdalmával együttértő volt, akihez bárki bármikor bizalommal fordulhatott segítségért, támogatásért.

Befejezésül egy önmagának feltett kérdésre adok választ. Hová valósinak tekinthető Faller Jenő, aki kiváló bányamérnök, műszaki ember, iparszervező-irányító, történész, múzeumalapító és közéleti ember volt egyszemélyben? Magának vallhatja Selmezbánya, ahol született, Tatabánya, Várpalota, Borsodbájalva, Zirc is, ahol dolgozott és amelyekről írt.

A születés helye véletlenszerű, de örök nyugvóhelyét egy békés korszakban megválaszthatja az ember. Ha

teheti, azt a helyet választja, amelyhez élete legnagyobb, legkedvesebb alkotásai, emlékei fűzik.

Faller Jenő a soproni, Szent Mihályról elnevezett temetőben nyugszik. Ide helyezte a család a 21 évvel korábban elhunyt felesége hamvait is. Sopronban alussza örök álmát, nem messze az egyetemtől, múzeumától, irodájától, közvetlen közelében pihennek a professzorok, jó barátok, ismerősök.

Mindennek 18 éve már, emlékét őrzik Sopronban, sírján mindig friss a virág.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában (Hatodik közlemény)

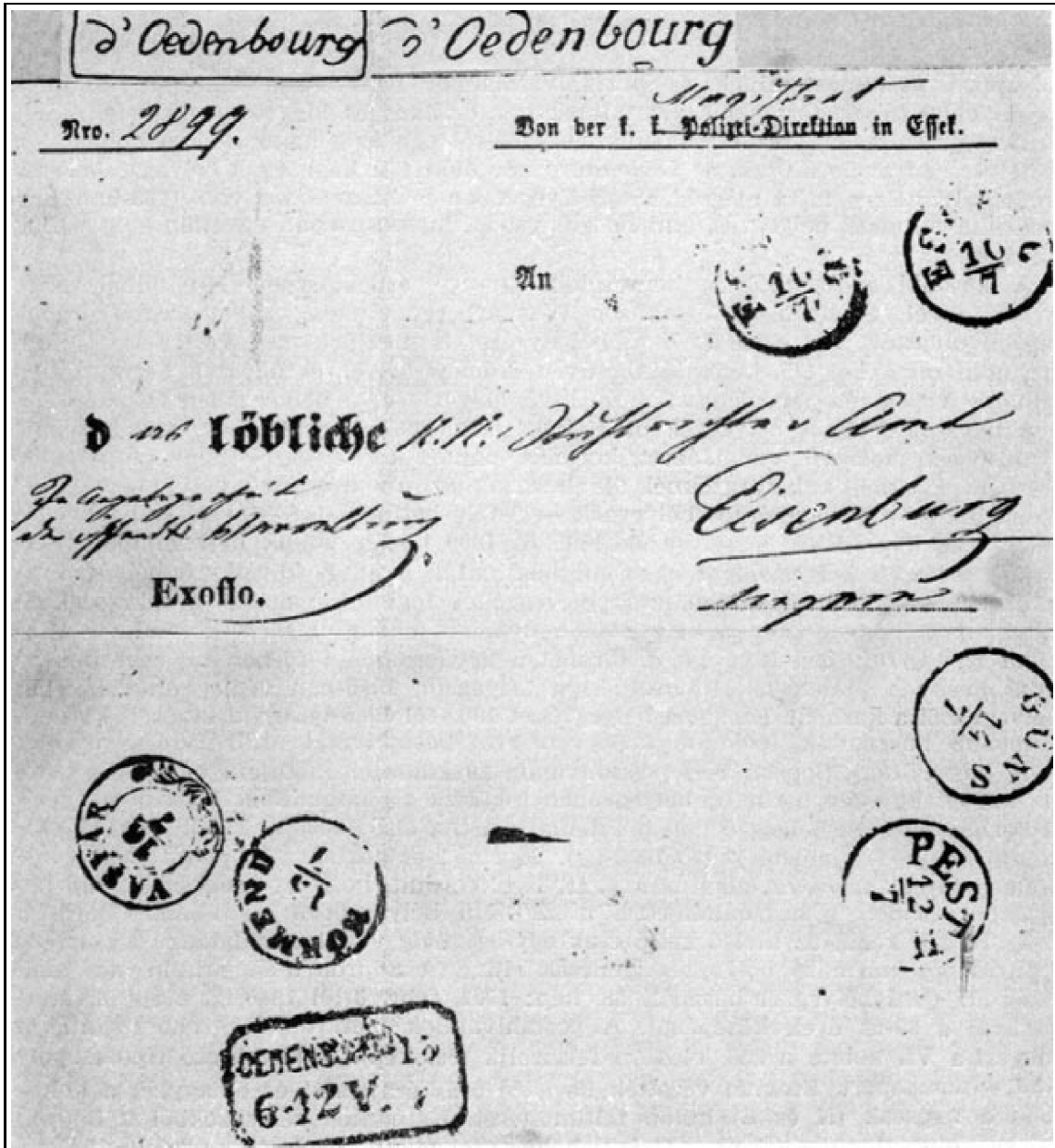
55 Király Tibor: Sopron a filatéliában (Hatodik közlemény)

Sopron postamestereinek és postahivatalainak bemutatása után folytatom a soproni bélyegzések történetét. Bemutatok egy érdekes és Magyarországon egyedülálló bélyegzést még a kezdeti időszakból. 1760-tól egy évig használták a német *von* szó helyett a francia *de* szót az *Oedenburg* név előtt (34. kép). Ez a bélyegző keretbe van foglalva. Ez a fajta megoldás sorbélyegzőben is használatos volt 1768-ban (nagyon ritka mindkét bélyegzés, ami nem is csoda, hiszen csupán egyetlen évig voltak használatosak).¹⁽¹⁶⁴⁾

A későbbi időszakból is bemutatok egy-egy érdekességet. Hivatalból, azaz „exoffo” levél, amelyen az *Eisenburg* (Vasvár) rendeltetési helyet *Oedenburg*nak (Sopron) olvasták. Így ez a levél több helységet is megjárt, még Pestre is eljutott, nem tudni mi okból (35. kép). Másik ilyen érdekes bélyegzés napszak bélyegzésben található. A postamester a hónapot fordítva helyezte el a bélyegzőben (36. kép).

A napszak jelzéses bélyegzők utáni bélyegzők 1890-től az 1960-as évek közepéig az ún. kerékrendszerű, vonalkázott, koronás, pántos körbélyegzők nagy csoportjába tartoznak. Ezeknél a bélyegzőknél alkalmazzák az ún. ellenőrző betűket. A „Hy” alcsoportba – ezek egypántos bélyegzők – 9 féle betűjelű („A”-tól „J”-ig) bélyegző tartozik (37. kép). Ezek a bélyegzők 1895 és 1900 között voltak használatban. Feladási és érkezési bélyegzőként egyaránt használták őket. A következő bélyegző típus a leghosszabb ideig használatos bélyegzőket foglalta magába. Érdekességként említem meg, hogy ezeken a bélyegzőkön nyomon lehetett kísérni a rendszerváltozásokat is. Pl. 1919-ben kivésték a koronát a bélyegzőből, 1925-ben visszavésték, az 1930-as években utánvésték (javították) a bélyegzőt, 1946-ban végleg eltávolították a bélyegzőből a koronát. Ezeket a bélyegzőket 1900-tól 1946-ig, majd kivésett koronával tovább használták (például a Sopron 1-es postahivatal „N” jelű bélyegzőjét 1964-ig használták). Sopron 1-es postahivatala 20 különféle betűjelű bélyegzőt használt A-Z-ig. Egy-egy betűt új bélyegzőben többször is használtak. Például az „A”-jelű bélyegzőből két bélyegző volt használatban (Az első 1900. V. 23-tól 1915. IV. 15-ig, majd az új „A”-jelű bélyegző 1922-ig.). Sopron 2-es postahivatal A-tól H-ig 8 különféle betűjelű bélyegzőt alkalmazott. Itt is előfordult, hogy az azonos betűjelű bélyegzőkből többet is használtak (Pl. a „B”-jelű bélyegzőt 3 alkalommal 1900-tól 1912-ig.). Ezek közül az utolsó kettő csak egy-egy évig volt használatban. Így az ebből az időből származó bélyegzés igencsak ritka (A Sopron 3-as postahivatal csak „A” és „B”-jelű bélyegzőt használt 38. kép: 1902. febr. 6-tól 1946-ig, majd kivésett koronával a 60-as évek közepéig.). A postahivatalok pontos bélyegzőhasználatát a Monográfia VI. kötete a 356. oldalon felsorolja (39. kép). A következő típuscsoport az „M”-típuscsoport. Ezeknél vezették be a 24 órás órajelzést és elhagyták a keltezésben a napszak (N és E) külön feltüntetését. Kétpántos bélyegzőkből a Sopron 1-es postahivatal

„A”, „C” és „O” jelű bélyegeket alkalmazott. Az „A”-jelű 1922-től 1941-ig, a „C” 1925 és 1927 között volt használatban.

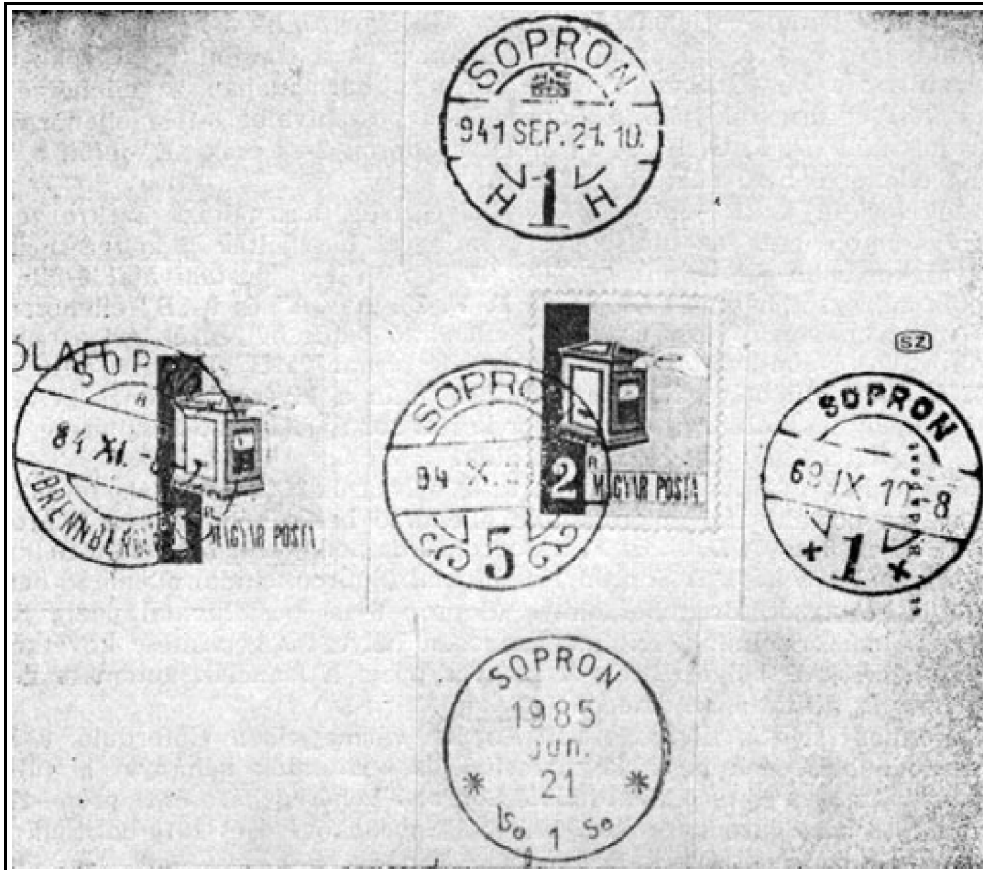
5634–35. Kétféle d'Oedenbourg bélyegzés; levél Eszékéről Pest–Sopron–Kőszeg–Körmend útján Vasvárra

5736-38. Fordított hónapjelzés, „Hy”-alcsoportú bélyegzés, a leghosszabb ideig használatos bélyegzőtípus

SOPRON 1A 76 1900–15 (900. V. 23.)
 1A 76 F₂ 1915–22ubM (15. IV. 15.)
 1B 76 1900–18 (900. V. 23.)
 1B 76 F₂ 1918–20 (18. II. 25.)
 1B 76 F₂ 1920–41ubP (20. V. 8.)
 1C 76 1900–25ubM (900. V. 23.)
 1D 76 1900–35ubN (900. IV. 23.)
 1E 76 1900–33ubP (900. IV. 23.)
 1F 76 1900–2SubN (900. IV. 23.)
 1G 76 1900–30ubN (900. IV. 23.)
 1H 76 1900–35ubN (900. IV. 23.)
 1I 76 és Kxv F₀ 1900–63ubPx
 (900. V. 23.)
 1K 76 1900–20 (900. IV. 23.); [M. 20. V. 15.]
 1L 76 és Kxv F₀ 1900– (900. IV. 23.)
 1M 76 és Kxv F₀ 1900–64ubPx
 (900. IV. 23.)
 1N 76 1900–20ubKx (900. IV. 23.)
 1O 76 1903–25ubM (03.)
 1P 76 1903–12 (03.)
 1P 76 F₂ 1912–33ubN (12. V. 4.)
 1R 76 F₂ és Kxv F₀ 1914–64ubPx
 (14. I. 24.)
 1S 76 F₂ 1914–33ubN (14. I. 24.)
 1T 76 F₂ 1914–15 (14. I. 24.)
 1T 76 F₂ 1915–18 (15. XII. 22.)
 1T 76 F₂ 1918–36ubN (18. II. 25.)
 1U 76 F₂ 1914–46ubPx (14. I. 24.)
 1V 76 F₂ 1914–17 (14.)
 1V 76 F₂ 1917–20ubKx (17. I. 10.)
 1Z 76 F₂ 1920–41ubP (20.)
 SOPRON 2A 76 és Kxv F₀ 1900–67ubPx
 (900. IV. 29.)
 2B 76 1900–11 (900. V. 10.)
 2B 76 1911–12 (11. VI. 20.)
 2B 76 F₂ és Kxv F₀ 1912– (12. X. 29.)
 2C 76 1901–10 (01. X. 29.)
 2C 76 1910–13 (10. III. 11.)
 2C 76 F₂ 1913–45Háb (13. I. 10.)
 2D 76 1904–45Háb (04. IX. 22.)
 2E 76 1904–29ubN (04. IX. 22.)
 2F 76 1904–45Háb (04. IX. 22.)
 2G és H 76 1906–45Háb (06. III. 27.)
 (Sopron 2 1945–48 között szünetelt)
 SOPRON 3A és 3B 76 és Kxv F₀ 1902–
 (02. II. 6.)

5839. Postabélyegzők betűjel szerinti felsorolása

5940–42. „N”-típuscsoportú koronás bélyegző, jelenleg használatos bélyegzők, Secap bélyegzés

43. Különböző Sopron vármegyei bélyegzők: Kethely, Fehéregyháza (ma: Donnerskirchen, Burgenland), Sopronkeresztúr (Deutschkreutz), Sopronkövesd, Sopronnyék Fogolytábor (Neckenmarkt)

1927 és 1938 között az „N” típuscsoport Kr. 8 rendszerű, koronás, vonalkázás nélküli, pántos körbélyegzők voltak használatban. A „Kr” rövidítés kerékrendszerű bélyegzőt jelent. Ennek az a lényege, hogy a keltezést kerékrendszerrel oldották meg és a mellette levő szám – esetünkben például a 8-as – azt jelenti, hogy 8-féle mozgási, beállítási lehetősége van e bélyegzőtípusoknak. Konkrétan az év 3 kerekét (pl. 934), a hónap 1 kerekét, a nap és az óra 2–2 kerekét jelent. A „koronás” jelző a bélyegzőben lévő koronát, a „vonalkázás nélküli” az előző bélyegzőkben alkalmazott 60 dísztű vonalkázás elmaradását jelenti, a pánt pedig a bélyegző közepén áthúzódó kettős vonalat – pántot – jelent. Egypántos a bélyegző, ha a belső kör nincs megszakítva a bélyegző alsó harmadában. Kétpántos és a soproni bélyegzőkben ez a gyakori, amikor a bélyegzőben a belső kör alsó harmadában az ellenőrző betűk részére a körívet megszakítják. A Sopron 1-es postahivatal 8-féle ellenőrző betűs bélyegzőt használt (*D, F, G, H, O, P, S, T*), a Sopron 2-es csak „E” jelűt, a Sopron 4-es pedig ellenőrző betű nélkülit (40. kép).

1938-tól 1946-ig a „P”-típuscsoportú bélyegzőket használták. Ezekre jellemző, hogy az évszámból csak az utolsó két számjegyet használták a keltezésnél. Ezért ezek eggyel kevesebb *Kr* számúak (7-es). A Sopron 1-es postahivatal 6-féle ellenőrzős betűs bélyegzőt használt (*A, B, C, E, V, Z*). Az „A” és a „B” ellenőrző betűt kétszer. A Sopron 4-es hivatal csak „A” ellenőrző betűs bélyegzőt, ezt azonban kivésett koronával is használták. A Sopron 5-ös postahivatal ellenőrző betű nélküli bélyegzőt és „A” jelű bélyegzőt használt. 1946 után a kivésett koronás bélyegzőket még hosszú ideig használták és csak akkor került sor új bélyegző készítésére, amikor ezek már nagyon megkoptak, elhasználódtak.

Jelenleg ehhez a típuscsaládhoz tartozó bélyegzők (*Px*) vannak forgalomban. A Sopron 1-es postahivatal 20 különféle ellenőrző betűs bélyegzőt, a Sopron 2-es *A* és *C*, a Sopron 3-as *C, D, E*, és *F*, a Sopron 6-os

pedig ellenőrző betű nélküli bélyegzőket használ (41. kép). A Sopron 7-es hivatal (Sopronkőhida) ellenőrző betű nélküli Kr 5-ös bélyegzőt, Brennbergbánya (Sopron 8-as) postahivatal pedig Kr 7-es bélyegzőt alkalmaz. Szólnunk kell még a postai bélyegzés gépesítése következtében bevezetett ún. SECAP bélyegzésről. A magyar posta a franciák automata gépsorát vásárolta meg és állította rendszerbe (42. kép).

A Sopronhoz tartozó, illetve a volt Sopron vármegyében előforduló, a Sopron névvel kezdődő helységek postabélyegzéseiből is bemutatok néhányat a különböző időszakokból. Az 1882 és 1906 közti időből Sopron–Fehéregyháza és Sopron–Kéthely (10/a ábra), 1906-ból Sopronkeresztúr, 1914-ből Sopronkövesd és 1918-ból Sopronnyék Fogolytábor bélyegzéseket (43. kép).

(Folytatjuk)

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Hrenkó Pál: Az árpási Madonna és a középkori Mórchida helye

Hrenkó Pál: Az árpási Madonna és a középkori Mórchida helye

Amikor Béi Mátyás nagy művéhez, Magyarország történelmi-földrajzi leírásához készítendő térképek ügyében tanácskozássra kérte fel Mikoviny Sámuel földmérőmérnököt, Mikoviny akkor már maga is foglalkozott az ország térképezése tervével. Később erről így írt Bélnek: „Feltett szándékomat megerősítette a geográfusok kimondhatatlan tohonyasága vagy tán inkább tudatlansága, amellyel más vidékeket is, de ezt a hazát is, amely mindkettőnk számára a legédesebb, elrondították. Ugyanis megjelentettek olyan térképeket, amelyek mind az égbolt, mind a Nap helyzetével annyira ellentétesek, hogy ha itt vagy amott nem írtak volna beléjük közismert neveket, könnyen azt hihetnők róluk, hogy más Nap alatt forgolódtak.”¹⁽¹⁶⁵⁾

Azt kell hinnem, hogy Mikoviny kifakadásához az árpási Szent Jakab templom oltárképének (1. kép) festője is hozzájárult, bár jócskán forogtak közkézen akkoriban hazánkról torz térképek.

⁶¹A templom korábbi műemléki leírásában még azt olvashattuk, hogy a főoltáron „Sz. Mária, kezében a Rábaszabályozás térképével, lehajol a király vezette magyarokhoz”.²⁽¹⁶⁶⁾ Bizony ez a megállapítás a térkép festőjénél is nagyobb tudatlanságot mutat – három évszázad távlatában.

1. Az árpási plébániatemplom oltárképe Magyarország térképével (Galavics Géza nyomán)

Valójában Mórchida egykori premontrei prépostsági templomának 1666–1667 körüli oltárképéről van szó.

Máriát angyalok koronázzák a magyar koronával, alul a pápa, a császár és a főméltóságok (Wesselényi nádor, Nádasdy országbíró, Zrínyi Péter horvát bán, az esztergomi érsek, Széchényi György győri püspök stb.) térdelnek, Mária oltalmába ajánlják a térképpel jelképezett Magyarországot, amint ezt Galavics Géza tisztázta.³⁽¹⁶⁷⁾

62A képet a győri püspök festette. Mivel Lipót császár a képen körülötte álló Nádasdyt, Zrínyit és Frangepánt 1671-ben kivégeztette, a kép elavult és a messzi, magányosan álló móríchidai templom főoltárára helyeztetett. Így maradhatott fenn, nem tűnt az illetékesek szeme elé.

A térképen a korabeli propaganda kiadványokon megszokott torz országgépet látjuk a Duna, Tisza, Dráva és Száva vonalaival. Jelképes vázlatos ábrázolás lévén, mást nem is fűzhetünk hozzá. Mindemmellett Mikoviny felháborodása jogos, ő volt ugyanis az, aki felismerte, hogy ezen az áldatlan állapoton lehet, sőt kell segíteni. És ő volt az, aki tudományos alapokra helyezve Magyarország térképezését, egész életét e nemes cél szolgálatára szentelte.

A templom nevezetes helyen épült, környékének birtoklástörténete tisztázatlan.

Már a rómaiak fontos átkelője volt itt a Rábán és Marcalon át. Az Árpád-kori Móríchida 1228-tól, a szomszédos Árpás révje 1086/1180-tól kezdve szerepel az oklevelekben.

A bakonybéli apátság 1233 körül árpási földjeit és a Rába kis mellékágán lévő malmát perli a győri káptalantól. A káptalan viszont megtartotta a Rábán lévő másik malmot és a hozzá tartozó kis szigetet.⁴⁽¹⁶⁸⁾ A templom valószínűleg IV. Béla idejében épült, aki a hagyomány szerint a tatárok elől erre menekült a híd felégetésével. Árpáson később épült templom, azonban ezt a Szent András tiszteletére emelt templomot 1366 körül a móríchidai bérlők széthordatták.⁵⁽¹⁶⁹⁾ Móríchidai Miklós – minthogy elődeinek hamvai a templomban nyugodtak – 1403-ban a falu felett fekvő majorságát ajándékozta a monostornak oly kikötéssel, hogy az benépesítve Szentjakabfalvának neveztesse.⁶⁽¹⁷⁰⁾ 1428-ban az apátság árpási földjét a híddal, malommal és jobbágytelekkel együtt Móríchidához csatolták és egyszerűen mint Móríchidát emlegetik. Az 1436-os egyezség szerint a malom, a híd, a Móríchida mellett Szent Jakab egyházával szemben fekvő népes, lakott terület visszakerült az apátsághoz, az Árpásról elvitt híd helyébe pedig új építendő. A perben a kiskorú Móríchidai Mórícot nagyatyja, Dombói György képviselte. Az egyezség ellenére a móríchidai prépost a hídvámot nem adta át az apátságnak, a móríchidaiak az új hidat sem építették fel, sőt kárt is tettek, a Rábának azt a kis Árpás felé menő ágát, amelyen az apátság malma forgott, más mederbe vezették.⁷⁽¹⁷¹⁾

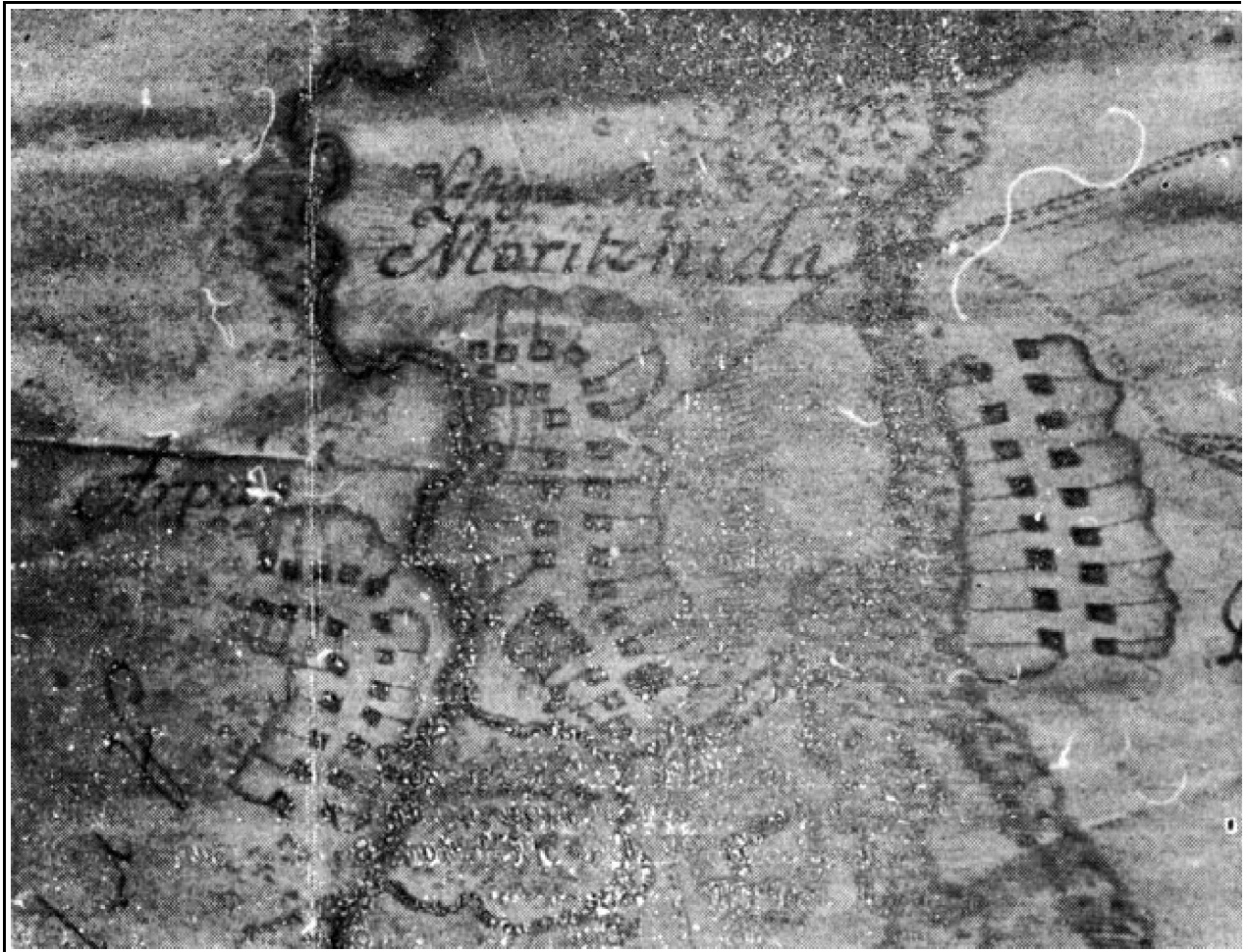
A török betörése után az elárvult monostorba premontrei apácák telepedtek, akik tovább menekülve a nagyszombati klarisszákhöz költöztek. Ők voltak az árpási birtokosok. A pannonhalmi főapátsághoz tartozó bakonybéli apátság az 1650. évi szentmártoni urbárium szerint a Domszer nevű⁸⁽¹⁷²⁾ Győr megyei móríchidai részbirtok ura volt. Harmadik birtokosként megjelentek az Esterházyak.

Fontos adatokat tartalmaz a pannonhalmi főapát 1666. április 28-i oklevele. Ebből idézem: „...a mi móríchidai a Domb nevű magános határunkon, mely itt ezen Győrvármegyében vagy on, engedjük a mi ott lakos jobbágyinknak is ugyanazon határunk mellett lakozó tekintetes és nagyságos gróf Esterhasi Ferenc úr ő nagysága és a szombati szűz apácza asszonyok móríchidai jobbágyainak firól fira egy forgó monát építeni, melynek a helye és folyó vize éppen a mi fölebb említett határunkban vagy on...”⁹⁽¹⁷³⁾

A kuruc-labanc csatározások idején az árpási hídfő fontos szerepet játszott a Rába vonalon. Vak Bottyán

hidat veretett Móríchidánál és 1707. szeptember 22-én ott is táborozott.[10\(174\)](#)

63A békés időszak beköszöntésével ismét előjöttek a birtokügyek. A bakonybéli apátság 1722-ben visszakapta móríchidai részbirtokát a főapátságtól. Az apát megbolygatta a birtoklást, lemásoltatta a vonatkozó okleveleket és a főapátot támogatásra kérte fel. 1728-ban eredményesen tiltotta el a móríchidaiakat a dombiszeri Malom-erdőtől és a malom vizének használatától.[11\(175\)](#) A Malom-erdőben 1749-ben az árpási tiszt emberei tettek nagy pusztítást.[12\(176\)](#)

2. Részlet Mikoviny Sámuel térképéből (1728–1729)

A királyi ügyész keresetet indított Árpás ügyében, ezt 1730-ban sikerült a főapát útján leállítani. Megegyezés született az apácákkal is. 1732-ben, amikor a Rába és Marcal között fekvő Dombi vagy Apátúrszeri pusztabirtokot (amit megtévesztően Árpásnak is neveztek) az apátság jogos birtokul kapta az ott lévő malommal együtt, viszont az apácák Sopron vármegyei árpási birtokára nem tartottak további igényt.[13\(177\)](#)

A híres móríchidai per ezzel a barátságos egységgel végetért. A pannonhalmi főapát közreműködésével történt a megegyezés a nagyszombati apácák fejedelemszónyának megelégedésére. Erre még

visszatérünk.

Birtokainak védelmében a bakonybéli apát harcba szállt az Esterházyakkal is. 1721-ben Esterházy József és Ferenc birtokaiba történő bevezetésekor az apát móríchidai jobbágyaival ment Pápára és hallatta szavát.¹⁴⁽¹⁷⁸⁾ Amikor pedig Esterházy tisztje a móríchidai apátsági vizeket meghalásztatta, 1732-ben a főapát útján emelt szót ez ellen a Győr megyei közgyűlésen – ugyancsak kemény hangon.¹⁵⁽¹⁷⁹⁾

64A hármás birtoklás nemigen segítette a helység fejlődését. Móríchida az Esterházyak birtokán, Bordács és Felsőfaluvég (a későbbi Kis- és Nagymóríchida) helyén épült újjá. A régi Móríchida elenyészett, 1735-ben elhagyott jobbágytelkeket említ a főapát levele.¹⁶⁽¹⁸⁰⁾ Rómer Flóris szerint a régi falu házhelyeinek gödrei a templomtól keletre látszottak.

A móríchidai plébániát 1789-ben Árpásra helyezték át,¹⁷⁽¹⁸¹⁾ majd Móríchidát Árpás néven említették: „Móriczhida (azaz Árpás vagy, a mint csakhamar nevezik, Domszer)”;¹⁸⁽¹⁸²⁾ amikor pedig Kisárpás a Rába keleti oldalán kiépült, ezt is bevonták a megnevezésbe: „Árpás, a mai györmegyei Kis-Árpás”.¹⁹⁽¹⁸³⁾

Nem tisztázott az azonosítás napjainkig sem. A helytörténetírásban a templom környékét Móríchidaként tárgyalták 1969-ben, az ott mellékelt térkép vázlaton a Rába a mai Móríchida határa, holott ez tévedés. Csak az biztos, amit a szerzők becsülettel megállapítanak: „A hajdani móríchidai település helyét teljes pontossággal megállapítani nem tudjuk”.²⁰⁽¹⁸⁴⁾

Amikor a leírások elégtelenek, jól jön a térkép. Azonban a térképezés kezdeti időszakából nem sok helyszínrajz maradt fenn, és az is nagyrítván kerül elő.

Ezúttal kedvezett a szerencse. Pannonhalmán előkerült egy eredeti helyszínrajzi térkép:²¹⁽¹⁸⁵⁾ „ICHNOGRAPHIA Territorii MORITZ-HIDA in facie loci delineata, opera S. Mikoviny mp” (Móríchida területének helyrajza, amelyet Mikoviny Sámuel a helyszínen rajzolva dolgozott ki, 2. kép).

Kb.: 1:14400 méretarányú 48×56 m nagyságú, északi tájolású jelöletlenül a mágneses északi irányba), színes, kéziratos, szakadozott állapotú lap.

Az *ichnographia* 'alaprajz' megnevezést csak korai térképein alkalmazta Milvoviny, ez a térképe 1732 előtti lehet (legvalószínűbb kelte: 1728–1729).

Móríchida teljes területét ábrázolta, belefoglalva Sente pusztabirtokot is. A határvonalon kívül Árpás és Szentmiklós falvakat ábrázolta, illetve leírta a szomszédos területek neveit: *Árpási határ*, *Szent Miklósi határ*, *Téthe határ*, *Gyömörői határ*, *Gyarmati határ*, *Csiquandi határ*, *Malomsoki határ*, *Sobri határ*.

Szép magyar földrajzi neveket írt Móríchida területén is: *Tördömesz mező*, *Szakasz mező*, *Homok mező*, *Nagy Lúttó*, *Földvár Erdő*, *Teke Erdő*, *Malom Erdő (!)*, *Téth Erdő*, *Pribék*, *Akasztó halom*, *Koppláló halom*, *Hármás halom*, *Kasza völgye*, *Homok tó*, *Rába fl.*, *Martzal vize*, *Csangota vize*, *Kövecses ér*, *Szent Kút olim Fűsz Kút*, *Simony úttya*, *Téthi út*, *Molnár háza* stb.

Bennünket elsősorban a falu ábrázolása érdekel.

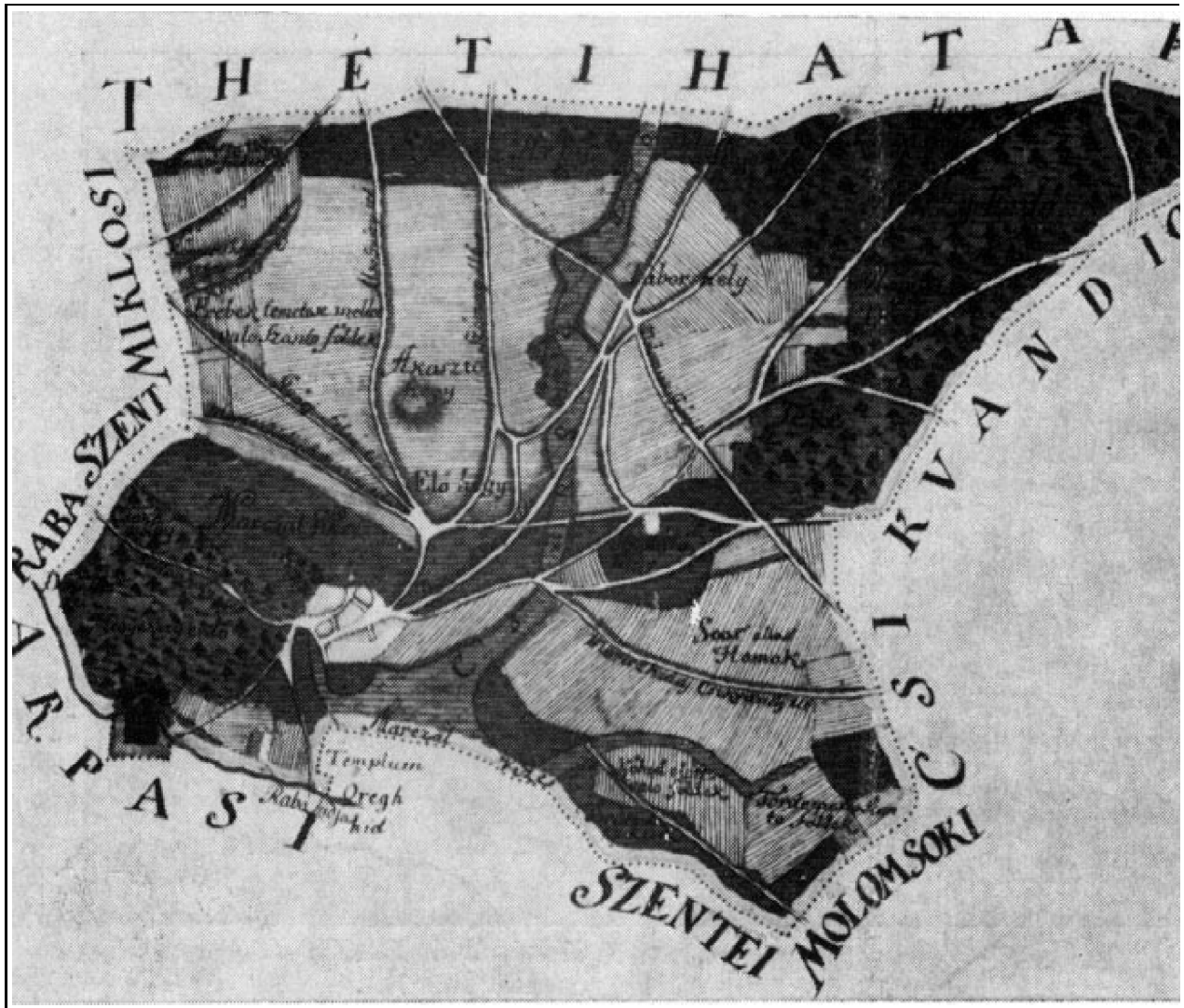
Móríchida a Rába keleti partján, a folyó futását követő teraszon épült. Egyutcás falu 25 házzal. Az utca déli végén áll a nagytemplom, északon az utca a folyóba torkol. Házak a templomtól keletre nemigen voltak, a Rómer által látott gödrök a kertek végében ásott búvóhelyek lehettek.

Mikoviny betűkkel jelölte a fontosabb építményeket és ezeket a térkép szélén magyarázta: a = *Ecelesia*

cum loco Monasterii (templom a kolostorral); b = *vestigia Pontis antiqui* (régí híd nyomai); c = *Pons modernus* (új híd); d = *vestigia Vakbotyaniani* (Vak Bottján hídjának nyomai); e = *Signa Pontis antiqui* (A régí híd helye); f = *Mola Moritzhidensis* (mórichidai malom); g = *Mola Arpasiensis* (árpási malom); h = *Diversorium* (vendégfogadó).

65 A templom alaprajzi ábrázolásából ítélve, Mikoviny járhatott benne, láthatta a főoltár festményét, sőt mérőasztalával a toronyból íránymetszéseket is végezhetett. A magyar helynevekből következtetve kuruc érzelmű környezetben dolgozhatott; azt pedig, hogy megjelölte a térképen Vak Bottján hídjának helyét, sőt megnevezését is közölte a felsorolásban, csakis az együttérzés jelének foghatjuk fel.

Térképünk alapján megelevenedik a múlt. Megtaláljuk rajta a félévezredes perék helyszíneit, tárgyait: a hidakat, malmokat, a Malom-erdőt, a Rába ágait stb.

3. Móríchida Maynzeck Henrik 1793 körüli térképen (Orsz. Levéltár)

Árpás kisebb hely 21 házzal. Teljes egészében a Sopron vármegyei oldalon fekszik, Móríchidával

átellenben. Temploma nem volt, az új hídon át szorosan kapcsolódik Móríchidával. Malma a Rába főágán látszik, ez azonban lehetett korábban mellékág, mert az egyik régi híd a templom alatt található, a hajdani főágon. Ez esetben a két Rába-ág közötti „Malom Erdő” eredetileg lehetett árpási birtok, a pereskedés tárgya.

A másik régi híd Móríchida alsó végén, a Rába partján végződő utca torkában állt.

Az újabb keletű Dombiszer (Szentjakabfalva, Apátúrszer) régóta pusztult lehetett, a térképen a nagytemplomtól délkelet felé, az út mentén látható „Molnár háza” magaslatán, vagy a még délebbre, mintegy 600 méterre lévő temető magaslatán kereshetjük helyét. Ez utóbbiak közelében van a móríchidai malom is.

Mikoviny Móríchida falu nyomait (*Vestigia Pagi Moritz-hida*) vagyis maradványait ábrázolta. Ebből ítélve kihalt, leégett, elpusztult falu lehetett, bár a házak, udvarok, kertek ábrázolása teljes és határozott. Az alaprajzban semmi bizonytalanságnak nincs jele. Viszont az új hídnál lévő vendégfogadó ábrázolása kiemelt, ide irányul az északkelet felől, a Marcal mocsaras völgyén épült hosszú fahídon át vezető [66](#)országtút. Ez az út kötötte össze a holt falut a későbbi újjal, a Marcal keleti partján kiépült Bordással. Bordás új településnek vélhető, egy utcáján 17 telkes házat látunk. Ez a mai Móríchida magja. A két helység között ásott csatorna látható, amellyel a Marcal mocsarait a Rábába vezették, bár ennek szerepe még vizsgálatra szorul.

A térkép Móríchida teljes területét ábrázolja, kiemelt elemei zömében a korabeli peres helyszíni elemeket mutatják. Készülhetett Sajgó Benedek pannonthalmi főapát, mint a bakonybéli apátság törvényes patronura felkérésére 1728–1729 körül. Ezt követően ugyanis 1730. március 10-én óvást tett a királyi ügyésznél a birtokok védelmében. De alapul szolgálhatott a térkép az 1731 nyarán az árpási birtoklás ügyében az egyház keretében született megegyezéshez is. [22\(186\)](#)

4. Részlet az Esterházy-uradalom áttekintő térképéről. Bernwert Ferdinánd rajza 1735 körül (Országos Levéltár)

Ugyanekkor per folyt az Esterházyakkal is különböző birtokok ügyében, így a mórchidai birtok határainak rendezése is indokolta a térkép készíttetését. Közös kérésre is történhetett a felmérés, Mikoviny az Esterházyaknak is dolgozott, sőt másfél évtized múltán Esterházy József gróftól, a magyar nemesi felkelő hadsereg parancsnokától hadmérnök őrnagyként kitűnő bizonyítványt is kapott hadmérnöki szolgálatairól.²³⁽¹⁸⁷⁾ Minthogy a térkép a pannonhalmi gyűjteményben maradt fenn (másik példánya egyelőre nem ismeretes), ezért készíttetését inkább a főapátnak tulajdoníthatjuk.

Az Esterházyakkal kapcsolatban említésre érdemes Mórchida birtoktérképe. A pápa-ugod-devecseri birtokkönyvben található, amelyet az uradalom földmérője,²⁴⁽¹⁸⁸⁾ 67 Maynzeck Henrik készített 1732–1735 között. A felmérést ő maga végezhette, de a térképeket már Bernwert Ferdinánddal közösen rajzolták. Azokat a térképeket, amelyeken Maynzeck neve „Maynzek” formában olvasható ilyen a mórchidai lap is –, azokat Bernwert rajzolta.

Maynzeck térképén (3. kép) már az új Mórchidát látjuk. Többutcás falu, az Esterházyak birtoka. A régi falu helyén szántóföldeket jelölt. A térképen határozottan felismerhetjük a birtokhatárok rendezését.

Új elemként mutatkozik a Rába alsó szakaszán a „Mórchidai malom”, amelynek területe átnyúlik az árpási határba, a Sopron vármegyei oldalra! A Bernwert-féle, birtoktestet összesítő lapon (4. kép) a neve is

olvasható. Sente pusztabirtok külön lapon található. De ami a leginkább figyelemre méltó. Mórighida és Sente között idegen birtoktestként ékelődik be a bakonybéli apátság földje. Az új híd a „Rába hídja”, mellette az „Öreg híd” van, a „Templum” az apátság birtokára esik. Ez a terület a Bernwert-féle áttekintő térképen „Fundus Domb dictus” (Domb nevezetű birtok). Területe a Marcal vize, Sente és a nagytemplom között van elhatárolva az uradalmi birtokon belül. Az Esterházy uradalom térképezésének ütemével számolva a felmérés 1732–1733 között történhetett, tehát négy-öt évvel a Mikoviny-féle felmérés után.

Említésre érdemes, hogy az Akasztó halom Maynzeck lapján „Akasztó hegy”, a Pribék pedig „Prébek temetése mellett való Szántó földek”; „Koppló hegy” lett a Koppló halom, „Ovile” (juhakol) a Major, és mellette „Tábor hely” megnevezés olvasható, bizonyára Vak Bottyán táborozására utal. A Szent Kútnak csak a „Tisztája” (tisztása) esik a határon belül, mint Mikoviny lapján is.

A század végén Dombföldet jelzik a térképeken. Az 1820-as években készült Karacs-féle győri egyházmegyei térképen Árpás a soproni vármegye határon túlnyúló, győri egyházmegyébe tartozó plébániai falu (1788-tól). Megyehatár a Rába, a nagytemplom magára hagyottan (*Capella solitaria*)²⁵⁽¹⁸⁹⁾ áll, Mórighidán evangélikus templom épült. Amikor pedig Kisárpás felépült, a nagytemplom emelkedett plébániai rangra Árpás néven.

A mai Árpás község területe átnyúlik a Rába keleti oldalára, magába foglalva a nagytemplom környékét. Amikor tehát az árpási Madonnáról ejtünk szót, az elenyészett Árpád-kori Mórighida premontrei prépostsági temploma Patrona Hungariae-jának is mondhatnánk. Erre nézve Mikoviny Sámuel térképe bizonyosságot szolgáltat. Szinte az utolsó pillanatban – a felszántás előtt – örököltette meg mérnöki hitelességű helyszínrajzán a középkori Mórighida nyomait.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Hajnal János: A „Siegendorfra emlékezem ...” utóhangjai

Hajnal János: A „Siegendorfra emlékezem ...” utóhangjai

1944–1945-ös emlékeimet a Soproni Szemle két száma¹⁽¹⁹⁰⁾ közölte. Második dolgozatomban már beszámoltam arról, hogy első írásom alapján az osztrák televízió műsorában is emlékezhettem. Utóbbi írásom megjelenése előtt a Magyar Televízió volt alakulatunk, a 120. vasútépítő munkaszolgálatos század történetét is megörökítette „Lehet ezt elfelejteni?” címmel.²⁽¹⁹¹⁾ A dokumentumfilm egyik jelenetét közreműködésemmel ⁶⁸Sopronban vették fel és a már említett kollégiumi épület előtt³⁽¹⁹²⁾ számoltam be a soproni megérkezésünket megelőző napokról és a később történekről. Majd a haditechnikai parkban folytattam beszámolómat, annak lényegét ismertetve, amelyet már írásban elmondtam. A filmet a Magyar Televízió 1985. június 22-én sugározta a második műsorban. A filmnek további visszhangja egyelőre elmaradt. Szita Szabolcs megküldte a „Holocaust az Alpok előtt” (Győr, 1983) című könyvét azzal, hogy emlékezésemre a könyve második kiadásában visszatér. A sopronkörnyéki munkatáborok részletes ismertetése során a szerző Siegendorfról is beszámol; a tábor életéről és a veszteségekről. Megemlítette a tűrhető bánásmódot, amelyre, mint ritka kivételre a munkatáborok sorában én is hivatkoztam. Az ismertetés további forrásokra utalt: bajtársaim közül néhányan 1945-ben jegyzőkönyvbe mondott elbeszéléseire.

Kevesen maradtunk életben, de egymásról így sem sokat tudunk. Csak azokkal a bajtársakkal tartom a kapcsolatot, akikkel bevonulásunk óta együtt voltunk és akik túléltek a viszontagságokat. Szita Szabolcsnak a Magyarország-ban⁴⁽¹⁹³⁾ megjelent írása alapján a szerkesztőség egy olvasó-levelet közölt, amelyben Vajda Péter tett említést egy sopronkörnyéki munkatáborról, ahol sáncásásra rendelték az embereket és közöttük súlyos betegségek pusztítottak. A szerkesztőség segítségével eljutottam a levél írójához, akivel személyesen találkoztam és ez alkalommal kiderült, hogy ő is a siegendorfi munkatábor foglya volt. Már húszéves korában orvosnak készült és így a betegeknek segítségére tudott lenni előtanulmányai alapján, majd később a Siegendorfban létesített kiegészítő-kórház ápolójaként igyekezett enyhíteni a bajtársak szenvedéseit. Betegsége miatt ő is lehetőséget kapott, hogy az 1945. március 28-i menetről lemaradjon és velem együtt vállalta a további bizonytalan sorsot. Így megérhette felszabadulása napját, 1945. április 1-ét. Visszaérkezése nem volt olyan szerencsés, mint az enyéem, aki 1945. április 17-én már Budapesten lehettem. Hadifogságba esett és súlyos betegségét legyűrve, került haza. Vele rendszeresen találkozunk és emlékezünk a vészterhes napokra.

Mint említettem, a felszabadulás utáni órákban hazaindultunk néhányan Sopron felé. Ez alkalommal velünk volt egy bajtársunk, aki Csehszlovákiában végzett egyetemet és beszélt oroszul.⁵⁽¹⁹⁴⁾ Neve kiesett emlékezetemből és bár többször kerestem, nem akadtam nyomára. 1985. április 1-én a felszabadulásom 40. évfordulóján elővettem írásaimat és cikkeimet, amelyek azokkal az időkkel foglalkoztak és hirtelen eszembe jutott neve: Sarbó Györgynek hívják. Ezek után már csak a budapesti telefonkönyvben kellett a néhány Sarbó közül őt kiválasztani, akiről feltételeztem, hogy azonos a barátunkkal. Rövid keresés után sikerült megtalálnom, és vele olyan hosszú idő után felvenni a kapcsolatot. Beszámolt arról, hogy a háziak, akik nevére ő sem emlékezett, ellátták nehéz helyzetében, ápolták, majd 1945. május első napjaiban elindult Budapestre, ahová szerencsésen megérkezett. Nagy öröm volt vele találkozni és kicserélni egymás már-már megkopott emlékeit.

A Soproni Szemlé-t és személyemet az a megtiszteltetés érte, hogy a Látóhatár⁶⁽¹⁹⁵⁾ átvette közlésre a „Siegendorfra emlékezem ...” című írásomat. Ez a megjelenés is további ismeretséget szerzett számomra. Jelentkezett Bognár Miklós, aki a Látóhatárban olvasta írásomat és a Soproni Szemle szerkesztőségéhez fordult címemért azzal, hogy ő az említett Schattendorfban dolgozott. A szerkesztőség ezt az olvasólevelet részemre továbbította és ennek alapján sikerült érintkezésbe lépnem Bognár Miklóssal, aki arra lett figyelmes írásom alapján, hogy Schattendorfra is több alkalommal emlékeztem, mint a szomszédos községre, ahol ugyancsak munkatábor volt. Ennek a kényszermunkásai is sáncásásra voltak kirendelve. A két csapatnak valahol ⁶⁹találkoznia kellett volna, de ez a találkozás elmaradt, mert 1945. március 28-án a mozogni is alig tudó embereket továbbhurcolták Mauthausen irányába. A kisebb létszámú táborból mintegy negyven embert hurcoltak el, Bognárnak sikerült lemaradnia és visszamennie Schattendorfba, ahol megélte 1945. április 1-én a felszabadulást. Sok érdekes dologról számolt be, így az ottani lakosság segítőkészségéről, akik élelmiszerekkel segítettek az elhurcoltakon. Ennek azért is volt nagyobb lehetősége ott, mint Siegendorfban, mert mi a falutól viszonylag távoleső cukorgyár hatalmas termében voltunk elhelyezve, míg ők a faluszéli barakkokban, közvetlenül a lakosság mellett. Ez a segítség azután az ott maradtaknak biztosította a túlélés lehetőségét, majd a felszabadulást. Beszámolt arról is, hogy a csapat távozása után – mint megírtam, ott nem lehetett betegségre, járásképtelenségre hivatkozni, menni kellett – megjelent egy SS-tiszt. Felolvasott egy írásos parancsot, amely szerint az ott maradtakat ki kell végeznie, ő azonban a parancsot nem teljesíti, de kéri az embereket, hogy nevét és lakcímét jegyezzék fel és a parancs megtagadását a szovjet csapatokkal közöljék. Bognár beszélt néhány bajtárssal, akik az úton végig mentek és megélték a felszabadulást Mauthausenben. Megerősítették az információmat, amely szerint a siegendorfi

erdő szélén azokat, akik nehezen bírták a gyaloglást, kivégezték.⁷⁽¹⁹⁶⁾

Szita Szabolcsnak a Magyarország-ban megjelent írása alapján számos olvasói levelet közöltek. Többek között hiányolták, hogy sem Sopronban, sem a környéken nincs olyan emlékmű, amely emlékeztetne az üldözöttekre. Válaszomban⁸⁽¹⁹⁷⁾ utaltam arra, hogy Balf-fürdőn a temetőben már évek óta áll egy emlékmű, amely kétezer üldözött emlékét örökítette meg. Akkor még én nem tudtam, hogy a soproni zsidók emlékét nemcsak a temetőbeli alkotás őrzi, hanem felállításra került emlékmű a Szalamandra-tónál is.⁹⁽¹⁹⁸⁾

1944–1945 években többtízezer munkaszolgálatost hurcoltak el Sopronból, ezek közül számosan az utolsó hazai éjszakát az Erdészeti- és Faipari Egyetem „Fekete Zoltán” Kollégiumának épületében éltek át, amely abban az időben még nem állott tető alatt.¹⁰⁽¹⁹⁹⁾ Emlékük e helyen is megörökítésre vár. Azt hiszem, a túlélőknek indokolt az a kérése, hogy emléktábla álljon ott. Remélem, hogy ebben a soproniak támogatására számíthatunk.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Héjj Botond: Kik látogatják a soproni erdőket? (Egy kérdőíves felmérés eredményei)

Héjj Botond: Kik látogatják a soproni erdőket? (Egy kérdőíves felmérés eredményei)

1. Sopronban az erdők szervezett üdülési hasznosítása több, mint két évszázados múltra tekint vissza.¹⁽²⁰⁰⁾ A város polgárainak egyik legkedveltebb időtöltése ma is a Várison vagy a Károly-magaslaton tett séta. Vasárnap délutánokon egész családok kelnek útra, hogy egy-két órás kikapcsolódással készítsék fel magukat a következő hétre.

Sopron és környéke Magyarország egyik legvonzóbb idegenforgalmi területe. A belföldi turistaforgalom éves szinten mintegy félmillió, 40 ezer az üdülő és gyógyüdülő, további 120 ezer az egyéb szállásigénylők száma. Mintegy 300 ezerre tehető azok száma, akik egy napot, vagy ennél rövidebb időt töltenek városunkban. Ezenkívül 70évi 650 ezer külföldi vendéggel számolhatunk,²⁽²⁰¹⁾ de az összesen több mint másfél milliós turistaforgalom természetesen az erdővel szemben is új követelményeket támaszt. Ezeket össze kell hangolni a fatermesztés, a természet- és környezetvédelem szempontjaival. Az igényeknek megfelelő többcélú erdőgazdálkodáshoz nélkülözhetetlen az erdei üdülés sajátosságainak ismerete.

A feladat megoldásával foglalkozó többéves kutatási program keretében 1981-ben kérdőíves felméréssel kiegészített látogatószámlálást folytatott az Erdészeti Tudományos Intézet a soproni parkerdőben, a helyi középiskolások és idegenforgalmi szervek segítségével.

A számlálás eredményei és a Károly-kilátó megfelelő látogatottsági adatai között fennálló rendkívül szoros korrelációs kapcsolatot kihasználva számítottuk az egy év alatt kirándulók számát (710 ezer fő). A maximum augusztus 20-án volt 8620 fővel.

A látogatottság mind térben, mind időben rendkívül nagy szórást mutat, s így, bár az üdülőerdő befogadóképessége csak 44%-ban van kihasználva, a Károly-kilátó környékén jelentős a túlterhelés.

2. A látogatók szociológiai adatai

A kérdőíves megkérdezés fontos célkitűzése volt a látogatók szociológiai viszonyainak feltárása, ezért

elemztük a nem, a kor, a lakhely és a foglalkozás szerinti összetételt.

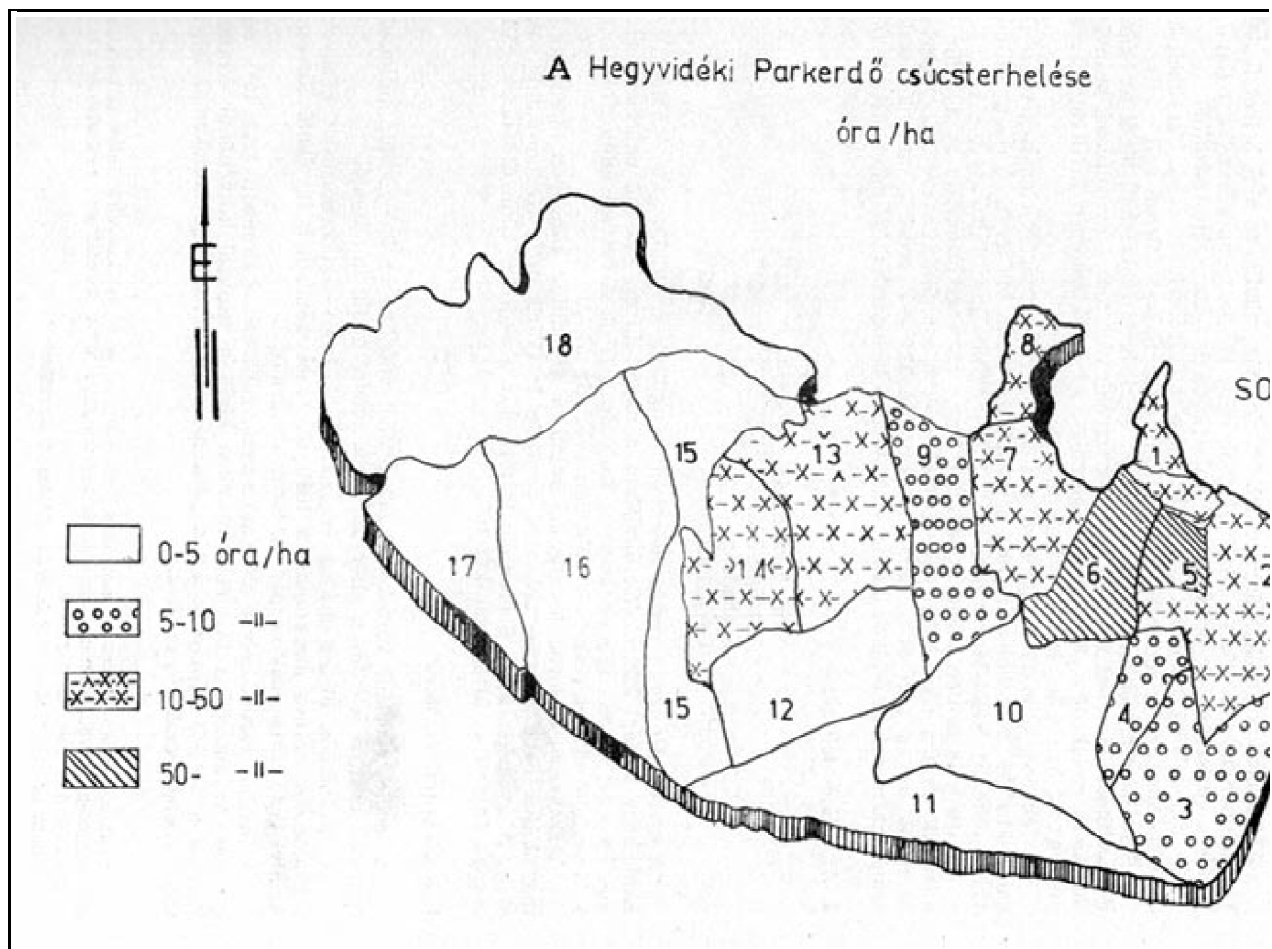
Az 1972. évi felmérés³⁽²⁰²⁾ adataival való összevetés lehetővé teszi a százalékos változások felismerését 1972–1981 között:

Kor és nem szerint

Kor	Nem:		Férfi		Nő		Összesen	
	1972	1981	1972	1981	1972	1981	1972	1981
–20 év	20,2	11,7	26,8	9,8	22,7	11,0		
21–30 év	19,1	12,3	20,4	16,3	19,5	13,9		
31–45 év	26,4	21,1	22,8	24,6	25,1	22,5		
46– év	34,3	54,9	30,0	49,3	32,7	52,6		
összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kor és foglalkozás szerint

Foglalkozás:	szellemi		fizikai		tanuló		nyugdíjas		egyéb	
	1972	1981	1972	1981	1972	1981	1972	1981	1972	1981
–20 év	10,4	–	13,7	7,6	73,8	89,9	–	–	2,1	2,5
21–30 év	55,5	45,0	34,1	43,0	3,8	3,0	–	–	6,6	9,0
31–45 év	54,2	54,3	33,3	39,5	–	–	–	–	6,5	6,2
46– év	28,7	27,2	19,2	12,4	–	–	47,6	54,8	4,5	5,6
Átlag	36,2	32,1	25,9	22,9	17,5	10,3	15,7	28,9	4,7	5,8

71A Hegyvidéki Parkerdő csúcsterhelése

72A nemek aránya lényegében változatlan maradt, ma is elsősorban a férfiak (60,9%) járnak az erdőbe. 1972-től eltérően azt tapasztaljuk, hogy a legfiatalabb korosztályban a nők a kirándulók mintegy 1/3-át alkotják, csak a 20 és 30 év közöttiek száma közelíti meg a férfiakét. Megemlítem, hogy országosan a férfiak „uralkodó” helyzete csak hétköznapi ilyen egyértelmű. Vasárnap másfélszer annyi nő rándul ki mint férfi. [4\(203\)](#)

A szellemi dolgozók aránya csökkent, de még mindig az első helyet foglalják el. Szembetűnő, a 20–30 év közöttiek több mint 10%-os elmaradása. Ez a fiatal értelmiség egzisztenciális problémáira utal (viszonylag kevesebb szabadidő).

A munkahelyi környezet meghatározó jelentőségére hívja fel a figyelmet, hogy a megkérdezettek között csak egy mezőgazdasági fizikai dolgozó volt.

Sajnálatos a csökkenés a diákoknál is. Jelzi, hogy többet kell tenni az egészséges életmódra nevelés terén. A 9 év legnagyobb változása a nyugdíjasok arányának duplájára emelkedése. Ez az erdő egészség-regeneráló szerepén kívül utal arra is, hogy az egyben a legolcsóbb szórakozás.

A felmérés felhívta a figyelmet a soproni erdő országos jelentőségére: a látogatók 51,4%-a nem helybeli

(1972-ben 32,5%): 19,2% budapesti, 3,0% győri lakos, 12,5% érkezett Kelet-Magyarországról, 16,70% egyéb Dunántúlról.

A város idegenforgalmában betöltött fontos szerepét bizonyítja az a külön felmérés is, amit a négy legnagyobb üdülőben és a campingben végeztünk. Eszerint a beutaltak 93%-a tölti átlagosan a szabadideje 32,6%-át erdei kikapcsolódással. A campingben ezek az értékek kisebbek a rövidebb tartózkodási idő miatt (82% és 18%)

3. Az üdülés jellege:

Napi kirándulás	44%
Hétfélig üdülés	24%
Szabadság	23%
Gyógykezelés	9%

A kiértékelés során részterületenként vizsgáltuk az üdülés jellegét. Megállapítható, hogy a napi kirándulók általában a napos, füves, játékra, napozásra alkalmas helyeket keresik (Fáber-tér 85%; Tacsai árok 77%). A hétfélig üdülők elsősorban a kirándulóhelyeket részesítik előnyben (Várhely 57%).

A szabadságon levők legnagyobb számban az üdülők közelében maradnak, de megtaláljuk őket az erdő távolabbi pontjain is (Váris 41%, Kecské-patak völgye 37%). A gyógykezelésen Sopronban tartózkodók elsősorban könnyű sétákra vállalkoznak (Alpesi út 23%; Deák-kút 160%).

4. Közlekedési eszközök

A terület speciális városközeli helyzetéből adódóan az igénybevett közlekedési eszközök aránya jelentősen eltér az irodalomban⁵⁽²⁰⁴⁾ eddig közlőktől.

A kirándulók 67%-a gyalog érkezik. A Vashegy–Nándormagaslat környékén a gyalogosok aránya megközelíti a 100%-ot. Ezzel szemben a távolabbi Köveshát, Ágfalvi erdő turistáinak csupán egyharmada gyalogol.

A máshol vezető helyet elfoglaló személygépkocsit Sopronban csak 16% veszi igénybe. Az autósok a távolabbi részeken kívül a várossal közvetlenül érintkező Várison is 26%-át képviselik a látogatóknak. Autóbusszal a jó közlekedési lehetőségek ellenére csak 9% érkezik.

⁷³A motorkerékpárosok, kerékpárosok az összes létszámnak csak kis részét (3–3%) teszik ki. Elsősorban a fiatalok élnek evvel a lehetőséggel, és inkább a távolabbi részeket keresik fel. Az Ultrán és az Ágfalvi erdőben a látogatók negyedrészt alkotják.

5. A meglátogatandó terület kiválasztása

Az erdőnek az egészség karbantartásában betöltött szerepét bizonyítja, hogy a látogatók legnagyobb része (40%) az egészséges levegőért kereste fel. Ezt a tulajdonságát elsősorban a Deák-kút (59%) és az Alpesi út (54%) környékén sétálók tartották fontosnak. Nem véletlen, hogy a gyógykezelésen levők is itt fordulnak meg legnagyobb számban.

(54%) környékén sétálók tartották fontosnak. Nem véletlen, hogy a gyógykezelésen levők is itt fordulnak meg legnagyobb számban.

Sorszám	Megnevezés	Éves látogatottság		
		Terület ha	fő/ha	óra/ha
1.	Sörház-domb	12,6	425	479
2.	Váris	94,9	2331	1964
3.	Harasztos-lejtő	101,6	279	280
4.	Dalos-hegy	29,9	253	260
5.	Károly-magaslat	36,7	3409	35,55
6.	Deák-kút	62,6	2051	2055
7.	Vas-hegy	75,2	295	302
8.	Nándor-magaslat	23,9	104	110
9.	Fáber-rét	48,3	240	240
10.	Kecske-patak	144,0	7	9
11.	Iker-árok	197,4	3	4
12.	Alpesi út	143,0	64	77
13.	Tacsi-árok	68,2	358	349
14.	Várhely	83,8	618	581
15.	Tolvaj-árok	106,1	84	73
16.	Ultra	221,3	3	4
17.	Köves-hát	109,9	88	88
18.	Ágfalvi erdő	244,3	213	177
Összesen/átlag		1803,7	394	372

Az előbbihez hasonló súllyal ítélték meg a táj esztétikai értékét (37%), mutatva a testi és szellemi felfrissülés közel azonos igényét. Ez a szempont elsősorban a távolabbi területeken esik döntően latba (Iker-árok 67%; Kecske-patak 63%, Köveshát 61%).

Sokkal kisebb jelentőségű, de nem elhanyagolható a viszonylag könnyű megközelítés (11%), ez természetesen elsősorban a várossal érintkező területeken befolyásolja a látogatottságot (Fáber-rét 40%; Harasztos-lejtő 38%; Nándor-magaslat 36%).

Az alacsony látogatottságból eredő zavartalan környezetet a megkérdezettek 4%-a tartotta fontosnak. Ők elsősorban a ritkábban látogatott helyeket részesítették előnyben (Iker-árok 33; Ágfalvi erdő 22%). Tanulságos, hogy a jó berendezettség csupán a válaszok 1%-ában került az első helyre.

6. A látogatás fő célja

A kérdőíves felmérés egyik célja az erdei üdülési tevékenység szerkezetének feltárása. A válaszokból egyértelműen kiténik, hogy a kirándulók többsége (57,1%) 74a szellemi felfrissülést keresi elsősorban. A

középkorúaknál ez az arány még számottevőbb (68,9%).

A turisták 20,3%-a az egészség regenerálását nevezte meg fő céljának. Természetesen az idősebbek viszonylagosan előbbre helyezték ezt a tevékenységet (39,4%). De az érrendszeri betegségekkel legjobban veszélyeztetett ötveneseknek 32%-a is ezt tartotta legfőbb céljának.

A gyaloglás, melynek természetes színtere az erdő, 7,1%-kal szerepel a tevékenységek között. A legaktívabb huszonéves korosztályból 12% nevezte fő céljának ezt a sportot. Az arány az idősebbeknél rohamosan csökken, a 40 felettiéknél már csak 4,1%, viszont az 50 és 60 év közöttiekénél újra 9,9%. Ez a kétszcú eloszlás a fiatalok nagyobb mozgásigényével, a középkorúak erős leterheltségével, és az idősebbek egészségmegőrző szándékával magyarázható.

A természet megfigyelése a gyaloglással azonos súllyal szerepel (6,8%). Az adatok szerint a legérdeklődőbb a 20 év alatti korosztály (13,9%), a negyveneseknek csak 3,3%-ban ez a fő célja.

A gyűjtögetés, mint üdülési tevékenység, elsősorban kiegészítő szerepet játszik (2,6%). Nagyobb arányban csak a 20-on aluliaknál jelentkezik (10,1%).

Az erdei környezetben végzett sport korosztálymegoszlása és súlya hasonló az előbbihez. Érdeemes megemlíteni, hogy még a 60 felettiéknél is jelentkezik fő célként ez a tevékenység.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Heitler László: Sz. Egyed Emma és Giczy János pápai kiállítása

Heitler László: Sz. Egyed Emma és Giczy János pápai kiállítása

Szeretettel köszöntöm mindnyájukat két soproni képzőművész, Szabadosné Egyed Emma szobrászművész és Giczy János festőművész közös pápai tárlatán. És mindnyájuk nevében kollegiális és baráti megbecsüléssel köszöntöm a körünkben megjelent művészeket! Megköszönöm, hogy megtiszteltek bennünket műveikkel és személyes megjelenésükkel.

Sopron és Pápa művészeti együttműködésében tekintélyes állomás a mostani kiállítás. Nem az első. Giczy János 1978-ban már bemutatkozott városunkban, akkor a Pedagógus Művelődési Ház adott otthont műveinek. 1983-ban Fejér Zoltán képeit láthattuk ebben a teremben, a Jókai Művelődési Központban. Az idei tavasz során még két alkalommal találkozhatunk városunkban soproni eredetű munkákkal. Ugyanitt Renner Kálmán érmeivel, a soproni rajztanárok alkotásaival pedig a Pedagógus Művelődési Házban. És a viszonzás? Pápai művész nem szerepel Sopronban? De igen. Az idei októberben-novemberben a nevezetes-rangos festőterem látogatói elé kerülnek az én festményeim.

Ez a jelen, de régebről kötődik össze Sopron és Pápa művészeti élete. Ne feledjük: Sopronból gyalogolt mint kiszolgált, azaz obsitos, főként azonban beteg baka az 1841-es télvég szeles, havas, csatakos útjain Páparra az a Petrovics Sándor, akiből itt lett költő és Petőfi. Dicső múlt, nemes elődök! Talán nem járok túlságosan messze az igazságtól azt mondva, hogy az egyre több szállal összekötődő két pannóniai város mai követeinek sem kell szégyenkezniük. Ideje már, hogy itt megjelent kettőjükéről és munkáiról szóljak. Az udvariasság úgy kívánja, hogy a két művész, közül először a hölgyről essék szó.

Sz. Egyed Emma a szobrászat műfajai és kifejezési eszközei közül a kisebb méretűeket és a bensőséges hatásúakat részesíti előnyben. Arcmásszobrai és arasznyi-kéтарasznyi alakjai nyugalmas helyzetben vagy kimért mozgásban mutatják az embert, kerülve a formák és a kifejezés szélsőségeit. Nem csupán méretük, de egész 75fölfogásuk és megjelenésük révén is kisplasztikák. Nagy méretre való átváltásukat nem kívánjuk, mert önmagukban megoldottak. Kézbe vehető és belső terekben elhelyezhető mivoltuk, mértékkel a részleteket is mutató és érzékeny formálásuk a kis méretben harmonikus.

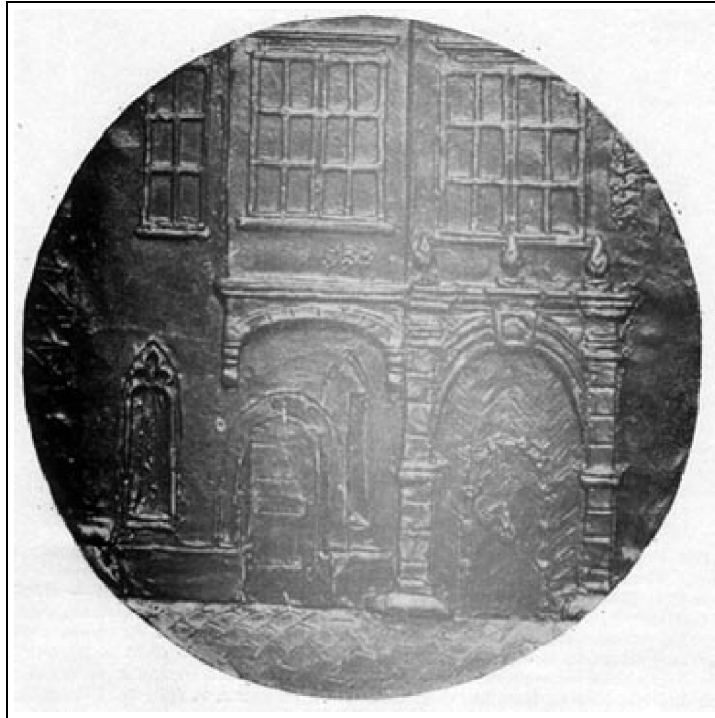
Sz. Egyed Emma: Raffaello Santi

A bensőségesség még inkább jellemzi a művésznő érmeit. Ugyanannak a csendes szemlélődésnek és a dolgok mélyére látni igyekvő törekvésnek a szülöttei, mint szobrai. Egyik csoportjukon híres emberek, jobbára művészek arcmásait váltja át az érem csendes hullámzású formáira, többnyire párosítva valamely jellemző alkotásuk átköltésével. Előlapjukon a nevezetes személy arcmását, hátlapjukon valamely művüket jeleníti meg a kerek bronzlap lágy árapályú felületével. Természetes közvetlenséggel illeszkednek ebbe a sorba az élet más terein munkálkodókat – szövönőt, olvasztárt – megörökítő darabok, az egyik legerőteljesebb éppen acélöntő munkást ábrázol gazdag térformálással. Mindegyikre illik Lyka Károlynak az emlékérmekről-plakettekről mondott megállapítása: „Halk szavú bók minden érem és plakett.”

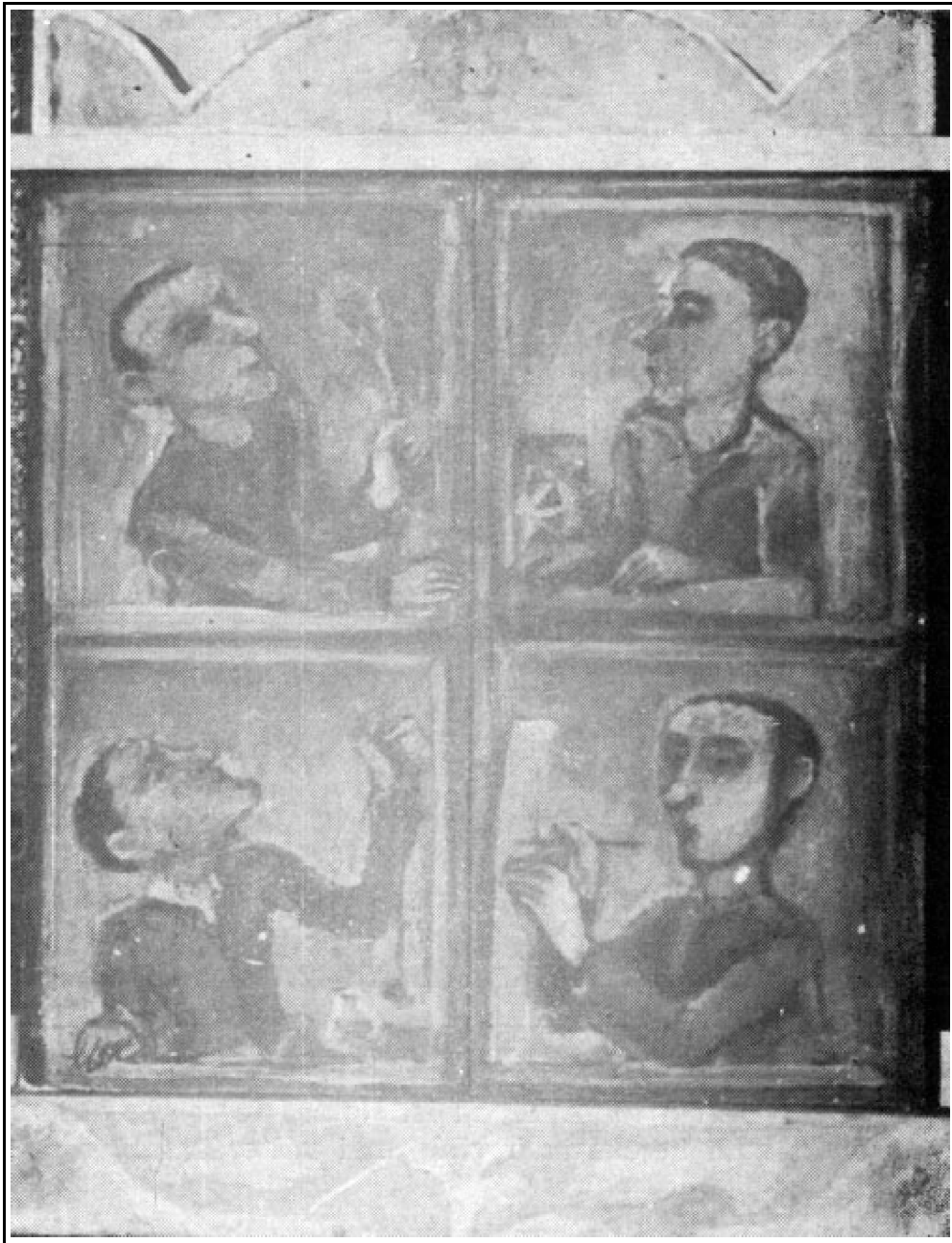
Az előbbieket az embert, az építészeti motívumokból komponáltak az ember művét dicsérik. Kedvelt témáját találja meg Sz. Egyed Emma az építészet kimért formavilágában, kiváltképp a múltat idéző műemlékek nemes arányú, a művészet és a mesterség töretlen harmóniáját hirdető alakzataiban leli kedvét és idézi elénk

őket egy-egy román stílusú vagy gótikus motívum átvételével. Sopron ehhez is bőven kínálja értékeit, művészeti emlékeit.

Giczynak a tempera megszürt színharmoníáiból fölépített képeiről a napjainkban gyökerestől megváltozó világ könyörtelen tényei és ezen a változáson töprengő művész gondolatai és érzelmei olvashatók le. Arról a világról szól a tanú hitelességével és az érzelmeink játékát kutató és képben kifejező művész elhivatottságával, amely akár falu, akár város, az emberség melegével és értékeivel hatotta és hatja át életünket. Festett elmékedéseikhez gyakran választja a szárnyasoltárok középkori formátumát, zárt vagy fölnyíló képtábláiról azonban a mai világ komor vagy mosolygó, de mindig hittel formált arca néz ránk sokat sejtetően.

76Sz. Egyed Emma művi

77Giczy János: Nemzedékek (a szárnyasoltár becsukva)

78Legbeszédesebb a Nemzedékek című kis szárnyas képe, szinte egymagáról leolvashatjuk azt a társadalmi és személyes drámát, melynek a festő hallgatólag alakjai cselekvő részesei. Becsukva négy ifjú férfit mutat a kis triptichon, kezükben mesterségük címerével, szorgos munkálkodás közben. Ám ha föltárul, a szárnyakon az idős szülők jelennek meg tétova mindennapiságban, a középső mezőben pedig a helyét sem a tegnapi falusi kerékvágásában, sem az abból kikökönt és csapongó mai életben nem találó, elbizonytalanodott ifjúval találkozunk, aki úgy feszül föl apja házának rozszant kerítésére, mint

mártíriumának kellékére. A balladák és elégiák sejtelmes és borongós szellemisége kísért a többi képen is. Nemes festőiség társul rajtuk azzal az igénnyel, mely számot adni igyekszik a világ mai változásairól, a sokszor ok nélkül pusztuló értékekről.

Giczy János: Nemzedékek (a szárnyaskép nyitva)

Nem fél a festő semmitől, ami szóban is megfogalmazható értelmezés, következtetés, vállalja ezt a kötelezettséget. Vállalja, mert a mód, ahogyan tájait, virágait, egeit, szivárványait, házait és embereit elénk állítja, nemes formálású festészet, benne a színé a főszerep. A magyar piktúra hagyományaihoz kötődik, ugyanakkor új utat is vág: a sajátját. A dunántúliség és az egyetemesség ötvöződik benne.

Mi a közös kettőjük munkásságában?

A mesterség és a szellemi feladat komolyan vétele és az a törekvésük, hogy szűkebb hazájuk arcvonásait beépítsék munkáikba, hogy hírt adjanak a hely alkotásra készítő szelleméről.

Magam abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy hosszú ideje figyelemmel kísérhetem mindkét művész alkotói útját, és örömet lelem műveikben. Közös pápai tárlatukat abban a reményben ajánlom az

érdeklődők szíves figyelmébe, hogy mindegyikük talál a kiállított művek között olyant, melyet szívesen szemlél és megőriz emlékezetében.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Szarka Árpád: Richly Zsolt grafikusművész és rajzfilmrendező kiállítása (Liszt Ferenc Művelődési Központ: 1985. márc. 20.)

79 Szarka Árpád: Richly Zsolt grafikusművész és rajzfilmrendező kiállítása (Liszt Ferenc Művelődési Központ: 1985. márc. 20.)

Városunk képzőművészeti életében szokatlan tárlatnak lehettünk látogatói, amikor Richly Zsolt grafikusművész és rajzfilmrendező mutatkozik be Sopron közönsége előtt. Szokatlan ez a kiállítás azért is, mert bepillantást enged a rajzfilmkészítés műhelytitkaiba.

Az idősebb soproniak emlékében még bizonyára élénken él az ikvahídi szerény, de jóhírű Richly-cukrászda, ahol kedvesen szolgálta ki egy tiszteletet parancsoló idősebb hölgy és leánya a betévedt vendéget. A cukrászda afféle családi üzem volt, de a tulajdonost, Richly Nándor cukrászmestert ritkán lehetett látni, őt teljesen elfoglalta a munkája, szabadidejében viszont vadászatott vagy festett.

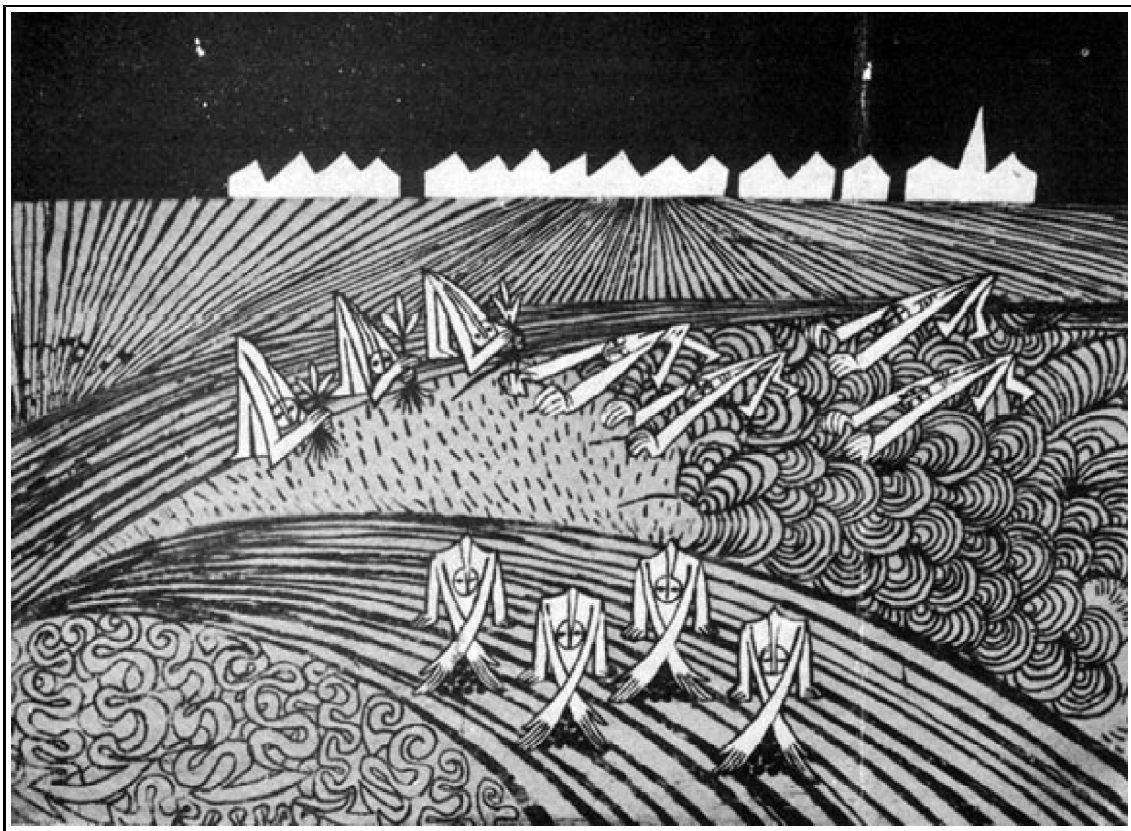
Ez utóbbi szenvedélyéről vajmi kevesen tudtak, pedig fivére, a Bécsben élő Richly Rezső Párizst is megjárta ismert festő volt. Mindezt el kell árulnom, ha az unoka, Richly Zsolt művészpályájának indíttatását

kutatom.

A családhoz tartozott még a három fiú is, kik közül Emil volt a legfiatalabb. Őbenne teljesedett ki az apától és nagybácsitól nyert művészörökség, s akit a Széchenyi – akkor reáliskola – elvégzése utáni Horváth József Munkácsy-díjas festőművész és rajztanár irányított a pedagógus művészpályára, a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Benkhard Ágost osztályán nyert rajztanári diplomát 1937-ben.

Richly Emil, Zsolt édesapja kiemelkedő tehetségű, nagyszerű festői vénával megáldott művészember volt, mellette közkedvelt, jókedélyű fiatalember és hűséges barát. Csak fájdalommal tudok visszaemlékezni rá, a fiatal aszódi rajztanárra, aki 31 éves korában esett el a fronton. Halálával ígéretes művészpálya tört derékba, s az ifjú özvegyre maradt a kicsi, három éves Zsolt felnevelésének gondja.

A gondviselés akaratából azonban a felelősség megoszlott. Gáspárdy Sándor festőművész-tanár személyében a gyermek jó nevelőapát kapott aki szeretettel, pedagógiai rátermettséggel irányította – hajlamainak megfelelően – a művészpálya felé.

Richly Zsoltot már gyerekkorában vonzotta korunk sajátos művészete, a rajzfilm. Ezt megírta Walt Disneynek, a rajzfilm akkori koronázatlan királyának. A művész biztató válasza nem maradt el, sőt könyvet is küldött a fiúcskának, hogy felvillantsa előtte a mesterség titkait.

Richly Zsolt középiskolai tanulmányait a Berzsenyi Gimnáziumban végezte. Közben szorgalmasan rajzolt. Az idősebb soproni rajztanárok szinte mindegyikét tanító mesterének vallhatja. A rajzórák feladatainak

hagyományos módon való megoldása nem elégítette ki. Mindig az egyéniségének megfelelő, sajátos kifejezési formákat kereste.

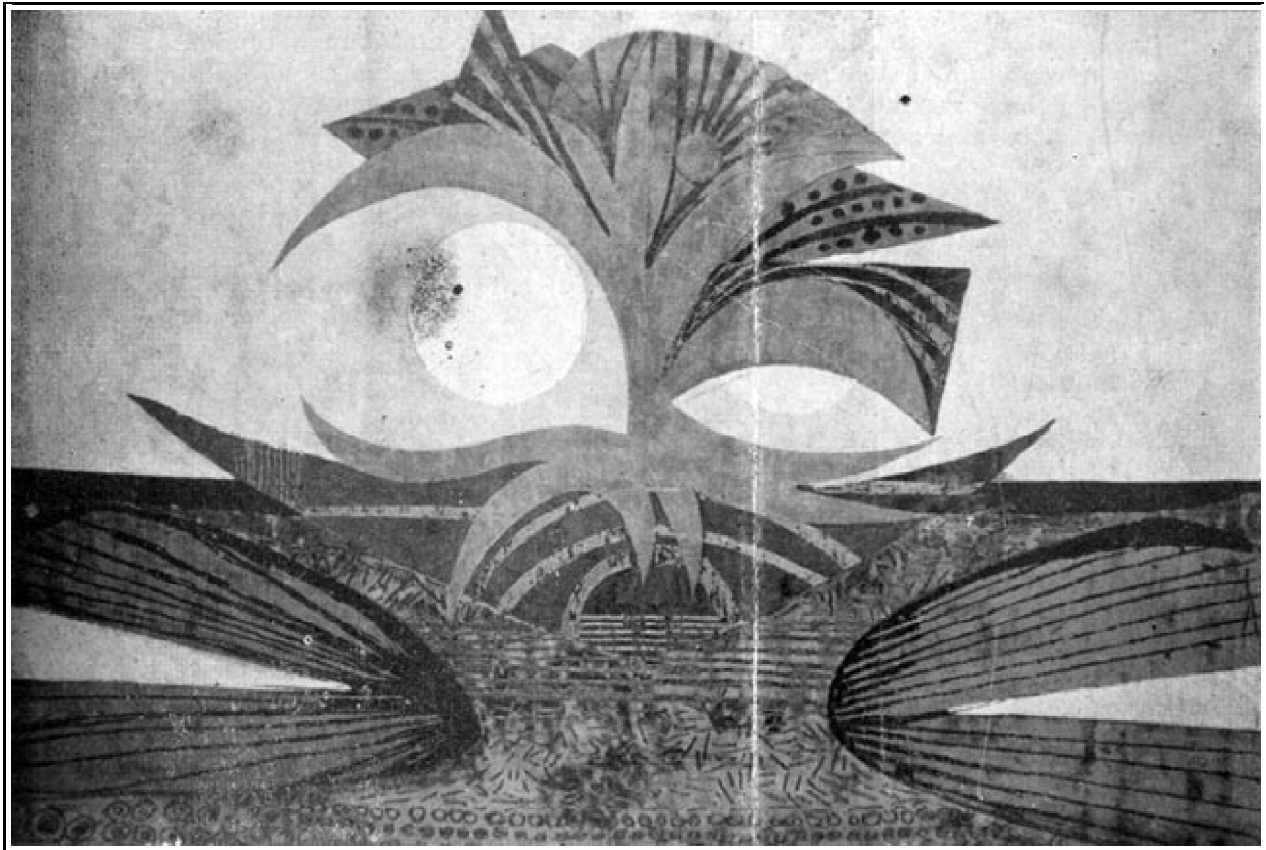
Érettségi után Richly Zsolt kirakatrendező-dekoratőri szakvizsgát tett, majd 1961-ben felvételre jelentkezett az Iparművészeti Főiskola akkor induló rajzfilmes szakára. Tanárai felismerték elhivatottságát a pályára és megnyílt előtte az út.

Ez a kiállítás bizonyítja, mennyi törődés, gond, hallatlan sok munka előzi meg a pillanatot, amikor a színgazdag látomások megmozdulnak s a laikus néző belefeledkezik a film szuggesztív varázsába.

Richly Zsolt pályája, mint a legtöbb művészpálya, nem volt sima és göröngyök nélkül való. De segítette tehetsége és hallatlan szorgalma, díszítőfestői-grafikusi-illusztrátori gyakorlata. Mert érezte, értette a nyomdatechnikával sokszorosítható 81 grafika nyelvét ezért készített idegenforgalmi címkéket Sopron, Fertőrákos, Balf, Fertőd stb. részére, könyvillusztrációkat; 1964 óta írt, rajzolt képregényeket a Kisdobos újságnak. Harmadéves korában készítette első önálló rajzfilmjét, a „Tambó, a kis elefánt” címűt. Diplomamunkája József Attila „Indiában” című versének képekben való megfogalmazása volt.

1966 szeptemberében került a Pannónia rajzfilmstúdióba, ahol először kulcsrajzoló, majd „háttérész” lett. Többek között ő rajzolta a „János vitéz” című film háttérét is (kilenc hónap alatt több, mint háromszázat).

A népi motívumok beható gyűjtése és tanulmányozása alapján született meg a „Szvit” és a „Páva” című népdalfilm. A „Kecske és a kos” orosz népmeséből kelt életre a magyar Pannónia és a szovjet Szozjuzmult rajzfilmstúdió megállapodása keretében „A Hétpettyes autó” című rajzfilm alkotására saját picit, bogárhátú autóm ihletett – vallja Richly Zsolt egy interjúban. A „Kockásfülű nyúl” című mesefilm sorozat – melyet a TV rendelt, s milliányi ember láthatott a képernyőn –, napjainkban is műsoron szerepel. A „Medvetánc” és a „Molnár Anna” is korábbi alkotásai közé tartozik.

A néző álmétkodva áll meg e képzeletszülte, színpompás világ előtt, melynek mindegyik képe az elkészült film egy-egy kockája. Kétségtelen, a szemlélőt elsősorban Richly Zsolt színérzékenysége ragadja meg, miképpen tudja a művész egy-egy alapszínből a színvariációk végtelen sorát kibontani, mik mégsem öncélú játszadozások, mert a színeknek dramaturgiai szerepük van. Valahogy, amint hangokból áll a zene, a hang érzelmeket ébreszt, azonképpen a színeknek is van hangulatfestő erejük. És Richly Zsolt tud élni a lehetőséggel, mesterien játszik azon a hangszeren, [82](#)melyből nem muzsikát, de színeket varázsol elő. Mindez csak úgy lehetséges, hogy művészünk a zenét is érti, hiszen nem egy filmjének a zene, a népdal volt az ihletője.

Másik nagy erőssége dekoratív látásmódja. Nála a valós, természeti kép mindig átalakul soha nem látott jelenséggé, mely csak emlékeztet a valóságra. Ezzel a látásmóddal tud bámulatos hűséggel lefordítani például mesét a színes rajz nyelvére. És Richly Zsolt mestere e fordításnak, olyan, aki nem szolgáljaan illusztrálja a szöveget, de újrakölti azt, így teremtve más, önálló művet, annak öntörvényei szerint.

E megnyitó beszédnek időbeli korlátai vannak, és ezért nem térhetek ki a részletekre, hiszen a kiállítás sok mindent elmond az alkotóról. Hallgat viszont arról, hogy azok a bizottságok, amelyek hivatottak egy-egy művész teljesítményét értékelni, már 1981-ben Balázs Béla-díjjal tüntették ki Richly Zsoltot.

A Hány János rajzfilmesítésének gondolata 1978 óta foglalkoztatta és Kodály Zoltán születésének 100. évfordulója váltotta valósággá. A három és fél órás daljátékot hetven perc játékidőre kellett lerövidíteni, magában a rendezésben a válogatás sem könnyű feladat. Richly Zsolt, a rendező ismét a zenéből kiindulva,

a TV megrendelése szerint tömörítette Kodály halhatatlan remekét; a filmet 1983-ban mutatták be emlékezetes sikerrel.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Hárs József: Mesterházy Sándor (1897–1984)

Hárs József: Mesterházy Sándor (1897–1984)

1897. április 17-én született Sopronkeresztúrott, ahol apja postamester volt. A négy gyermek felnevelése a szülőknek nem kis áldozatával járt, már csak ezért is meg kellett becsülnie magát, mikor a falusi elemiből a városi líceumba került. Talán ebből eredt az a hűsége is, amellyel alma materéhez haláláig ragaszkodott, s ez nem szólam, hiszen tettekkel – emlékünnepek és érettségi találkozók szervezésével – sietett a segítségére. Akkor is, amikor nyugdíjasan, fején kalappal, sállal a nyaka körül, órák hosszat dolgozott az evangélikus egyházi levéltár fűtetlen kis szobáiban; megbízták a levéltár kezelésével, s ő lelkiismeretesen tett eleget ennek a megbízásnak, amely az iskola és az egyházközség hajdani szoros kapcsolatára emlékeztette.

Hadiérettségi után kivitték az olasz frontra, onnan visszatérve előbb a mozgópostánál vállalt szolgálatot, majd a soproni igazgatóság állományába került. Jogi tanulmányait hivatali teendői közben végezte el. 1959-ben postaigazgatóként ment nyugdíjba.

Lánya írja róla, hogy az igazgatóság területén, egyebek között, jelentős munkát végzett a postahivatalok szervezésében. Vidéki útjait arra is felhasználta, hogy postatörténeti értékű információkat és tárgyakat gyűjtsön. Nem a maga számára; ezek jelentősebbjeiből állandó kiállítást rendezett be az igazgatóságon. Kutatási eredményeit sok postatörténeti cikkben hasznosította, részben szaklapokban, részben a Soproni és a Vasi Szemlében.

Feldolgozta a Postaigazgatóság illetékessége alá tartozó postai szolgálat történetét, és számos hivatal jubileuma alkalmával az egyes városok, községek postahivatalainak történetét. Halálát megelőző balesetéig a postaigazgatóság tiszteletdíjas postatörténésze volt. „Boldogan és megilletődve vette át két éve az aranydiplomát a Budapesti Egyetem dísztermében.”

83Az aprólékosságig alapos, a tényeket nyugodt körültekintéssel rendszerbe szedő módszer, kissé hivatalos ízű, ám világos és nem hivalkodó stílus jellemezte Mesterházy Sándor írásait, amelyek olvastán az embernek az az első gondolata, hogy a témát – valamiképpen mindig a posta történetét – csak folytatni lehet, befejezni nem. Nyugodtak lehettünk: a folytatás nem maradt el. S az érdeklődő telefon sem: mikor

jelenik meg? Igazán megfelelt, és valóban szükség van a következőre?

A munkáját megbecsülő ember előbb-utóbb a múltat is tisztelni fogja, a múltban alkotott emberek teljesítményét, eredményeit. Azt az iskolaigazgatót, aki elsőnek kísérletezett Sopronban a telefonnal; azt a mérnököt, aki nagy gonddal jelölte ki a távíró tetőtartóinak helyét, hogy ne kerüljön ellentétbe sem a műszaki, sem a gazdasági követelményekkel, sem a közvéleménnyel; a telefonoskisasszonyt, aki igyekezett hiba nélkül ellátni hálátlan és nehéz feladatát. Sándor bácsi egy országot átfogó, évszázados intézmény életét ismerte belülről, tisztelte alkalmazottait, kollégáinak, elődeinek és az örökébe lépőknek gondját-baját, erőfeszítéseit, ezért tudott róluk hitelesen írni.

1984. február 12-én távozott el az élők sorából.

Elmaradnak a sürgető telefonok. Fogynak a helytörténetírás olyan szerény, lelkes művelői, akik nem írói becsvágyból, hanem a tisztas emberi tevékenység, a lelkiismeretes munka megismertetéséért, megszerettetéséért fognak tollat a kezükbe. Hogy ezzel is buzdítsák hasonló magatartásra (és tettekre is) az utánuk következőket.

Sándor bácsi élete és munkája követendő jó példa, s bízunk benne, hogy ilyen értelemben sem volt hiábavaló.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / 84Molnár László: Dzseki bácsi elment ...

(1900–1985)

**84 Molnár László: Dzseki bácsi elment ...
(1900–1985)**

Böszörményi Nagy Károly 1900. szeptember 29-én született Fehérgyarmaton. Gyermekéveit az Egyesült Államokban töltötte, ahová szülei a század első éveiben vándoroltak ki munkát keresve. 1910 körül visszakérült Magyarországra, erdélyi rokonokhoz. 1922-ben iratkozott be a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola bányamérnöki fakultására. Oklevelét 1951. április 13-án szerezte meg. 1940. október 1-től gyakornok, demonstrátor. 1951-től tanársegéd, 1957-től adjunktus a Nehézipari Műszaki Egyetem Földtan-terepetan tanszékén. 1960. december 31-én nyugdíjba vonult.

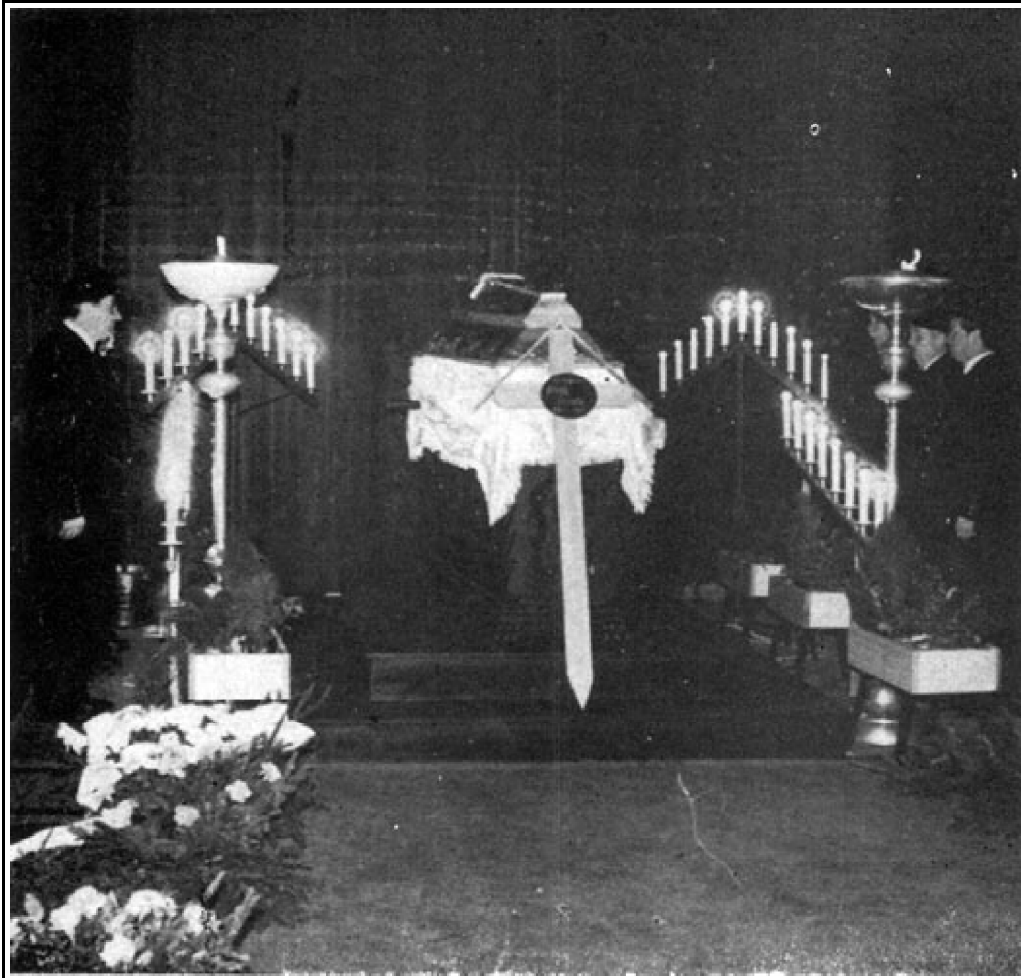

1. Böszörményi Nagy Károly okl. bányamérnök

851922-től kezdve 63 évig élt Sopronban különös, mindenkit-mindenkor vidámsággal, életörömmel körülölelő életét. A város lakosainak és a bányász-erdész-kohász főiskolásoknak, majd egyetemistáknak generációi ismerték. Az egyetemen töltött évtizedek, egyénisége és sajátos életvitele már életében legendát

font személye köré.

1985. február 21-én hunyt el. A soproni Szent Mihály temetőben, a régi selmeci hagyományok szerint rendezett temetésén mintegy másfél ezer barátja vett részt, akik közül sokan érkeztek az ország bánya-kohóüzemeiből, erdészeteiből.

2. A bányamérnökök váltott őrsége a ravatalnál

A ravatalnál e sorok írója mondott gyászbeszédet: „Azt valamennyien tudjak, hogy életed csírája éppen a századforduló napján fogant, amikor az emberiség átlépett a XIX. századból a XX. századba, amely annyi keserűséget és örömet is hozott ránk. Családod a tengeren túlra ment szerencsét próbálni, de Téged édesanyád hamar visszahozott Amerikából. Édesapád tengerészt akart nevelni belőled. El is mentetek Fiuméba, de – ahogyan mesélted – a természet aprósága miatt nem lehettél tengerész és talán a víziszony miatt is, ami megmaradt azután későbbi évtizedekben is.

Selmecen már nem iratkozhattál be, mert jött a menekülés, kivonulás Sopronba, a nagy professzorokkal és a háborút éppen hogy átvészelt, hadifogságot átszenvedett, az életükből 5–6 évet elvesztett firmákkal. A bányái és erdői nagy részét elvesztő országban akkor nem sok jövő várt a mérnökökre.

863. A klopacska és az erdőmérnökhallgatók puskás kísérete

87 Talán akkor fészkelt meg benned a gondolat, hogy miért a nagy sietség az életben; Jean Racine francia drámaíró szavaival: „... ki lassan jár tovább ér, kell enni, inni is, kár a nagy vágatásért.” 1922-ben érkezél Sopronba, ahonnan aztán 63 éven át jóformán csak percekre távoztál és ahova mindig gyorsan visszajöttél.

1920 és 1951 között volt az a harminc éved, amellyel minden rekordot megdöntve főiskolás, majd firma, veterán lettél, közben ifjú maradv, hiszen a fiataloknak mindig újabb és újabb generációját ismerted meg. Számptalan baráttra tettél szert a főiskolán, az egyetemen, de a városban is, ahol egyre többen ismertek meg, lassan olyan jelképpé válva, mint a tűztorony. A tanársegédi állásodat 1941-ben foglaltad el. Előtte is, utána is két-három éves időközökben tetted le vizsgáidat, azután már fehér köpenyben mentél a professzorokhoz, akiket korban lassan utolértél és el is hagytál sorra.

De a kapcsolatokat az ifjúság folyton változó évjárataival senki sem tarthatta úgy, mint Te. Ezért is szerettek meg, amikor az öslénytan nem éppen izgalmas tantárgyát oktattad sok melegséggel és együttérzéssel, folyton változó, vizsgadrukkal szorongó diákévfolyamoknak.

Azután elkövetkezett 1951 áprilisa, amikor abban a szerencsében részesültem, hogy Veled együtt tehettem le a végszigorlatot. Ünnepe volt ez az Egyetemnek, jó eredménnyel tetted le, és a vizsgád hangulata a mi

tudásunkat elbíráló professzorok szigorát nagyban enyhítette.

Ezekben az évtizedekben váltál egyéniséggé, majd anekdoták hőségé, később szinte legendává. Megtestesítője az ős-egyetemistának, nem, inkább az ős-főiskolásnak, akinek életmódja felidézte a rég elporladt selmeci akadémikusok múlt századi alakjait, viselt dolgait. A csodálatos meséidet, tréfáidat, anekdotáidat, aranymondásaidat megtanulták, idézték a kamarákban, társaságokban a városban, majd elvitték a bányatelepekre, kohók tüzeivel világító estékbe, erdész-tanyákra. Így nőtt lassan a legendád.

És bár a történeteidet szájról-szájra adták, – érdekes – soha nem utánoztak. A külsőd: a bozontos nagy fejed, a hatalmas szemöldököd, a hangod, a mosolyból szigorúbbá váló tekinteted, majd ismét mosolygós arcod, a székyes hanghordozásod, melyet pillanat alatt tudtál wiedenit ponzichter tájszólásra változtatni, mind – utánozhatatlanul a Te sajátod maradt.

Amit tettel és mondottál, azt mindig szívből és őszintén tetted és mondottad. Nem voltál szerepjátszó. Bármennyire kértünk, sohasem voltál hajlandó a magnóra mondani tréfáidat. Amikor az utóbbi években néha észrevetted, hogy a hallgatóságodból valaki fel akarja venni a szavaidat, azonnal abbahagytad a mondatot és rettentő haragot mímelve utasítottad rendre a renitenskedőt.

Mi volt a titkod? Talán tudtál valamit, amit mi nem tudtunk. Tudtad, hogy az örökös hajsza, az érvényesülés, a pénz, és az elismerés után mennyire felesleges. A humoroddal egyszerre láttad a dolgokat és a fonákjaikat. Szemed éles volt, de a szíved megbocsájtó. Különös ember voltál, hacsak nem ezért a furcsa fénytörésű világodért is.

És közben sok örömet adtál nekünk. A Veled való beszélgetés során annyi minden vált esendővé és mulatságossá, ami azelőtt rendíthetetlennek és komornak látszott. Különös hatással voltál az emberekre, akik Veled találkozva, egy asztalnál ülve túltették magukat a napi gondjaikon.

Sokan az utolsó bohémnek tartottak. A bohém szó a könnyelmű, társadalmi formákkal nem nagyon törődő, jókedélyű, másokon elősködő, művészelkületű embert jelenti. Te nem voltál igazi bohém, drága Dzseki bácsi. Valami különös emberi tartás volt benned. Te kevesebből éltél, mint bárki, aki most itt áll a koporsód körül. De kérni sohasem kértél. Sőt, a rokoni, a baráti támogatást el sem fogadtad. Akik közel álltak hozzád, csak cselek útján tudtak segítségedre lenni. A kérés valakitől, vagy a támogatás elfogadása mindig a függetlenség feladását jelenti. És Te ragaszkodtál a függetlenségedhez. Milyen furcsa önérzet ez.

884. Gyász-szakestély a Központi Bányászati Múzeum udvarán

89 De egyszer csak feladtad az önállóságot. 1951-ben megnősültél, az akkor már 10 éve özvegy Rozáliát vitted feleségül. Otthont nyertél és húsz olyan év következett, amely kárpótolt a korábbi magányos, rideg agglégény életedért.

Ahogy mondtad, nemcsak feleséget, de második anyát kaptál benne. Békés, kölcsönös szeretetre épült házasság volt. Az kissé zavart, hogy Anyu két cm-rel magasabb volt Nálad, de ő szívesen vállalta az önértedért, hogy csak lapos sarkú cipőt hordjon.

Akkor is előfordult, hogy havonta egyszer – engedéllyel – kimaradtál. „Késő van?” – kérdezte Anyu, hallva lépteidet, „Tíz óra” – felelted. „De az előbb ütött egyet.” „Hát a nullát nem is ütheti.” De ez volt a legnagyobb félreértés köztetek.

Ebből az időszakból fennmaradt egyetlen nagyobb tudományos munkád is a segítő-szándék jellemzi.

1967-ben készült el több éves kigyűjtés és rendszerezés után közös kiadványotok Legény Jánossal: A Bányászati és Kohászati Lapok Tartalommutatója 1868–1950. Egy évszázad anyagát dolgoztátok fel. 3490 cikk a szerzők szerint és több, mint 50 tárgycsoportra osztva. A 147 oldalas gyűjteményt ma is igen nagy haszonnal forgatják az üzemekben, akik szacikket írnak vagy keresnek.

Azután, amikor 1971-ben Anyu elment, nagyon egyedül maradtál. A szoba, ahol ő meghalt, évekig tabu volt, semmit sem engedték elmozdítani a helyéről, hogy minden rá emlékeztessen.

Lassan ismét feltűntél az öreg város szűk utcáiban. A bányászok helyébe léptek az erdészek. De egyre több barátod, tisztelőd lett a munkások, az iparosok soraiból, akik a különös történeteidet nagy-nagy figyelemmel, szeretettel hallgatták. A legenda rólad már bejárta az országot. Évente 10–12 bányász, kohász vagy erdész évfolyam jár ide találkozóra. Az első meghívásuk mindig Neked szólt. Néha elmentél balekjaid közé, akik már asszonyaiknak és gyermekeiknek mutattak „Ő Dzseki bácsi – a tovatűnő ifjúságunk egyik szép emléke”.

A rólad szóló legendák látszólag megnövelték az időt. Annyit hallottak rólad a fiatalok, hogy jóval idősebbnek vélték. Talán 100 évnél is idősebbnek. „A Dzseki bácsi, hát még él?” – kérdezték, amikor Sopronból távoli üzemekhez elvetődtünk és munkánk végeztével fehér asztalhoz ültünk. És olyan jó volt látni a megnyugodott arcokat, hogy igen, hál’ Istennek él még.

Úgy érzem, hogy azzal tisztelünk meg legjobban, ha megpróbálunk Tőled búcsút venni a Te utánozhatatlan anekdotázó stílusoddal.

Nagy a készülődés a túlvilági vendéglőben! No, nem valami osztályonfelüli, csodaéteremre gondolok, hanem olyan kisvendéglőre, amelyik emlékeztet a házi borkimérésekre. Készülődnek a professzorok: a szigorú Walek, Staszi, Esztó Péter bátyánk. Faller Jenő és természetesen Vendel Miklós bácsi és a többi nagyok. „Jön a Dzseki!” A hajdani nagy ifjúsági kör elnökök: Suhajda, Hladonik István, Zsille Lajos, Ruzsinszky László felteszik valéta-szalagjaikat. Steingrube nagyközség teljes előljárósága várja az utolsóként elhunyt polgárát. Parragi Gyurka készen áll a régi nagy vitákra, Szecskai Laci is előveszi hegedűjét, Bóci Rudival és Horváth Jancsival együtt gyantáznak. Perkovátz Félix, Pödör Béla, Pius, Pinezits úr és a többi híres pincér friss fehér kabátot váltanak. Deimel Pali bácsi, Zeberer Samu, az Iker Kovács és a hajdani buschenschankok többi kiváló tulajdonosai új kék kötényt kötnek hófehér ingük elé, és megnézik, hogy valóban a legjobb hordó van-e csapon. Anyu is nagyon figyel már, érzi, hogy pár napig pontatlanul üt ismét az óra.

Valahogy így képelem el távozásodat-érkezésedet.

A halálad perceiről nem tudunk semmit. De ha maradt még szemed villanása, akkor körülnéztél a bozontos szemöldököd alól, hogy a vén kaszás az ágyad fejénél vár-e végórára és hogy ott vagyunk-e mi, akiket szerettél. És ha maradt még hangod, azt suttohattad: „...ha elmennék is én közületek, fiúk mulassatok, vigadjatok.”

Utolsó Jó szerencsét! Dzseki bácsi!

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Szarka Árpád: Perényi Kálmán (1896–1985)

90 Szarka Árpád: Perényi Kálmán

(1896–1985)

Ismét eltávozott körünkből a régi soproni festőnemzedék egy idős tagja, Perényi Kálmán festőművész. Személye hozzátartozott ahhoz a körhöz, melyet Ágoston, Horváth, Steiner, Sterbenz, Mende és Mühl Aladár neve fémjelez. Kalandos ifjúsága után a II. világháború köti véglegesen Sopronhoz, a szeretett városhoz, ahová örök pihenőre is megtért 1985. május 22-én.

1896. október 7-én született Marosvásárhelyt. Középiskolai érettségi bizonyítványát már Sopronban szerezte meg a Széchenyi gimnáziumban, akkor reáliskolában. Az I. világháború őt is fegyverbe szólította. 1916-ban orosz hadifogságba esett, ahonnan 1921-ben tért haza.

Már az iskolában feltűnt rajzbéli tehetségével. A fogság után Bécsben, Fröhlich művésztanár St. Anna Gasse-i iskolájában folytatta festői tanulmányait az 1925–26-os években. Ettől kezdve egészen 1942-ig külföldön (Ausztria, Franciaország, Spanyolország, Olaszország) tartózkodott és kizárólag festészetéből élt. Művei között tájképek, figurális kompozíciók és genre-képek egyaránt szerepeltek, melyeket műkereskedők vásároltak meg Barcelonában, Tarragonában, Reusban (Katalónia), szintén műkereskedők rendeztek kiállítást műveiből. Milanóban az ottani Magyar Társaság támogatásával Perényinek A. Secchiával közös kiállítása nyílt meg.

Sopronba hazatelepülve bekapcsolódott a város képzőművészeti életébe, és a Soproni Képzőművészeti Kör, majd később a Munkacsoport helyi kiállításain rendszeresen szerepelt. 1945–52-ig a soproni Posztó- és

Szőnyeggyár orosz tolmácsként alkalmazta, utána ugyanitt 1954-ig vezető dekoratőri beosztást kapott.

91 Perényi Kálmán nagyon csendes művészember volt, nem gyűrűztek körülötte viták, nem vetette bele magát a küzdelembe, hogy szavát hallassa a modern és a hagyományos művészet közötti harcokban. Megmaradt ifjúkori ideáljánál, a közérthető, természetelvű festészetnél. Magatartása nem volt elutasító az újabb törekvésekkel szemben, hagyta, hogy átzúgjanak felette a sokszor lármás, új meg új, egyetlen igazságnak kikiáltott törekvések jelszavai. Ő megmaradt a leginkább kedvelt akvarell-technika halkszavú poétájának. Visszamaradt kisméretű vízfestményei hallatlanul kultúrált, élesszemű, a természet szépségeiben feloldódó festőről vallanak. Mennyi mindent tudott ez a bölcs, sokat látott piktor! – Kitűnő nyelvéreke révén a németen kívül megtanulta az orosz nyelvet, beszélt franciául, olaszul, spanyolul. Ő igazán elmondhatta magáról: művésznak hazája széles e világ!

Perényi Kálmánt azonban csak átmenetileg tartja vonzaskörében a külföld. Igazi otthona ez az öreg város lett, amelyet szeretetével ölelt körül.

Halálával föltolakszik bennem egy keserű kérdés: vajon mindig helyesen gazdálkodik-e szellemi értékeivel a „Civitas fidelissima”?

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Szita Szabolcs: Holocaust az Alpok előtt 1944–1945. Győr, 1983, 168 lap

Szita Szabolcs: Holocaust az Alpok előtt 1944–1945. Győr, 1983, 168 lap

Az igényes monográfia az MSZMP Győr-Sopron megyei Bizottságának gondozásában Győrött 1983-ban látott napvilágot. A magyar holocaust negyvenedik évfordulósorozatának küszöbén megjelent tudományos alkotás az alpesi erőd előterében, a Niederdonau-vonal építésén terepakadályok, tankcsapdák, futóárkok és lövészárkok készítésén dolgoztatott munkaszolgálatos foglyok szenvedéseit és mártíriumát örökíti meg. Szita Szabolcs rendkívül szívós és alapos kutató munkával, elsődleges források, rögzített dokumentumok (levéltárakban és múzeumokban őrzött iratok, valamint jegyzőkönyvek, újságok, plakátok, könyvek, kéziratok), továbbá túlélő deportált munkaszolgálatos foglyok és más szemtanúk ellenőrzött személyes visszaemlékezései alapján dolgozta fel a holocaust eddig feltáratlan fejezeteit.

Szita Szabolcs műve az első történelmi dokumentumkötet, amely feltárja, mi történt 1944 őszétől 1945 március végéig az Alpok alján sáncmunkákon sanyargatott foglyokkal. Tudományos igényű tanulmányában a szerző kifejti, milyen címen került mintegy 25 000 zsidó kényszermunkás fogoly Sopron környékére tizenkét állásépítő munkatáborba.

Mélyseges humanizmustól vezetettve rávilágít a táborokban uralkodó „hétköznapi fasizmus” rémtetteire,

olyan tényeket tár fel, amelyek a magyar holocaustnak, a magyarországi zsidóság 1944–1945-ös üldöztetésének és megsemmisítésének történetéből e mű megjelenéséig a köztudat előtt teljesen ismeretlenek voltak, amelyekről csak e táborok foglyai tudtak.

A könyv előszavát Szőnyi János, a Magyar Ellenállók, Antifasiszták Szövetsége Nácizmus Üldözöttei Bizottságának titkára írta, aki maga is ezekben a munkatáborokban, majd Mauthausenban és Gunkirchenben volt részese a pokoljárásnak.

Az első fejezetben Szita Szabolcs leírja a munkaszolgálat 1938 és 1944 közötti kialakulását és változásait, a másodikban pedig hetven munkaszolgálatos-század kiszolgáltatását, Radnóti Miklós és bajtársai mártírhalálát, valamint a budapesti, „munkaszolgálatra alkalmasnak talált” zsidó férfiak és nők gyötrelmes gyalogmenetét. [92](#)A bécsi úti halálmars (ez a fejezet címe) krónikájához a szerző jegyzetben részletet közöl Waldmann Erzsébet lichtenwörthi fogoly jegyzőkönyvi beszámolójából. Megemlékezik a budapesti, 701. hadrendi jelzésű századoknak az erődítési robotra immár vagonokban történt „elrablásáról” is.

A harmadik fejezet: Sáncmunkák az alpesi erőd előterében, a Niederdonau-vonal építése. Hadtörténeti adatok igényes feldolgozásával tárgyalja az Alpok térségének védelmére tervezett Reichsschutzstellungot (Birodalmi Védőállás), az „alpesi erőd” előterét alkotó védelmi rendszert, illetve ennek északi, ún. Niederdonau-szakaszát. A kiegészítő munkaszolgálatosok és a „munkaszolgálatra alkalmasnak talált zsidók” egyaránt az SS hegyeshalmi átvevő és elosztó állomásáról Zurndorfon (Zurány) át túlnyomórészt a Stellungsbau (állásépítés) különböző szakaszaira kerültek. 1914 végén a Niederdonau-vonal Sopron járásra eső területén – az akkor még 12 000-re tehető munkaszolgálatos-létszámon felül – több mint 3000 polgári lakost vettek igénybe az erődítési munkákhoz, a kirendelt lakosok munkatempója és a kívántnál kisebb létszámú megjelenése miatt azonban a Stellungsbau irányítói a magyar katonai hatóságok útján újabb és újabb intézkedéseket tettek, meglehetősen sovány eredménnyel ...

A szerző jól érzékelteti a kétfajta munkakötelezettség közötti különbséget: a kirendelt polgári lakosok nem voltak foglyok, napszámbért és természetbeni juttatást kaptak, nem bántalmazták őket, s a foglyokat mindenkor a polgári lakosságtól elkülönítve dolgoztatták.

A negyedik fejezet a Sopron vidéki munkatáborok története, a Stellungsbau táborainak története. Ezekben a táborokban már a volt kiegészítő munkaszolgálatosokat sem katonai egység tagjaiként, hanem ugyancsak deportáltaként kezelték és irtották.

Tizenkét Sopron környéki tábor: Ágfalva, Balf, Fertőrákos, Harka (ma: Magyarfalva), Hidegség, Ilona-major, Kópháza, Nagycenk, Sopronbánfalva, valamint a határon túli Cinfalva (Siegendorf), Fertőféhéregyháza (Donnerskirchen) és Feketeváros (Furbach), végül Sopronkeresztúr (Deutschkreutz) történetét tárja fel avatott tollal a szerző, mégpedig egy-egy külön alfejezet keretében.

Ami a Stellungsbau valamennyi kényszermunkatáborára jellemző: a táborparancsnokok és az örök az SS teljes eszköztárát bevetették a kényükre-kedvükre kiszolgáltatott deportált munkaszolgálatos foglyok kínzására és pusztítására. A kényszermunkás foglyoknak az emberi léthez minimálisan szükséges feltételeket sem biztosították. A hideg, az éheztetés, a szenny és nyomában a járványok pusztították „az újkori rabszolgákat, akiknek gyötrelmeit a náci kegyetlenkedések és a nyilas terror, a végsőkig fokozott fajgyűlölet tette teljessé”.

Az SS-ek, a nácipárt megbízottai, SA-rendőrök és nyilas suhancok, katonák, egyéb „zsidóörök”, esetenként a Todt-szervezet munkafelügyelői versenyre keltek egymással a kegyetlenségben. Az állandó ütlegetések

mellett a lesből agyonlövés is napirenden volt nemcsak a munkahelyen, hanem a szálláskörletekben is.

Szita Szabolcs megemlékezik a Kópházára, Harkára, Hidegség–Ilona-majorba, valamint Sopronkeresztúrra és Balfra hurcolt női deportált munkaszolgálatos foglyokról is.

Kópházára a bécsi úti halálmars után került Zurndorfon át mintegy 1500 fogoly nő, akiket a Stellungsbau parancsnoksága azonnal sáncásásra fogott. Reggel héttől esteledésig szakadatlanul dolgoztatták őket a falutól több kilométeres távolságra terepakadályok és tankcsapdák, futóárkok készítésén. A kópházi kényszermunka mindennapos keserveit az őrség kiagyalta változatos büntetések módja és gyakorlása tette teljessé. A táborparancsnok egyik kedvelt büntetése télidőben a több napra jégverembe zárás volt, amit kevesen éltek túl.

1944 decemberének második felében a mintegy 1300 női munkaszolgálatost Kópházáról 40–50 fő kivételével Lichtenwörthbe szállították. A női munkaszolgálatosokat, akik között férfi munkaszolgálatosok is voltak, férfi foglyokkal váltották fel.

93 Harkára mintegy 1500 női foglyot parancsoltak a bécsi úti halálmars után az SS-„átvevők”. Őket is az állásépítésen dolgoztatták, majd innét decemberben 110 fő kivételével ugyancsak Lichtenwörthbe vitték tovább a közöttük sínylődő férfi munkaszolgálatosokkal együtt. Őket is férfi foglyokkal váltották fel.

A harkai tábor foglyainak szenvedéseit súlyosította az egyöntetűen németlakta település nagyrészt volksbundista lakosságának a deportált munkaszolgálatos foglyokkal szemben tanúsított ellenséges magatartása. Ezek az elvakult gyűlölködők a náci halálgépezetet szolgálták, „tovább növelték a rabszolgáknak sem tekintett halandók kínjait”, pl. azzal, hogy minden kutat elzártak a foglyok előtt. Embertelenségükkel „részben előkészítői voltak későbbi sorsfordulójuknak, 1946–1947-es németországi kitelepítésüknek. Közülük kerültek ki az apróságokért is husángot ragadók, akik azonnal ütöttek, ha a kényszermunkást pl. a tiltott járdára való elvett rálépésen érték. Többek változatos módon, ám mindenkor feljelentéssel fenyegetöztek és becsapták az éhhalál küszöbén karikagyűrűjét, életveszélyben rejteget értékét cserébe kínáló, csekélyke élelmiszerért folyamodó munkaszolgálatost”.

Szita Szabolcs rávilágít arra a tényre, hogy a foglyok a túlélésre az egyik esélyt a bármilyen borsos áron és bármilyen veszélyben beszerzett pótelelem biztosította. „Ilyen körülmények között az éhségtől vizionálókat a nyomorúság hiénái fosztották meg utolsó holmijuktól. Az életet jelentő kenyér, kenyérdarab ellenében nélkülözők vámszedői értéknek számító holmikat zsebeltek be.” A túlélésre a másik esélyt a szerző a szökésben látja, de erre, mint írja, „csak kevés fogoly tette fel életét. Zömmel olyanok, akiknek külső támasz is rendelkezésére állt”.

Vérhas és kiütéses tífusz tombolt. Az utóbbit a náci cinizmus Lagerfiebernek nevezte. A hajszott ütemben végeztetett földmunkákon a gyengeségtől a fagyásoktól, a kiéhezettségtől és a rafinált verésektől hullottak az emberek. „A körmönfontan kiagyalt, ám brutális nyíltsággal megmutatkozó megpróbáltatásokat és megaláztatásokat ... egyre kevesebben bírták.”

A Hidegséghez tartozó Ilona-major kiürített istállóiba 600 munkaszolgálatra kötelezett fogoly nőt telepített az SS. Ők is sáncokat, futóárkokat ástak, majd páncélosakasztókat építettek. „A szalma nélküli istállók jéghideg padozatán sorra fagytak meg a mindennapos veréseknek és nélkülözéseknek kiszolgáltatott lányok, asszonyok. December második felében kópházi és harkai sorstársaikhoz hasonlóan az Ilona-majorban őrzött női foglyok is zömmel ... Lichtenwörthbe kerültek.”

Sopronkeresztúrra is jutottak a hegyeshalmi halálmarsból női munkaszolgálatos deportáltak 1500 fős létszámban. Egyes női csoportokat Harkára rendelték át december közepén. Helyükre december végén a közeli Kópházáról Sopronkeresztúrra irányított fogoly nők kerültek. Mivel munkát nem végeztek, ellátást csak naponta egy alkalommal, minimális mennyiségben kaptak. Közülük többen iszonyatos körülmények között helyben érték meg a felszabadulást.

Balfra is irányítottak Németországban megfordult női szállítmányokat. Itt a női foglyokat konyhai munkáknál és fafűrészelésnél foglalkoztatták.

A gyakorlatilag jelentéktelen Niederdonau-vonal állásépítő táborait a nácik 1945 március végén nem éppen „tervszerűen”, hanem gátját vesztett meneküléssel kiürítették, „mivel a Vörös Hadsereg nem a náci tervek és nem a nyilas ábrándok szerint végezte hadműveleteit”. Ám a náciknak még mindig volt idejük beteg, menet- és munkaképtelen foglyokra rágyújtották a pajtákat, a kimenekülőket lemészárolták. Balfon 1945. március 31-én a kiürítést záró SS tábori csendőrök a még mozdulni bíró, járóképes beteg foglyokat, mintegy 185 embert az ún. Teknő útra hajtották és halomra lőtték.

A Stellungsbau táborait túlélő foglyok újabb halálmarsban meneteltek Mauthausenba, majd onnét Gunskirchenbe.

Az ötödik fejezet ennek a két halálmarsnak állít emléket Mementó Mauthausen, Gunskirchen címmel. Ez az utolsó fejezet összefoglaló adatokat közöl: a Sopron környéki stációkon 1944 novemberétől 1945 márciusa végéig 22 000–25 000 munkaszolgálatost őriztek, dolgoztattak tartósan, s közülük 7500–8000-en az éhhalál, a kivégzések, 94a fagyások, valamint a nácik által „természetes” halálnak tartott tüdőgyulladás, vérhas, diftéria, flekktífusz martalékai lettek.

A szerző befejező szavai az utolsó fejezet végén:

„A holocaust hazai fejezetének mind teljesebb feltárása, a fasizmus gyűlöletes arcának leleplezése emlékeztessen az elpusztított áldozatokra. Legyen tisztelgés a nácizmus és válfajai felett győzedelmeskedők előtt és erősítse tanulságaival a fasizmus újabb áramlatai, a háború ellen küzdők hatalmas táborát.”

Szita Szabolcsnak műve megírásához a fasiszták kegyetlenségének áldozatai fölött érzett mély megrendülése adta kezébe a tollat. Az egyes fejezetek mottójául remekül választott, megrázóan odailó prózai illetve versidézeteket alkalmazott. Az első fejezet mottója Kossa István Dunától a Donig című memoárjából való: „...Írtam, mert sokan a Szálasi-rezsimet megelőző Horthy-korszakra mint a boldog béke idejére emlékeznek vissza ...”

A művet igen értékes fényképanyag koronázza. A 3., 4., 24., 25., 26., 28., 29., 30. számú képek a szerző felvételei. A 22., a 23. és a 27. számú képet a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága bocsátotta a szerző rendelkezésére. A többi kép: Németh Ferenc reprodukciói, továbbá Manfred Rauchensteiner osztrák történész munkái és Erich Fein Die Steine reden (A kövek beszélnek) című műve nyomán készült képek, valamint egy-egy felvétel Domonkos Ottótól és Nováki Gyulától.

Szita Szabolcs munkájának igényességét., kutatói alaposágát bizonyítja az apparátusanyag is, amelynek terjedelme megközelíti az öt fejezetes tanulmány terjedelmének felét (70 oldal). Az ötödik fejezet a 98. oldalon véget ér, a könyv terjedelme 168 oldal. Az apparátusanyagon belül a forrás- és jegyzetanyag nemcsak a dokumentumok őrzési, illetve lelőhelyéről tájékoztat, hanem a szövegrészt kiteljesítő, fontos tényeket és adatokat is tartalmaz (99–128.). A kiadványok jegyzéke (129–134.) és az időrendi mutató

(135–144.) is igen hasznos része az apparátusanyagoknak, illetve a mű egészének. Rendkívül fontos a szerző kutató munkája folyamán szerkesztett összesítés a kutatás során feltárt munkaszolgálatos-alakulatok hadrendi számáról, felállítási helyéről és állományáról, valamint mozgásáról és állomáshelyeiről (145–158.) c. rész. A szerző itt felhívja figyelmünket: „A kiegészítő munkaszolgálatos-századok egykorú ...elnevezését közöljük, mivel a további kutatások számára támpontul, adalékul szolgálhat.” A századok jegyzéke után a munkát névmutató (159–166.) zárja.

A tudományos szintű történelmi dokumentumkötet rendkívül szép stílusú, olvasmányos. Ezáltal a megrázó, megrendítő tényanyag nemcsak a történészekhez és más, a témával hivatásszerűen foglalkozó értelmiségiekhez, hanem a nagyközönséghez, jelesül az ifjabb korosztályok széles rétegeihez is közelebb jut.

Teljesen egyetérthetünk Karsai Elekkel abban hogy a nyugati határszélre 1944 végén kihajszolt mintegy félszáz ezer zsidó férfi és női kényszermunkás helyzetének objektív ábrázolása további „elmélyült kutatómunkát igényel a határ mindkét oldalán, azzal, hogy a kutatást esetleg ki kellene terjeszteni más megyék területére Magyarországon és át kellene nyúlni osztrák területre is – még talán egy közös osztrák–magyar kutatási program sem elképzelhetetlen”. (Népszabadság 1984. ápr. 12.)

Maga a szerző is utal rá, hogy további kutató munka szükséges, hiszen ez a műve jelentős, bár csak az első lépés a téma teljes feldolgozásában. Nagy érdeklődéssel várjuk a szerző további alkotásait e témában.

H. Elek Mária

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Bokor József: Sopronkövesd ragadványnevei. Budapest, 1983, 44 lap (Magyar Személynévi Adattárak 60)

95 Bokor József: Sopronkövesd ragadványnevei. Budapest, 1983, 44 lap (Magyar Személynévi Adattárak 60)

1978-ban e helyen (SSz. 1978, 91) ismertettem Balázs Juditnak Rábaszentandrás család- és ragadványneveiről, ugyancsak a fenti sorozat 15. számaként megjelent füzetét (vö. még Kiss Jenő: SSz. 1985, 285). A sopronkövesdi füzet bevezetése áttekintést ad a falu történetéről, majd a családneveket és a keresztnéveket tárgyalja, a dolgozat második felében pedig a falu élő ragadványneveit vizsgálja a névtudomány mai szempontjai szerint, azaz kitér a névadás indítékaira, a ragadványnevek öröklődésére is. A dolgozat néprajzi szempontból is tanulságos.

Mollay Károly

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Szabó Jenő író, Sopron, Madách u. 11.

Dr. Fogarassy László ny. könyvtáros, ČS 85101 Bratislava-Petržalka, Jakubovského ul. 121/II. 4.

Krassói Kornélia gimn. tanár, 1212 Budapest, Táncsics u. 92.

Kövesi Sándorné gimn. tanár, 1212 Budapest, Táncsics u. 92.

Dr. Macher Frigyes tud. munkatárs, Sopron, Mikoviny u. 15.

Molnár László, a Központi Bányászati Múzeum igazgatója, Sopron, Templom u. 2.

Király Tibor GySEV-főtanácsos, Sopron, Május 1. tér 67.

Hrenkó Pál ny. alezredes, 1123 Budapest, Alkotás u. 25., 3. ép. V/38.

Dr. Hajnal János, a Legfelsőbb Bíróság ny. tanácselnöke, 1113 Budapest, Ulászló u. 39.

Héjj Botond, tud. munkatárs, ERTI, Sopron, Ifjúság tér 21.

Heitler László tanár, Pápa, Sallai u. 49.

Szarka Árpád festőművész, Sopron, Kis János u. 1.

Hárs József Sopron, Május 1. tér 21–23.

Hollósné Elek Mária ny. szerkesztő, 1101 Budapest, Pongráci u. 17., MN épület, III. lépcsőház 1/36.

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

1986. XL. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE

96 Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Szabó, Jenő: Die alten Lewer I. Teil

Fogarassy, Ladislaus: Die Memoiren von Paul Prónay über die westungarischen Ereignisse des Jahres 1921 I. Teil

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Krassói, Kornelia–Kövesi-Pálffy, Gyöngyi: Am Rande einer Ansichtskarte ... (Zum 80. Geburtstag von Nikolaus Vermes)

Macher, Friedrich: „75 Jahre Ödenburger Eisengiesserei“ (Ausstellung im Zentralen Bergbaumuseum)

Kleine Mitteilungen

Molnár, Ladislaus: Jenő Fallen und Ödenburg

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. Sechste Mitteilung

Hrenkó, Paul: Die Madonna von Árpás und die Lokalisierung von Mórchida im Mittelalter

Hajnal, Johann: Nachklänge zu der „Erinnerung an Siegendorf“

Héjj, Botond: Wer besucht die Ödenburger Waldungen?

Kulturelles Leben in Ödenburg

Heitler, Ladislaus: Die Ausstellung von Emma Szabados-Egyed und von Johann Giczy in Pápa

Szarka, Árpád: Ausstellung des Graphikers und Trickfilmzeichners Zsolt Richly

Nekrologe

Hárs, Josef: Alexander Mesterházy (1897–1984)

Molnár, Ladislaus: Der Kumpane Dzseki ging dahin ... (1900–1985)

Szarka, Árpád: Der Maler Koloman Perényi (1896–1985)

Bücherschau

Hollós-Elek, Maria: Szita, Szabolcs: Holocaust vor den Ausläufern der Alpen 1944–1945. Raab, 1983 (ung.)

Mollay, Karl: Bokor, Josef: Die Übernahmen in Sopronkövesd, Budapest, 1983 (ung.)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Lövéér, Röttig–Romwalter Nyomda Rt. Sopron, 1942.

2 (Megjegyzés - Popup)

Ödenburger Lokal Blatt, 1865. május 17.

3 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városi Levéltár (a továbbiakban SVL.) XXV. 22 769.

4 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1923. július 2.

5 (Megjegyzés - Popup)

Ssz. 1961, 120.

6 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1955, 72.

7 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1953, 129.

8 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1969, 125.

9 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1956, 240.

10 (Megjegyzés - Popup)

1974. július 27.

11 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1983, 1., 2.. 3: 1984, 1. sz.; különnyomatban: Sopron, 1984, 100 lap

12 (Megjegyzés - Popup)

Senats Protocoll 1676, 105.

13 (Megjegyzés - Popup)

Harmonia 1862, 137.

14 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXIV. 5542.

15 (Megjegyzés - Popup)

1697. évi kgy. jkv. 13. pontja.

16 (Megjegyzés - Popup)

1862. évi tjkv. 1617, 3181.

17 (Megjegyzés - Popup)

1873. dec. 13. SVL. XXV. 17 720.

18 (Megjegyzés - Popup)

Harmonia 1862, 199.

19 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXIV. 5542.

20 (Megjegyzés - Popup)

SVL. V. 16, 808.

21 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 24 051.

22 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1884. november 11.

23 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 23179.

24 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 24 646.

25 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1891. december 31.

26 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 22 541.

27 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 24 646; Oedenburger Zeitung 1890. február 7.

28 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 15 423.

29 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 24 646.

30 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1896. április 8.

31 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 24 446.

32 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1899. június 6.

33 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1900. január 25.

34 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1913. december 25.

35 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1895. április 20., 24.

36 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1895. február 1; Soproni Napló 1907. augusztus 8.

37 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1912. április 4.

38 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1913. január 11., 13.

39 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1902. július 11.

40 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1900. június 8; Soproni Napló 1902. július 4; SVL. XXV. 25 220.

41 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1913. április 6., 27.

42 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1914. május 27.

43 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1914. május 27.

44 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1912. március 16.

45 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1689. május 11.

46 (Megjegyzés - Popup)

Már az 1667. évi közgyűlés 30. pontja nehezményezi, hogy a bánfalvi barátok (*wandorjer Mönche*) a szántójuk melletti utat „ziemlich geschmälert”, meglehetősen megkeskenyítették. Hasonló ügyben szólnak fel az 1680. évi közgyűlésen (22. pont), az 1709. évben (25. pont). 1753-ban (Senats Protocoll 74. 1.) Lorenz Nastl és Hans Prüiner ellen indul eljárás, mert „den grossen rain successive zugeeignet haben”, lassanként elszántottak városi útterületet. 1758-ban egy új út kezd fogyni és a tanácsnak ezért kell szemlét tartania. (Senats Protocoll 89. 1.) 1894. február 20-án a tanács felhívja Proszwimmer Sándort az eredeti helyzet visszaállítására, mert az az útmenti szántójához a Panoráma útból egy méteres sávot elszántott.

47 (Megjegyzés - Popup)

Az 1889., 1912., 1924. években.

48 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 24 646.

49 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1943, 5.

50 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I, 7/340.

51 (Megjegyzés - Popup)

1862. évi őrszabályzat, SVL. XXIV. 5542.

52 (Megjegyzés - Popup)

1862. évi őrszabályzat.

53 (Megjegyzés - Popup)

1897. évi kgy. jkv. 13. pontja.

54 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXIV. 5506.

55 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Anzeige Blatt 1864. október 23.

56 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Anzeige Blatt 1864. július 3.

57 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Anzeige Blatt 1864. május 4.

58 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1880. november 17.

59 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XVII. 4851, 4935.

60 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1884. október 16; Sopron 1899. szeptember 16; Soproni Napló 1910. április 9; 1914. november 27; Soproni Napló–Sopronvármegye 1915. február 5; Sopronvármegye 1930. július 25, 1932. március 18, 1935. július 19; Soproni Hírlap 1933. augusztus 4.

61 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1925. január 31.

62 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1885. május 20.

63 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1930. október 25.

64 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 1862: XXIV. 5506; 1884: XXV. 22 299, XXV. 22 537; 1892: XIV. 14 796; 1895: XXV. 25 792.

65 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1890. március 13.

66 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1884. július 2.

67 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1894. december 4.

68 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1895. november 27.

69 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1895. november 28.

70 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1896. május 31.

71 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1918. május 16, augusztus 31; 1919. február 4, 5, 15.

72 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1926. május 9.

73 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1934. december 18.

74 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1926. december 24; Sopronvármegye 1927. január 1.

75 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1912. április 12.

76 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló–Sopronvármegye, 1916. augusztus 16.

77 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1889. június 6.

78 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1917. június 30.

79 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1924. június 12, 22.

80 (Megjegyzés - Popup)

Senats Protocoll 1745, 170187.

81 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XI. 4149.

82 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 20 286.

83 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 20 310.

84 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 25 465.

85 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1896, augusztus 3, 9.

86 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1896. augusztus 8; Sopron 1999. május 25.

87 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 23 011.

88 (Megjegyzés - Popup)

Ssz. 1955, 113.

89 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1890. március 28.

90 (Megjegyzés - Popup)

Ssz. 1957, 115, 1959, 238, 1960, 68, 1969, 354.

91 (Megjegyzés - Popup)

Ssz. 1960, 69.

92 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkI. II, 2, 132, 163.

93 (Megjegyzés - Popup)

Ssz.. 1959, 238.

94 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1966, 326.

95 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1959, 242.

96 (Megjegyzés - Popup)

Hans Georg Ritter's Oedenburger Chronik. Herausgegeben von Iwan Paur, 1874. (a továbbiakban: Ritter-krónika) 108. l.

97 (Megjegyzés - Popup)

Közgyűlési jegyzőkönyv 28–29. 1.

98 (Megjegyzés - Popup)

Petz krónika, SSz. 1940, 141.

99 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Városszépítő Egyesület indított gesztenyefa-ültetési akciót, minden elültetett csemetefa költségének felét vállalva.

100 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye–Soproni Napló 1916. november 11.

101 (Megjegyzés - Popup)

Adamovich Lázár, az utóda is csupán egy tőkén talált fertőzést (Sopron 1896. szept. 23.).

102 (Megjegyzés - Popup)

Ez a fajta biztosítás többször nem vált be, így 1651 májusában sem, amikor a jégverés a lövéreken és Bánfalván át a Fertőig minden szőlőt elvert (Payr krónika 39. l. SSz. 1912), de 1780. június 6-án sem, amikor tojásnagyságú jégdarabok verték össze nemcsak a lövéreket, hanem az egész határt (Payr krónika, 141. l.). Nagy területen volt jégverés 1794. május 6-án, amikor az Eisler- és Steinhafen-dűlők kivételével az egész szőlővidék termése elpusztult. Két évvel később, 1796. május 27-én Nagymartontól (*Mattersdorf*) a sonnenbergig mindent tönkrevert a jég, persze mindkét esetben a lövéri szőlőket is teljesen. 1851. június 10-én a lövéreken kívül huszonhat dűlő termését tette tönkre a jég, 1853. július 1-én fél-, egy- és kétfontos jégdarabok hullottak az egész határban, főleg Bánfalván és a Lövérekben, s kisebb disznókat, mezei nyulakat vertek agyon. Bruckner Tófor le is rajzolta krónikájában a szőlőjében talált gyermekfej nagyságú jégdarabot.

103 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1926. január 15.

104 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXV. 22 769.

105 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1940, 187.

106 (Megjegyzés - Popup)

Ssz. 1940, 203.

107 (Megjegyzés - Popup)

SVL. XXIV. 5952.

108 (Megjegyzés - Popup)

Nem számított lövérháznak a saletli (*Salett* 'kerti ház'; *Saletel* 'Laube, lugas', afféle státusszimbólum, valamire való lövérből vagy kertből nem hiányozhatott, noha voltaképpen felesleges dísz volt.

109 (Megjegyzés - Popup)

Prónay Pál szerepére lásd: A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál naplójából. (Szerk.: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin). Bp., 1963. – Dersi Tamás: Párbeszéd a vérebről. Prónay Pál naplójáról: Új Írás 1963, 6. sz. – Andrassy Antal: A hóhér tollat fogott. Somogyi Néplap 1963, 252. sz. – Soós Katalin: Burgenland az európai politikában 1918–1921. Bp., 1971. – Környei Attila: Sopron és vidékének munkásmozgalma 1919–1924. Győr, 1984.

110 (Megjegyzés - Popup)

Vitéz Kövendy Károly: Magyar királyi csendőrség. A csendőr békében, háborúban és emigrációban. Toronto, 1973, 190.

111 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1982, 1–19, 97–115, 193–211. Maderspach az Etelközi Szövetségtől, illetve Prónaytól független Friedrich–Urmánczy-féle szervezkedés résztvevője gyanánt került bele a felkelésbe.

112 (Megjegyzés - Popup)

A Prónay/Ranzenberger zászlóalj irattára és az Ostenburg-zászlóalj iratainak a maradványa a Budapesti Hadtörténelmi Levéltárban, Gömbös Gyula iratai pedig a Magyar Országos Levéltárban találhatók.

113 (Megjegyzés - Popup)

Párttörténeti Intézet Archívuma 685, f. 2/17 ó. e. II. rész. Prónay az egyes iratokat folytatólagosan római számokkal látta el. A XLV. és magasabb számú aktaszövegek a nyugat-magyarországi események szempontjából már nem fontosak.

114 (Megjegyzés - Popup)

Ádám T. István: A nyugat-magyarországi felkelés története. Budapest, 1935, 58.

115 (Megjegyzés - Popup)

Az államügyészség 1920 november közepén kereken ötszáz, a különítmények által elkövetett olyan atrocitást tartott nyilván, amely halállal végződött. Friedrich István és Orbók Attila nemzetgyűlési képviselők ebben az ügyben interpellációra készültek (Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, Honvédelmi Minisztérium iratai 1920. nov. 15, 17 177. sz.: 1920. november 14-én meg nem jelent sajtóközlemények felsorolása).

116 (Megjegyzés - Popup)

Gerald Schlag: Oberwart nach 1848. In: Die Obere Wart. Festschrift zum Gedenken an die Wiedererrichtung der Oberen Wart im Jahre 1327. Redigiert von Ladislaus Triber. Oberwart, 1977, 266–267.

117 (Megjegyzés - Popup)

Vitéz Taby Árpád 1896-ban született Nyitragerencsén. Az I. világháborúból főhadnagyi rangban tért haza. Az ellenforradalmi mozgalmak aktív résztvevője. 1938-ban nyugalmazott testőrőrnagy, a következő évben nyilaskeresztes képviselőként kerül be az országgyűlésbe. Mint háborús bűnöst tizenöt évre ítélték. A váci fegyházból 1956-ban szökött nyugatra, ahol amerikai szolgálatba szegődött. Vö. (p. e.): A Prónay-különítménytől a hazaárulók peréig. Magyar Nemzet 1966. május 29. Haláláról nincs adatom.

118 (Megjegyzés - Popup)

A pör történetét e sorok írója közzétette: SSz. 1978, 23–40.

119 (Megjegyzés - Popup)

Ez az alcím nincs a kéziratban, a rend kedvéért iktattuk ide.

120 (Megjegyzés - Popup)

A Lehár-féle szervezkedést illetően lásd e sorok írójától: „A nyugat-magyarországi kérdés katonai története I.” SSz. 1971, 291–302. A Lehár-féle szervezkedésnél Prónayt negligálták, érthető, hogy nem volt informálva.

121 (Megjegyzés - Popup)

Mint az előbb kihagyott részből tudjuk, Siménfalvyról, Toókosról, Gömbösről és Gyarmathyról van szó.

122 (Megjegyzés - Popup)

A kihagyott részben Prónay – részben hibásan – az „A” és „B”-zóna határvonalát írja le, amely az irodalomból ismeretes.

123 (Megjegyzés - Popup)

Nem a zeneszerző vagy névrokona, hanem elírás *Imre* helyett.

124 (Megjegyzés - Popup)

A kihagyott rész ismert dolgokat tartalmaz (a kirchschlagi és a két ágfalvi ütközetről stb.) és csak azt bizonyítja, hogy Prónay bicskei tartózkodása alatt passzívan viselkedett és a hadműveleteket nem irányította.

125 (Megjegyzés - Popup)

Föltehetőleg nagyrészt Kaszala Károly emberei, akik négy főiskolás kivételével cserbenhagyták, illetve elszéledtek. Lásd Maderspach emlékiratait: SSz. 1978, 243.

126 (Megjegyzés - Popup)

Maderspach nem említi Urmánczy és Inselt látogatását Héjjasnál (lásd SSz. 1978, 240–241.) Prónay máshonnan szerzett információt kever ide, mert a „Magyarság” c. napilap kérdéses száma nem volt a birtokában.

127 (Megjegyzés - Popup)

Prónay erősen kifogásolható magyarsággal ír, ami valószínűleg annak tulajdonítható, hogy középiskoláit nem magyar nyelven végezte. Habár jónak láttuk meghagyni a reá jellemző hibás fogalmazást, a szövegben érthetőség végett mind itt, mind pedig több más helyen kénytelenek vagyunk javításokat eszközölni. Ezek azonban olyan természetűek, hogy bármely élő szerző hallgatólagosan tudomásul venné.

128 (Megjegyzés - Popup)

A Friedrich–Urmánczy féle szervezkedés leszereléséről van szó, amelybe Héjjas Iván is beletársult. Héjjas Iván egyébként azzal az ürüggyel tudta kicsempészni embereit Sopronba, hogy le akarja fegyverezni a Friedrich-féle alakulatot. Ehelyett azonban a Friedrichéknek küldött fegyverekkel – amelyeket emberei részére uzurpált – megtámadta az osztrák karhatalmat. (Egy szegedi ügyvéd naplójából. Dr. Kőváry Ottó naplója. In: Dr. Kormányos Benő: A szegedi ügyvédi kamara ötven éves története. Szeged, 1931, 62–69).

129 (Megjegyzés - Popup)

Átvétel a Szabó A.–Pamlényi c. féle válogatásból (A határban a Halál kaszál ... Bp., 1963. 269–270), csekély rövidítéssel. További átvételeknél a hivatkozás: Szabó Á.–Pamlényi.

130 (Megjegyzés - Popup)

A Prónay-kézirat III, 15–18 tartalmi összefoglalása.

131 (Megjegyzés - Popup)

Ua. 18–27.

132 (Megjegyzés - Popup)

A kihagyott részben Sători László és társai kivégzéséről ír, akiket Budaházy Miklós felkelőparancsnok följelentésére vontak statáriális eljárás alá. E kivégzések miatt Taby Árpád a felkelés lezajlása után Prónayt támadta. Sátoriról utóbb kiderült, hogy téves vagy tudatosan hamis tanúvallomás áldozata lett. A felsőgulyai esemény leghitelesebbnek tartható leírására vö.: Missuray-Krúg Lajos: A nyugat-magyarországi felkelés, Sopron, 1938, 235–245 („Végzetes halálos ítélet”: közlemény a „Világ” e napilapból közelebbi dokumentációs adatok nélkül, Missuray-Krúg kommentárjával, aki ez ügyben magánbuzgalomból nyomozott.)

133 (Megjegyzés - Popup)

Gróf Erdődy Tamás csendőrőrnagy volt, aki túlnyomórészt kőszegiekből felkelőcsapatot is szervezett, amelynek vezetését azonban kivették a kezéből.

134 (Megjegyzés - Popup)

A Magyar Országos Levéltárban feltalálható nyugat-magyarországi anyagban elszórtan vannak utalások bennszülött felkelőkre. Eddigi ismereteink alapján elsősorban rendfenntartásra vették őket igénybe. Elvértve fegyveres akciókban való részvételükre is vannak adatok.

135 (Megjegyzés - Popup)

Tekintélyesebb.

136 (Megjegyzés - Popup)

A kihagyott részben Gömbös Gyulával kapcsolatosan személyeskedik, amit a kutatások nem igazoltak és leszögezi, hogy nem Jákfán, hanem a Baranya megyei Murgán született, ami megfelel a valóságnak. Kádár Lehelnek leadott közlését (Magyarság, 1922. augusztus 10.) megtalálni a kézirat 344–345. oldalán, mint LXVI. sz. okmányt, amellyel összefüggésben Gömbös párbajra is hívta Prónayt.

137 (Megjegyzés - Popup)

Az Etelközi szövetségről részletesen lásd Páter Zadraveczt titkosnaplója (Bp, 1967, 129–150.). A „Nyugat-magyarországi felkelés” c. fejezetből (152–179) ismert „Honvédelmi Bizottmánynak” nyilván az lett volna a feladata, hogy a „Feltámadás Legfelsőbb Vezetősége” kiegészülése legyen a

Friedrich–Urmánczy féle szervezkedés exponenseivel. Lásd még Missuray-Krúg Lajos i.m. 175–176 (Wein Dezső dr. naplórészlete).

138 (Megjegyzés - Popup)

Prónay-napló II, 32–33. Az idézett levél végén a következő záradék: „Másolat hitelül Nagyszentmihály 1921. nov. 3-án. s.k. Cikatricis főhadnagy segédtsízt. P. H. Nyugat-magyarországi Felkelők Főparancsnoksága.” Utána egy „Megjegyzés a fenti levélre”, amit Prónay kéziratának kiadása esetén nyilván lapalji jegyzetnek szánt: „A levélben említett zálog báró Lehár Antal ezredesre vonatkozik, akit ugyanezen év szeptember 17-én letartóztattam és mint foglyot kezeltem. Hívei, akik kiszabadítására Felsőőrön megjelentek, nagyobb összeget kínáltak nekem szabadonbocsájtása esetére, melyet azonban nem fogadtam el. A közös megállapodásaink szerint a levelezéseken magamat Paulusnak, Gömbös pedig Jákfaynak írtuk alá magunkat ...

139 (Megjegyzés - Popup)

Nyilvánvalóan arról van szó, hogy a „Feltámadás” fedőnév alatt rejtőzködő Etelközi Szövetség fegyvert, lőszert és ruhaneműt tartalmazó vasúti kocsijai Vép vasúti állomásra (ma: Weppersdorf-Kobersdorf, Burgenland) való küldését jelezte, amelyek nem érkeztek meg.

140 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban valószínűleg a Nyugat-Magyarországi Szövetség, amelynek Töppler Kálmán volt polgármester lehetett az államfőjelöltje; Kismartonban pedig a Friedrich-felkelő csoport, amely a Lajtabánság kikiáltását már 1921. augusztus 29-re tervezte.

141 (Megjegyzés - Popup)

Nyilvánvalóan a Satori-ügy foglalkoztatta a kormányt.

142 (Megjegyzés - Popup)

A levél szövege alatt a következő záradék: „Másolat hitelül: Nagyszentmihály, 1921. november 3-án s.k. Cikatricis fhgy. segédtsízt.” A levél csak Lajtabánság kikiáltása után íródhatott, legkorábban 1921. október 5-én.

143 (Megjegyzés - Popup)

Az értelmetlennek tűnő „a N.-eket” szókat – nyilván másolási hiba – kihagytuk.

144 (Megjegyzés - Popup)

Gömbös Gyula.

145 (Megjegyzés - Popup)

Szintén másolási hiba. Helyesen: V. T. (Vezérek Tanácsa).

146 (Megjegyzés - Popup)

Az okmányszöveg alatt: „Másolat hiteles – Godova Károly s.k.” Dátum nincs (Prónay III, 34).

147 (Megjegyzés - Popup)

Gömbös a „hivatalos formáció” alatt a Ranzenberger-csendőrzászlóaljra érti, a III. hadműveleti csoport alatt pedig vagy a felkelő „déli hadsereg”, vagy az oda tartozott Budaházy-csoport értendő. Iván – Héjjas Iván, aki a III. hadműveleti csoport vezetését soha nem vette át, mert Prónay időközben Burgenlandba érkezett.

148 (Megjegyzés - Popup)

A levél hiteles voltáról tanúskodik Gömbös Gyulának Nádosy Imre országos főkapitányhoz intézett levele, amelyben értesíti, hogy az összes szervezetek és „magasabb hely” is őt bízták meg a nyugat-magyarországi bandaharcok vezetésével. Felszólítja, hogy tartóztasson fel minden oda igyekező embert, aki nincsen a mellékelt „Feltámadás” igazolvánnyal ellátva. Mivel „holmi balfi kirándulások” kizárását emlegeti, nyilvánvaló, hogy csak a balfi Friedrich-féle felkelőhadiszállás feloszlata után, tehát 1921. augusztus végén keletkezett. Lásd: Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945, Bp., 1956, II. 200–201.

149 (Megjegyzés - Popup)

Megvan a Magyar Országos Levéltárban is a K 26–1921–1387. sz. csomóban. 1921 szeptember 18-án Budapesten adták fel, a címzést az eredeti szöveg szerint korrigáltuk. A Prónay által közzétett másolatszöveg címzése hibás: „Hír Paulus főv. vasra.” Gömbös elírása: „A”-zónát említ „B”-zóna helyett.

150 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen: Riedlingsdorf – Rödöny.

151 (Megjegyzés - Popup)

Nyilvánvaló gépkezelési hiba. Helyesen: Neunkirchen.

152 (Megjegyzés - Popup)

A Prónay-memoárokban előforduló „megjegyzések” utólagos észrevételek az eredeti napló jegyzeteihez. Voltaképpen lapalji jegyzetek szerepét töltik be.

153 (Megjegyzés - Popup)

Solymossy János százados.

154 (Megjegyzés - Popup)

Az északi hadserege szervezése Inzelt István ezredes feladata volt, a középső hadsereg Ostenburg körletében volt, a déli hadsereg három hadműveleti csoportra oszlott (Budaházy, Taby, Molnár), amely fölött Prónay parancsnokolt.

155 (Megjegyzés - Popup)

Héjjas Iván, Hír György, utóbbi a Taby-csoport névleges parancsnoka.

156 (Megjegyzés - Popup)

Mivel Lehár ezredes és Gömbös rossz viszonyban voltak, Bethlen fölöslegesnek tartotta Gömbössel is tudatni Lehár megbízatását.

157 (Megjegyzés - Popup)

Giczey György százados.

158 (Megjegyzés - Popup)

Lakompak, Sopronnyék.

159 (Megjegyzés - Popup)

Ranzenberger Viktor százados.

160 (Megjegyzés - Popup)

Ranzenberger-zászlóalj.

161 (Megjegyzés - Popup)

A közzétélt eredeti szöveg 7–14. kéziratoldalára a 10–19. sz. jegyzet, a 23–44. kéziratoldalakra pedig a 23–50. sz. jegyzet vonatkozik. Tartalmilag a közbeeső szöveget ismertettük.

162 (Megjegyzés - Popup)

Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Dr. Faller Jenő (1894–1966) születésének 90. évfordulója alkalmából 1984. szeptember 25-én 3 előadásból álló tudományos emlékélelést tartott Zircen a Városi Tanács dísztermében. Az ország bányavidékeit és a Nehézipari Műszaki Egyetem tanszékeit képviselő, mintegy száz főnyi hallgatóság előtt először Pera Ferenc ismertette Faller Jenő életútját, majd Jármái Ervin adott tájékoztatást a Bakony hegység szénbányászatához fűződő alkotásairól. E cikkben foglalt harmadik előadás elhangzása után a résztvevők megkoszorúzták a Pantheonban Faller Jenő emléktábláját. (l. a képet!)

163 (Megjegyzés - Popup)

Az emlékülés alkalmából az OMBKE veszprémi csoportja kiadta „Dr. techn. Faller Jenő írásainak bibliográfiája” című füzetet (szerk. Jármái Ervin, 38 l.). A füzet a Bányászati Kutató Intézet Közleményeiben (XI. évf. 1967, 363–373.) megjelent bibliográfiát kiegészíti a nyomdakész állapotban maradt, időközben előkerült, valamint azóta közölt írásokkal. Az összeállítás hasznos segédeszköze a helytörténeti és bányászattörténeti kutatómunkának.

164 (Megjegyzés - Popup)

Térfi Béla: Magyar postai lebetűzések. Bp., 1943.

165 (Megjegyzés - Popup)

Részlet Mikoviny: Epistola de Methodo Concinnandarum Mapparum Hungarie, Topographicarum c. műve

fordításából (kézirat). Mikoviny Sámuel (1700–1750) földmérnökről lásd Halmos Ferenc: Tudományos ülés Szegedben, a Magyar Tudományos Akadémia fennállása 150. évfordulójára. SSz. 1977, 355–361.

166 (Megjegyzés - Popup)

Genthon István: Magyarország művészeti emlékei 1. kötet. Bp., 1959, 17.

167 (Megjegyzés - Popup)

Galavics Géza: Hagyomány és aktualitás a magyarországi barokk művészeiben (XVII. század). Vö. Galavics (szerk.): Magyarországi reneszánsz és barokk. Bp., 1975, 255–259.

168 (Megjegyzés - Popup)

Sörös Pongráci: A bakonybéli apátság története. 1. kötet. Vö. Erdélyi L. (szerk.): A pannonthalmi Szent Benedek Rend története 8. Bp., 1903, 44–45.

169 (Megjegyzés - Popup)

Sörös i.m. 106.

170 (Megjegyzés - Popup)

Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története I. kötet. Pest, 1870, 499.

171 (Megjegyzés - Popup)

Sörös i.m. 146–147.

172 (Megjegyzés - Popup)

Sörös i.m. 2. kötet (Erdélyi i.m. 9. kötet). Bp., 1904, 41.

173 (Megjegyzés - Popup)

Sörös i.m. 541.

174 (Megjegyzés - Popup)

Bánkúti Imre: Rákóczi hadserege. Bp., 1976, 124.

175 (Megjegyzés - Popup)

Sörös i.m. 45.

176 (Megjegyzés - Popup)

Sörös i.m. 56.

177 (Megjegyzés - Popup)

Sörös i.m. 47–48, 539–540, 550–551, 553–554.

178 (Megjegyzés - Popup)

Sörös i.m. 45.

179 (Megjegyzés - Popup)

Sörös i.m. 48.

180 (Megjegyzés - Popup)

Sörös i.m. 558.

181 (Megjegyzés - Popup)

Rupp i.m. 501.

182 (Megjegyzés - Popup)

Sörös i.m. 25.

183 (Megjegyzés - Popup)

Sörös 1. kötet i.m. 27.

184 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Zs. (szerk.): A Szülőföldünk (a Kisalföld pályázat 1967. és 1969. évi versenyére érkezett helytörténeti munkák átdolgozott gyűjteményes kötete). Győr, 1972, 272–275.

185 (Megjegyzés - Popup)

A térképet Birkás János főiskolai tanár és végző hallgatói (soproni Erdészeti és Faipari Egyetem székesfehérvári Földmérési és Földrendezői Főiskolai Kara) találták, a kézirat anyag katalógizálása során, Birkás János figyelmességéért ezúton mondok köszönetet.

186 (Megjegyzés - Popup)

Sörös 2. kötet i.m. 550–554.

187 (Megjegyzés - Popup)

Tárczy-Hornoch Antal: Néhány, Mikoviny Sámuelre vonatkozó érdekesebb okmány. Térképészeti Közlöny 1942, 249–252.

188 (Megjegyzés - Popup)

Hrenkó Pál: Bakonyi helytörténeti és tájfutó térképek. Pápa, 1981, 9–18.

189 (Megjegyzés - Popup)

Tabula Specialis I. Episcopalis Dioecesis Jaurinensis (Győri egyházmegye térképe) Tab. II. Fr. Karats sc. J. Schmid excud. Budae. (saját példány).

190 (Megjegyzés - Popup)

Hajnal: Sopronban, deportálás előtt, felszabadulás után. SSz. 1980, 142–145; Hajnal: „Siegendorfra emlékezem.” SSz. 1984, 76–81.

191 (Megjegyzés - Popup)

A dokumentumfilmet Hollós Ágnes és Fehéri Tamás rendezte.

192 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1978, 201, 36. fénykép.

193 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország 1983/98. Vö.: H. Elek Mária Ismertetését a SSz. e számában.

194 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1980, 145.

195 (Megjegyzés - Popup)

Látóhatár 1984. május–június, 42–52.

196 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1984, 81.

197 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország 1984/13.

198 (Megjegyzés - Popup)

Bognár Dezső: Ünnepi közgyűlés elnöki emlékbeszéde. SSz. 1985, 162.

199 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1980. 143.

200 (Megjegyzés - Popup)

Csapody István (stb.): Barangolások a soproni erdőkben. Budapest, 1975, 9.

201 (Megjegyzés - Popup)

Hencz József: Sopron város hosszútávú fejlesztési irányelveiről (1981–1995). SSz. 1931. 218–36.

202 (Megjegyzés - Popup)

Juhász-Márkus: Az erdei üdülés iránti igény a soproni parkerdőben. Erdészeti Kutatások 1973, I., 21–30.

203 (Megjegyzés - Popup)

Falussy Béla: Tézisek a szabadban való mozgás, ezen belül a kirándulás aktivitásának összefüggéseiről. Vö.: Életminőség, üdülés ingatlanpiac. MTA Szociológiai Intézetében készült tanulmány. Bp., 1981. II. függelék.

204 (Megjegyzés - Popup)

Dala László: Üdülők és az erdő. Erdészeti Kutatások 1974, I., 109–14.